

Møteinnkalling

Utval:	Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne
Møtestad:	Fylkesutvalssalen, Fylkeshuset
Dato:	10.06.2014
Tid:	10:30

Tore Svane og Neshe Lie har meldt forfall til møte

Dagsorden:

- kl. 10.30-13.00: Sakshandsaming
- kl. 12.00-12.45: Lunsj
- kl. 13.45-15:00: Sakshandsaming

Dersom nokon av rådet sine medlemar ikkje kan møta og må melde forfall, vert dei bedne om å gjera dette snarast råd til epost: folkevalde@hfk.no.

Denne innkallinga gjeld valde medlemar i Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne. Varamedlemene får tilsendt saksdokumenta til orientering. Ved eventuelt forfall frå faste medlemar vil varamedlemar verta kalla inn *særskilt*.

Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne i Hordaland

Ellinor Kreybu
-leiar-

Sakliste

Utvals- saknr	Innhald	Arkiv- saknr	U.Off.
PS 27/14	Godkjenning av møteinnkalling		
PS 28/14	Godkjenning av sakliste		
PS 29/14	Godkjenning av møtebok forrige møte		
PS 30/14	Evaluering av temadag 2014 - "Grenselaus kultur?"	2014/558	
PS 31/14	Regional plan for attraktive senter - høyring	2014/558	
PS 32/14	Brukargruppe til Skyss i anledning billettautomatane og synshemma	2014/558	
PS 33/14	Ymse		
PS 34/14	Referatsak (Meldingar)		
RS 16/14	Oversikt økonomi - per 030614	2014/558	
RS 17/14	Oversikt over kurs og konferansar - per 030614	2014/558	
RS 18/14	Oversikt over større saker til politisk behandling våren 2014 - pr mai	2014/1527	
RS 19/14	Referat fra arbeidsutvalsmøte RMNF - 280514	2014/558	
RS 20/14	Uttale til nye Voss vidaregåande skule - frå Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne	2014/558	
RS 21/14	Nye Voss vidaregåande skule - godkjenning av forprosjekt	2014/558	
RS 22/14	Handlingsplan for trafikksikring i Hordaland 2014-2017	2014/5	
RS 23/14	Kollektivmeldinga 2013	2014/10805	
RS 24/14	Sikkerheit og universell utforming - førespurnad frå Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne	2014/558	
RS 25/14	Uttale til rullering av Klimpalanen frå Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne	2014/558	
RS 26/14	Tilstandsrapport vidaregåande opplæring - forslag i desemberinget 2013	2014/12476	
RS 27/14	TT-diskusjon på Stortinget	2014/558	
RS 28/14	Førebels årsmelding 2013 for Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne	2014/558	
RS 29/14	Innspel frå brukarorganisasjonar i FFO til Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne	2014/558	
RS 30/14	Brev frå Pensjonistforbundet i Hordaland - 290514	2014/557	
RS 31/14	Rutine for sekretariatsfunksjon for RMNF, FYEL og UFU/UFT	2014/12384	

PS 27/14 Godkjenning av møteinnkalling

PS 28/14 Godkjenning av sakliste

PS 29/14 Godkjenning av møtebok forrige møte

Arkivnr: 2014/558-52
Saksbehandlar: Ingeborg Borgen Takle

Saksframlegg

Saksgang

Utval	Saknr.	Møtedato
Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne	30/14	10.06.2014

Evaluering av temadag 2014 - "Grenselaus kultur?"

Samandrag

Temadagen 2014 vart gjennomført på Hotel Norge den 3. april og hadde rundt 60 deltakarar. Halvparten kom frå kommunale råd og resten kom frå kulturkontor, organisasjonar eller kulturinstitusjonar, til dømes Carte Blanche.

Rådet hadde budsjettert 117 000 kr til arrangementet, men rekneskapet visar at berre 80 000 kr er brukt.

Tilbakemelding frå deltakarane var at det var eit bra arrangement, men at ein sakna moglegheit til å stille spørsmål til innleiarane. Deltakarane frå kulturlivet sakna meir spissa innlegg.

Av deltakinga er det tydeleg at kulturlivet saknar informasjon om kultur for menneske med nedsett funksjonsevne. Kulturavdelinga ved fylkeskommunen, som og deltok på temadagen, kom med forslag om ein rundebordskonferanse med kulturinstitusjonar i fylket der ein kan diskutere kva trong er der og kva kan kulturinstitusjonane gjere.

Frå rådet møtte Harald Norheim og Jostein Ljones.

Forslag til avgjerd

Saka vert lagt fram utan tilråing.

Ingeborg Borgen Takle
rådgjevar

Saksframlegget er godkjent elektronisk og har derfor inga underskrift.

Grenselaus kultur?

Torsdag 3. april 2014, Radisson Hotel Norge, Bergen

Temadag for kommunale råd for menneske med nedsett funksjonsevne

Kultur kan sprengje grensar vert det sagt, i samband med geografi, kultur og språk. Men greier kultur å sprengje grensa som eksisterer i same land, med same kultur og med same språk, men med ulik funksjonsevne? Og korleis tenkjer ein på menneske med nedsett funksjonsevne og kultur? Er det nok om ein ser til at rullestolen får plass blant publikum eller tek ein omsyn til andre funksjonsnedsettingar? Og er det mogleg at menneske med nedsett funksjonsevne kan vere ein aktiv deltakar i kulturopplevingar?

Denne konferansen ønskjer å gje deltakarane praktiske tips og forslag til korleis ein kan leggje til rette for at menneske med nedsett funksjonsevne kan ta del i kulturopplevingar, ikkje berre som tilskodarar, men også som deltakarar.

Målgruppa for konferansen er kommunale råd for menneske med nedsett funksjonsevne, men både politikarar og kulturinstitusjonar i Hordaland er invitert.

Program. Torsdag 3. april 2014, Radisson Hotel Norge, Bergen

kl. 09:00 – 10:00	Registrering – med Brainfood
kl. 10:00 – 10:05	Velkommen til konferansen v/leiar i Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne, Ellinor Kreybu
kl. 10:05 – 10:15	Opning v/fylkesvaraordførar Mona H. Hellesnes
kl. 10:15 – 10:40	Kultur og funksjonsevne Innleiar Ronny Skaar, utviklingssjef kulturavdelinga i Hordaland fylkeskommune
kl. 10:40 – 10:50	Kulturelt innslag
kl. 10:50 – 11:35	Verdien av å delta i kulturopplevingar Innleiar Ellen Saur, førsteamanuensis ved NTNU med doktorgrad i pedagogikk og hovudfag i drama og teater
kl. 11:35 – 11:50	Pause – med Brainfood
kl. 11:50 – 12:20	Kultur med bistand Innleiar Ingvild Marie Hilde, fagansvarleg Aktiv Fritid i Kvinneherad kommune
kl. 12:20 – 12:50	Kva kan vi lære frå idretten? Innleiar Audun Håland, initiativtakar i Nordhordland Padleklubb sitt integreringsprosjekt Innleiar Steinar Vedå, trener og initiativtakar for rullestolbasketgruppa i Kirkevoll Basketballklubb
kl. 12:50 – 13:50	Lunsjbuffé
13.50-14.20	Teater for hørslehemma Innleiar Evy Fischer, salgssjef på Den Nationale Scene
14.20-14.50	Synstolking opnar kulturen? Innleiar Terje Karlsrud, medverkande i prosjektet «Synstolking åpner kulturen»
kl. 14:50 – 15:00	Pause
kl. 15:00 – 15:30	Relasjon som motiverer Innleiar Marco Elsafadi, motivator, toppidrettsutøvar og vinnar av Mesternes Mester 2014
kl. 15:30	Avslutning v/leiar i Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne, Ellinor Kreybu

Arkivnr: 2014/558-53
Saksbehandlar: Ingeborg Borgen Takle

Saksframlegg

Saksgang

Utval	Saknr.	Møtedato
Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne	31/14	10.06.2014

Regional plan for attraktive senter - høyring

Samandrag

Fylkesutvalet vedtok 20.05.14 at Regional plan for attraktive senter skal sendast ut til høyring 02.06.14, med frist til 22.08.14. Det einaste møtet rådet har i denne perioden er møtet i juni.

Rådet har delteke på alle temadagane i samband med denne planen og har kome med innspel på ulike tidspunkt, men det er naturleg at rådet kjem med ein samla uttale innan fristen. Administrasjonen sendar ut planen til alle medleamar i papirformat og medlemmane vert bedt om å førebu innspel til ein uttale til møtet i juni.

Forslag til avgjerd

Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne skriv høyringsuttale i møtet.

Ingeborg Borgen Takle
rådgjevar

Saksframlegget er godkjent elektronisk og har derfor inga underskrift.

Arkivnr: 2014/558-54
Saksbehandlar: Ingeborg Borgen Takle

Saksframlegg

Saksgang

Utval	Saknr.	Møtedato
Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne	32/14	10.06.2014

Brukargruppe til Skyss i anledning billettautomatane og synshemma

Samandrag

Skyss sendte ein førespurnad 19. mai om hjelp til å sette saman ein brukargruppe i samband med billettautomatane til Skyss og synshemma. Fortrinnsvis bør dette vere kollektivreisande, gjerne også billettautomatbrukarar, 4-5 personar. Totalt bør det halde med 4 møter.

Arbeidsutvalet vil gje plass til Kjersti Edvardsdal og Inge Fiskvik frå rådet, og vil sende ein førespurnad til FFO om å fylle opp med 2-3 personar.

Arbeidsutvalet ber om at Kjersti og Inge held rådet informert om kva som skjer i brukargruppa.

Forslag til avgjerd

Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne vedtek at Kjersti Edvardsdal og Inge Fiskvik representerar rådet i brukargruppa til Skyss i anledning billettautomatar, og at ein førespurnad vert sendt til FFO for å fylle opp gruppa.

Ingeborg Borgen Takle
rådgjevar

Saksframlegget er godkjent elektronisk og har derfor inga underskrift.

Fra: Irene Nesse (irene.nesse@skyss.no)
Sendt: 19.05.2014 11:53:22
Til: Ingeborg Borgen Takle
Kopi:

Emne: Billettautomater - tilpasning for synshemmede

Vedlegg:

Hei!

Viser til hyggelig telefonsamtale i dag. Som nevnt, har vi i lengre tid sett på hvilke muligheter vi har for å tilpasse Skyss sine billettautomater slik at også blinde/sterkt svaksynte skal kunne bruke disse. Vi har laget spesifikasjoner til vår leverandør, med tanke på å få presentert ulike muligheter. Tanken var da å presentere disse for RMNE etter at leverandørene har presentert mulige alternativ. Vår leverandør har nå bedt oss først spesifisere hvilke løsning vi ønsker oss, innenfor de tekniske rammene som eksisterer. Vi tenker oss en arbeidsprosess som ender opp i en spesifikasjon til leverandøren.

Vi ber Rådet utpeke representanter til en slik arbeidsgruppe. Fortrinnsvis bør dette være synshemmede/blinde som er kollektivreisende (gjerner også billettautomatbrukere), 4-5 personer. Vi forventer ikke stort arbeidsomfang, noen møter for å diskutere mulige alternativer i første omgang. Når leverandøren kommer med forslag til løsning, vil det bli møte igjen. Totalt bør det holde med ca 4 møter (+/-). Vi har tidligere hatt testpersoner med oss i tilsvarende prosesser. Disse har vært:

Paul Magne Mariussen
Jens-Olav Johannessen
Christian Jensen
Helen Aareskjold

Ber om at Rådet tar saken opp på møtet i neste uke og at vi kan komme med innspill til leverandøren før sommerferien.

Med venleg helsing / Med vennlig hilsen

Irene Nesse

Ansvarleg billettering, opplæring og brukergrensesnitt/

E-ticketing, Training and User interface

Skyss | Postboks 7900 | 5020 Bergen

Mob.: (+47) 47 27 1234 | Tel.: (+47) 55 23 90 79 | skyss.no

Følg oss på Facebook! www.facebook.com/skyss.no

PS 33/14 Ymse

PS 34/14 Referatsak (Meldingar)

DRIFT FOR M A I 2014

 Revidert budsjett
 R3/(1000 kr.)

Ansv.sted: 100320 Fylkesrådet for funksj.hemma

Konto	REGNSKAP MÅNEDEN	BUDSJETT MÅNEDEN	AVVIK	REGNSKAP HITTIL	BUDSJETT HITTIL	AVVIK	BUDSJETT 2014
Kostnader:							
10630 Anna trekkpliktig løn							
10800 Fast godtgjersle til politis		13	13		66	66	145
10810 Møtegodtgi. politisk arbeid	4		-4	14		-14	
10820 Tapt arb.forteneste pol.arbe	6		-6	20		-20	
10821 Tapt arb.fortenese pol.arb m	6		-6	11		-11	
10990 Arbeidsgjevaravgift	2	2		9	9		20
11000 Budsjettfordeling		20	20		98	98	235
11150 Beverting/ Matvarer	1		-1	22		-22	
11231 Møteutgifter	1		-1	3		-3	
11401 Gåver	1		-1	13		-13	
11500 Kurs / kompetanseheving				22		-22	
11600 Bilgodtgjersle, oppgaveplikt	1		-1	3		-3	
11610 Kostgodtgjersle, oppgaveplik	3		-3	6		-6	
11700 Reiseutgifter, ikkje oppgave	9		-9	24		-24	
12780 Kjøpte tenester				14		-14	
14290 MVA utanfor mva-loven	1		-1	5		-5	
SUM Kostnader:	35	35		165	173	7	400
Inntekter:							
17290 Kompensert mva.	-1		1	-5		5	
NTO DRIFT	34	35		161	173	12	400
NETTO Fylkesrådet for funksj.hemma	34	35		161	173	12	400

DRIFT FOR M A I 2014

Revidert budsjett
R3/(1000 kr.)

Kostn.st.: 10032001 Rådsmøter

Leder:

Konto	REGNSKAP MÅNEDEN	BUDSJETT MÅNEDEN	AVVIK	REGNSKAP HITTIL	BUDSJETT HITTIL	AVVIK	BUDSJETT 2014
Kostnader:							
10810 Møtegodtgj. politisk arbeid	4		-4	11		-11	
10820 Tapt arb.forteneste pol.arbe	4		-4	9		-9	
10821 Tapt arb.fortenese pol.arb m	3		-3	3		-3	
10990 Arbeidsgjevaravgift	1		-1	3		-3	
11150 Bevertning/ Matvarer	1		-1	2		-2	
11231 Møteutgifter				1		-1	
11401 Gåver				5		-5	
11600 Bilgodtgjersle, oppgaveplikt	1		-1	1		-1	
11610 Kostgodtgjersle, oppgaveplikt	1		-1	2		-2	
11700 Reiseutgifter, ikkje oppgave	1		-1	4		-4	
14290 MVA utanfor mva-loven				1		-1	
SUM Kostnader:	15		-15	43		-43	

Inntekter:

17290 Kompensert mva.				-1		1	
NETTO DRIFT	15		-15	42		-42	
NETTO Rådsmøter	15		-15	42		-42	

DRIFT FOR M A I 2014

Revidert budsjett
R3/(1000 kr.)

Kostn.st.: 10032002 AU

Leder:

Konto	REGNSKAP MÅNEDEN	BUDSJETT MÅNEDEN	AVVIK	REGNSKAP HITTIL	BUDSJETT HITTIL	AVVIK	BUDSJETT 2014
Kostnader:							
10820 Tapt arb.forteneste pol.arbe	1		-1	4		-4	
10990 Arbeidsgjevaravgift				1		-1	
11150 Bevertning/ Matvarer							
11600 Bilgodtgjersle, oppgåveplikt							
11610 Kostgodtgjersle, oppgåveplikt				1		-1	
11700 Reiseutgifter, ikkje oppgåve							
14290 MVA utanfor mva-loven							
SUM Kostnader:	2		-2	6		-6	

Inntekter:

17290 Kompensert mva.							
NTO DRIFT	2		-2	6		-6	
NETTO AU	2		-2	6		-6	

DRIFT FOR M A I 2014

Revidert budsjett
R3/(1000 kr.)

Kostn.st.: 10032003 Kurs og konferanser Leder:

Konto	REGNSKAP MÅNEDEN	BUDSJETT MÅNEDEN	AVVIK	REGNSKAP HITTIL	BUDSJETT HITTIL	AVVIK	BUDSJETT 2014
Kostnader:							
10820 Tapt arb.forteneste pol.arbe				3		-3	
10990 Arbeidsgjevaravgift							
11600 Bilgodtgjersle, oppgaveplikt							
11610 Kostgodtgjersle, oppgaveplikt							
11700 Reiseutgifter, ikkje oppgave	7		-7	14		-14	
14290 MVA utanfor mva-loven	1		-1	1		-1	
SUM Kostnader:	7		-7	18		-18	

Inntekter:

17290 Kompensert mva.		-1	1	-1		1	
NTO DRIFT	7		-7	17		-17	
NETTO Kurs og konferanser	7		-7	17		-17	

DRIFT FOR M A I 2014

Revidert budsjett
R3/(1000 kr.)

Kostn.st.: 10032004 Eigne arrangement Leder:

Konto	REGNSKAP MÅNEDEN	BUDSJETT MÅNEDEN	AVVIK	REGNSKAP HITIL	BUDSJETT HITIL	AVVIK	BUDSJETT 2014
Kostnader:							
10630 Anna trekkpliktig løn							
10820 Tapt arb.forteneste pol.arbe	1		-1	3		-3	
10821 Tapt arb.fortenese pol.arb m	3		-3	3		-3	
10990 Arbeidsgjevaravgift	1		-1	1		-1	
11150 Bevertning/ Matvarer				20		-20	
11231 Møteutgifter	1		-1	2		-2	
11401 Gåver	1		-1	8		-8	
11500 Kurs / kompetanseheving				22		-22	
11600 Bilgodtgjersle, oppgåveplikt							
11610 Kostgodtgjersle, oppgåveplikt	2		-2	2		-2	
11700 Reiseutgifter, ikkje oppgåve	2		-2	5		-5	
12780 Kjøpte tenester				14		-14	
14290 MVA utanfor mva-loven				3		-3	
SUM Kostnader:	11		-11	83		-83	

Inntekter:

17290 Kompensert mva.				-3		3	
NETTO DRIFT	11		-11	80		-80	
NETTO Eigne arrangement	11		-11	80		-80	

Aktuell kurs
RMNF

2014

Arrangør	Tema	Tid	Stad	Alle	Rørsløhemma	Synshemma	Hørselshemma	Utviklingshemma	Allergikarar	Pustevei	Deltaking frå rådet	
Samarbeidsrådet for	Lungesjukdommar - eit skikkeleg pes, Lokalsjukehus	25.-26. mars	Voss								x	1
Husbanken	Universell utforming - nærsynt eller vidsynt	28.jan	Motorhallen, Solheimsvik	x								2
Fagakademiet	Rådet for menneske med nedsett funksjonsemne	26.mar	Hotel Augustin	x								0
Husbanken	Handicakorganisationernes Hus - verdens mest unvi	15.jan	Rådhuset i Bergen	x								2
Deltasenteret	Deltatransport, transportfaglig nettverk for universe	11.mar	Gardermoen	x								2
Deltasenteret	Kurs om UU for svaksynte	27.-31. mars	MS Color Fantasy og Atlantic Hotel Kie	x								
UD2014	International conference on Universal Design	16.-18. juni	Lund, Sverige	x								
Stiftelsen SOR	Selvbestemmelse til besvær	24.-25. april	Scandic Bergen City						x			1
Landskonferansen	?	19.-20. august	Kristiansand	x								
HFK + +	Konferanse om helsefremjande lokalsamfunn og næ	08.mai	Hotell Admiral, Bergen	x								
Høgskolen i Gjøvik	Universell utforming i praksis	22.mai	Gjøvik		x	x	x					

Notat

 Dato: 29.04.2014
 Arkivsak: 2014/1527-7
 Saksbehandlar: brihegg

Til:	Fylkesutvalet
Frå:	Fylkesrådmannen

Oversikt over større saker til politisk behandling våren 2014 - pr mai

Tabellen under viser saker som administrasjonen arbeider med og som det er planen å leggja fram for politisk behandling i løpet av halvåret. Oversikten vert ajourført til kvart møte i fylkesutvalet, slik at saker som er ferdig behandla vert tatt ut av lista og nye kan koma til. For nokre saker er det så langt ikkje fastsett dato for når dei kjem til behandling.

Saker	Kultur- og ressurs-utvalet	Oppl.- og helse-utvalet	Samferdsels-utvalet	Fylkesutvalet	Fylkestinget	Merknad	Endra
Kultur- og idrettsavdelinga							
Regional kulturplan	08.-09.04.			23.-24.04.			
Tilskot til fartøyvern 2014	13.05.						21.03.
Tilskot til tiltak for barn og unge våren 2014	13.05.						21.03.
Tilskot til ålmenne kulturføremål våren 2014	13.05.						21.03.
Stønad til innvandrarorganisasjonar	13.05.						
Tilskot til kulturverntiltak	08.-09.04.						
Investeringstilskot til idrettsanlegg med regional verdi	03.06.						
Tilskot til fysisk aktivitet og idrett for barn og unge	13.05.						
Kunstnarstipend 2014	03.06.						
Spelemidlar til idrett og fysisk aktivitet	03.06.						
Opplæringsavdelinga							
Sak vedk. evt. forskriftsendring knytt til lærarens kompetansekrav		08.04.		23.-24.04.			
Fondsavsetning i vidaregåande skular		08.04.		23.-24.04.			
IT-handlingsplan		03.06.		19.06.			
Oppretting av karrieresenter		03.06.		19.06.			
Organisasjonsavdelinga							
Sak retningsliner selskapskontroll/habilitet							09.02.
Revidert beredskapsplan				20.05.	11.-12.06.		
Reviderte rutinar for varsling				19.06.		Adm.utv. 05.06.	

Regionalavdelinga							
Kommunedelplan – fylkesveg Løfallstrand – Kvinnherad kommune	21.01.					Utsett i KURE	
Kommunedelplan – fergeleie – FV- Varaldsøy – Kvinnherad kommune	21.01.					Utsett i KURE	
Årsmelding regionale forskingsfond				20.05.	11.-12.06.		
Budsjettfordeling midlar til folkehelsearbeid		18.03.					
Oppstart av planprogram for regional plan for kompetanse og arbeidskraft		03.06.			19.06.		
Retningslinjer for forvaltning av kompensasjonsmidlar 2014-2020				20.05.			
Miljøprogram 2014							
Fråsegn Konesjonssøknad Isdal pumpe og kraftverk, Eidfjord kommune							
Sveio vindkraft, Ryvarden vindkraft. Høring av melding 2 søknader om vindkraft							
Klimaplan for Hordaland 2014-2030. Høyringsutkast							
Regional vassforvaltningsplan Hordaland, tiltaksprogram. Utsending på høring							
Regional vannforvaltningsplan Vestviken. Utsending på høring							
Regional vassforvaltningsplan Sogn & Fjordane. Utsending på høring							
Regional vannforvaltningsplan Rogaland. Utsending på høring							
Økonomiavdelinga							
Rekneskap 2013				20.05.	11.-12.06.		
Tertialrapport 1. tertial				20.05.	11.-12.06.		
Finansrapport 1. tertial				20.05.	11.-12.06.		
Forprosjekt Nye Voss vidaregåande skule		13.05.		20.05.	11.-12.06.		
Samferdselsavdelinga							
Evaluering trygt heim ordninga			19.03.	27.03.			
Søknad om ny taxisentral i Bergen			09.04.	24.04.			
Regional plan for ny godshamn i Bergensomr.			14.05.	20.05.			
Søknad om belønningmidlar			04.06.	19.06.			
KVU Arna-Voss			04.06.	19.06.			
Regionalt bompengeselskap			09.04.	24.04.	11.-12.06		
Nordhordlandspakken			14.05.	20.05.	11.-12.06		
Stord vestsida – revidert bompengesøknad			14.05.	20.05.	11.-12.06		
Moglegheitsstudie for trolleybuss			14.05.	20.05.			
Prinsippsak i høve forskottering i saker der det ligg føre utbyggingsavtalar og rekkefylgjekrav.			14.05.	20.05.	11.-12.06		
Kontaktutval for Askøypakken – mandat m.v.			19.03.	27.03.			

Møtereferat

Dato: 03.06.2014

Til stades:	Harald Norheim Ingeborg Borgen Takle		
Forfall:			
Emne:	Referat fra arbeidsutvalsmøte RMNF - 280514	Sak:	2014/558-51
Møtetid:	10:30-13:40	Møtestad:	Fylkesutvalssalen

Møteleiar: Harald Norheim
Referent: Ingeborg Borgen Takle

Sak 16/14 Flytting av rådsmøtet i juni

Rådsmøtet 11. juni er samtidig som fylkestinget, kor politikarane i rådet vil vere opptekne.

AVGJERD

Administrasjonen sendar ein førespurnad til rådet om å flytte møtet til tysdag 10. juni.

Sak 17/14 Regional plan for attraktive senter – høyring

Fylkesutvalet vedtok 20.05.14 at Regional plan for attraktive senter skal sendast ut til høyring 02.06.14, med frist til 22.08.14. Det einaste møtet rådet har i denne perioden er møtet i juni.

Rådet har delteke på alle temadagane i samband med denne planen og har kome med innspel på ulike tidspunkt, men det er naturleg at rådet kjem med ein samla uttale innan fristen.

AVGJERD

Administrasjonen sendar ut planen til alle medleamar i papirformat og medlemane vert bedt om å førebu innspel til ein uttale til møtet i juni. Uttala vert skriven i møtet.

Regional plan for attraktive senter – høyring vert satt som sak på neste rådsmøte.

Sak 18/14 Regional kulturplan – høyring

Den regionale kulturplanen vil kome på høyring før sommaren med frist i september. Rådet har eit møte i september før fristen.

AVGJERD

Regional kulturplan – høyring vert satt som sak på rådsmøtet i september. Planen vert sendt ut til alle medlemane i papir.

Sak 19/14 Uttale til nye Voss vidaregåande skule

Rådet fekk ein orientering frå Eigedomsseksjonen om nye Voss vidaregåande skule og skrev ein uttale i ettertid. Konklusjonen i uttala var slik:

«Som ein konklusjon støttar rådet dei planane som ligg føre for nye Voss vidaregåande skule, men understrekar at det er viktig at dei andre funksjonsnedsettingane får fokus i arbeidet framover. Rådet ser fram i mot å høyre meir om desse planane og kome med uttale til dei.

Sosial inkludering er ein faktor som rådet håpar det er mogleg å leggje meir fokus på framover, nå når administrasjonen har så høg kompetanse på dei funksjonelle aspektane. Med bakgrunn i det ber rådet om at «amfiet» i kantina vert revurdert, eller alternative løysingar vert satt på plass. Prinsippa rundt toalett på nye Voss vidaregåande skule er noko rådet meiner ein bør ta med seg vidare i framtidige prosjekt.

Alt i alt meiner rådet at nye Voss vidaregåande skule er eit veldig positivt prosjekt som rådet ser fram imot å vere med å utvikle til beste moglege skule.»

Uttala vart lagt ved saksutgreiinga når saka kom opp i fylkesutvalet 20.05.14, men i saksutgreiinga vart berre følgjande nemnt frå rådet:

«I tillegg har Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne handsama forprosjektet i møte 30.04.14 der eigedomssjefen var til stades. Det ble gitt ei orientering og gjennomgang av landskapsplan og etasjeplaner av eigedomssjefen der Rådet fikk stille spørsmål og kome med synspunkt på løysingar. Rådet uttaler at dei meiner Nye Voss vgs er eit veldig positivt prosjekt som rådet ser fram imot å vere med å utvikle til beste moglege skule.

./ Sjø også vedlegg med uttale frå møte Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne»

Arbeidsutvalet meiner at denne framstillinga ikkje reflekterer uttala frå rådet, og at dei punkta som vart pekt på frå rådet ikkje vart nemnt.

AVGJERD

Arbeidsutvalet ber politikarane i rådet om å teke opp denne saka på fylkestinget 11. og 12. juni, med fokus på at dersom rådet skal bruke tid på å skrive uttalar bør desse verte teken med i saksutgreiingar med dei detaljar som vert påpekt.

Uttala til nye Voss vidaregåande skule vert lagt fram som referatsak i neste rådsmøte.

Sak 20/14 Evaluering av temadag 2014 – «Grenselaus kultur?»

Temadagen 2014 vart gjennomført på Hotel Norge den 3. april og hadde rundt 60 deltakarar. Halvparten kom frå kommunale råd og resten kom frå kulturkontor, organisasjonar eller kulturinstitusjonar, til dømes Carte Blanche.

Rådet hadde budsjettert 117 000 kr til arrangementet, men rekneskapet visar at berre 80 000 kr er brukt.

Tilbakemelding frå deltakarane var at det var eit bra arrangement, men at ein sakna moglegheit til å stille spørsmål til innleiarane. Deltakarane frå kulturlivet sakna meir spissa innlegg.

Av deltakinga er det tydeleg at kulturlivet saknar informasjon om kultur for menneske med nedsett funksjonsevne. Kulturavdelinga ved fylkeskommunen, som og deltok på temadagen, kom med forslag om ein rundebordskonferanse med kulturinstitusjonar i fylket der ein kan diskutere kva trong er der og kva kan kulturinstitusjonane gjere.

Frå rådet møtte Harald Norheim og Jostein Ljones.

AVGJERD

Evaluering av temadag 2014 – «Grenselaus kultur?» vert satt opp som sak på neste møte. Programmet vert lagt ved saka.

Sak 21/14 Møte med kulturavdelinga

Arbeidsutvalet inviterte kulturavdelinga til AU-møtet 28.05.14 for å prate vidare om utfallet frå temadagen. Utviklingssjef Ronny Skaar og seniorrådgjevar Tone Stedal Haugland, frå Kunst- og kulturformidlingsseksjonen kom på møtet. Deira tilbakemeldingar var at dei større kulturinstitusjonane ønskjer å legge til rette for målgruppa, men saknar informasjon og kunnskap. Dei ønskja eit meir spissa program om kva som er mogleg å gjere for tilskodarar, men meinte temadagen var interessant og lærerik.

Kulturavdelinga tok initiativ til to rundebords-diskusjonar, ein med eit tilskodarperspektiv som i hovudsak gjeld dei store kulturinstitusjonane, og ein med eit deltakarperspektiv som siktar inn mot organisasjonane. Kulturavdelinga vil invitere kulturlivet til diskusjonane og rådet vil stille med kunnskap om trong frå målgruppa. Det er ønskjeleg med noko fagleg påfyll og rådet vart utfordra på å finne ein person som har jobba med å sjå på trong for menneske med nedsett funksjonsevne og korleis ein best kan legge til rette. Administrasjonen vil sette seg saman og sjå på moglegheita for slike arrangement til hausten.

Kulturavdelinga såg og på moglegheita til å drive med ein form for kartlegging og kanskje samle informasjon på ein heimeside slik at det vert lett å sjå kva tilbod som eksisterer.

Når det gjeld kulturbygg og universell utforming vert det forklart at fylkeskommunen berre har eigarandelar i to kulturinstitusjonar; Hordaland Teater og Grieghallen. Når det er sagt kan fylkeskommunen kome med sterke ønskjer til alle kulturinstitusjonar i Hordaland, i tillegg til dei som søker om midlar frå fylkeskommunen. Kulturavdelinga skal sende over tildelingsbrev til rådet og ber om å få tilbakemelding dersom det er noko der som bør vere formulert annleis eller lagt til. På same måte kan rådet kome med innspel om det er noko områder at fylkeskommunen bør formulere eit sterkare ønskje til kulturlivet på særskilte prinsipp.

Det var eit sær s produktivt, hyggeleg og positivt møte, som bekreftar eit godt samarbeid mellom rådet og kulturavdelinga.

AVGJERD

Arbeidsutvalet informerer rådet om møtet på neste rådsmøte og vil følgje opp:

- Rundebords-diskusjonane
- Kartlegging av tilbod som er tilgjengeleg
- Tildelingsbrev

Tildelingsbrev vert lagt som ein sak på rådsmøtet.

Sak 22/14 Spørjeskjema for Folkehelseundersøking i fylka

Arbeidsutvalet fekk ein førespurnad frå Else-Marie Brobakke Aarø frå Regionalavdelinga om å kome med innspel til ein spørjeundersøking som skal brukast i telefonintervju i fylka for å stadfeste folkehelse.

Arbeidsutvalet kom med nokre punkt:

- Spørjeundersøkinga vart veldig fokusert på rørslehemma. Dersom ein skal fange opp spekteret av funksjonsnedsettingar er det viktig at ein utvidar spørsmåla.
- På formuleringar som «Har du en varig sykdom eller lidelse, noen medfødt sykdom eller sykdom som følge av skade?» gav ein innspel på at dersom spørjeundersøkinga ønskjer å sjå på funksjonsnedsettingar må det spesifiserast. Det er veldig mange funksjonsnedsettingar som ikkje er basert på ein sjukdom eller lidning.
- På formuleringar som «Har du på grunn av funksjonsnedsettelse eller manglende tilrettelegging problemer med å bevege deg rundt i bolig eller nærmiljø, problemer med tilgang til offentlig informasjon, servicetilbud eller lignende?» gav arbeidsutvalet innspel på at ein bør stryke funksjonsnedsettelse, da det er den manglende tilrettelegginga som er problemet.
- Til sist poengterte arbeidsutvalet at deltakarperspektivet må vere meir poengtert.

Innspela frå rådet vart teke godt i mot og samstemde mykje med det som allereie var notert.

Sak 23/14 Brukargruppe til Skyss i anledning billettautomatane til Skyss

Skyss sendte ein førespurnad 19. mai om hjelp til å sette saman ein brukargruppe i samband med billettautomatane til Skyss og synshemma. Fortrinnsvis bør dette vere kollektivreisande, gjerne også billettautomatbrukarar, 4-5 personar. Totalt bør det halde med 4 møter.

AVGJERD

Arbeidsutvalet vil gje plass til Kjersti Edwardsdal og Inge Fiskvik frå rådet, og vil sende ein førespurnad til FFO om å fylle opp med 2-3 personar.

Arbeidsutvalet ber om at Kjersti og Inge held rådet informert om kva som skjer i brukargruppa.

Sak 24/14 Årsmelding 2013

Rådets årsmelding for 2013 skulle vore lagt fram for fylkestinget i juni, men vart ikkje ferdig til den tid.

AVGJERD

Utkast til årsmelding 2013 vert lagt som referatsak til neste rådsmøte. Arbeidsutvalet ber om at rådsmedlemene kjem med innspel til årsmeldinga i møtet.

Sak 25/14 Sakar til neste møte

Orienteringar i prioritert rekkefølge:

- Rehabilitering av Grieghallen
- Ramar for budsjett 2015: Med fokus på universell utforming, særskilt i langtidsbudsjettet
- Samferdsel: Brukarefaringar på bybanen, samt sikkerheit og drift i kollektivtrafikken
- Opplæringsavdelinga: Fråfall i vidaregåande skule

Politiske sakar:

- Evaluering temadag 2014 – «Grenselaus kultur?»

Referatsakar:

- Uttale til nye Voss vidaregåande skule
- Utkast til årsmelding 2013
- Større sakar til politisk handsaming 2014
- Oversikt økonomi
- Oversikt kurs og konferansar
- Rutine sekretariat

AVGJERD

Følgjande sakar vert satt opp i rådsmøtet i juni:

Orienteringar i prioritert rekkefølge:

- Rehabilitering av Grieghallen
- Ramar for budsjett 2015: Med fokus på universell utforming, særskilt i langtidsbudsjettet
- Samferdsel: Brukarefaringar på bybanen, samt sikkerheit og drift i kollektivtrafikken
- Opplæringsavdelinga: Fråfall i vidaregåande skule

Politiske sakar:

- Evaluering temadag 2014 – «Grenselaus kultur?»
- Regional plan for attraktive senter – høyring
- Brukargruppe til Skyss i anledning billettautomatane til Skyss

Referatsakar:

- Uttale til nye Voss vidaregåande skule
- Utkast til årsmelding 2013
- Større sakar til politisk handsaming 2014
- Oversikt økonomi
- Oversikt kurs og konferansar
- Rutine sekretariat
- TT-ordning
- Fråfall bland elevar med særskild trong

Notat

Dato: 30.04.2014
Arkivsak: 2014/558-50
Saksbehandlar: ingtakl

Til:	Ragnhild Aak Skajaa, Helge Haavardtun
Frå:	Ingeborg Borgen Takle

Uttale til nye Voss vidaregåande skule - frå Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne

Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne fekk ein orientering om nye Voss vidaregåande skule måndag 28. april frå Eigedomsseksjonen.

Det er tydeleg at mykje arbeid har vore lagt ned for å ta omsyn til ulike trong og for at skulen skal vere funksjonell for alle. Planane ber preg av at Eigedomsseksjonen har lagt Tek 10 og andre standardar som grunnlag for arbeidet, noko rådet er nøgd med.

Planane som vart vist for rådet tek berre føre seg den fysiske tilgjengelegheita, men Eigedomsseksjonen informerte rådet om at alle omsyn vert teken for at gode løysingar for andre funksjonsnedsettingar vert å finne i det endelege bygget. Rådet understrekar viktigheita av at også meir skjulte funksjonsnedsettingar får eit like bra fokus som dei rørslehemma heilt klart har fått i dei første planane.

Eigedomsseksjonen har mange regelverk å halde seg til som spesifiserer kva som må ligge til grunn for at menneske med funksjonsnedsettingar skal kunne bruke eit bygg, og som nemnt tidlegare er det gjort på ein veldig bra måte. Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne må sjå på det funksjonelle, men og korleis dei ulike løysingane påverkar menneskane i målgruppa.

I dette tilfellet er bygget ein vidaregåande skule noko som gjer at ein må ha eit særleg fokus på sosial inkludering og deltaking. Spørsmål som; treng ein elev med funksjonsnedsetting å kome fram alle stader?, visar rådet at dette er faktorar ein ikkje har teke med i like stor grad som ein skulle ønskje. Dette kjem tydeligast fram i samband med kantinen som og er utforma som eit «amfi». Ein elev som er rørslehemma vil kunne vere i nedste plan, samt mellomste på grunn av ein heis, men har ikkje tilgang til øvste plan. Det er ikkje naudsynt for eleven å ha tilgang til øvste plan for å få mat, men det er viktig med tanke på sosial inklusjon.

Andre døme er at ein i praksis får to ulike tilkomstar til skulen frå bussen og til sjøen frå skulen, ein direkte for dei som kan gå i trappar og ein omveg for dei som ikkje kan gå i trappar. Dette førar til ein uheldig deling, i ein alder da sosial inkludering er utruleg viktig.

Aspektet rundt sosial inkludering er der ikkje nokre standardar på, noko som gjerne er positivt, men det kan derfor lett falle utanfor. Rådet ønskjer å leggje eit større fokus på dette framover. I så måte er det viktig for rådet å trekke fram dei døma der dette er tatt omsyn til, i dette tilfellet med toaletta. I alle avdelingane er det

eit toalett som er eksponert for alle, mens det er nokre toalett til som ligg inne i garderobane. Det toalettet som er eksponert for alle vil berre vere handikapptoalett, sjølv om det ikkje er markert som det. Det vil seie at handikapptoalettet vil vere det toalettet som det er naturleg for alle å bruke, ikkje berre ein gruppe på skulen. Dette er eit prinsipp som rådet meiner er positivt og som ein meiner med fordel kan verte brukt i framtidige prosjekt.

Som ein konklusjon støttar rådet dei planane som ligg føre for nye Voss vidaregåande skule, men understrekar at det er viktig at dei andre funksjonsnedsettingane får fokus i arbeidet framover. Rådet ser fram i mot å høyre meir om desse planane og kome med uttale til dei.

Sosial inkludering er ein faktor som rådet håpar det er mogleg å leggje meir fokus på framover, nå når administrasjonen har så høg kompetanse på dei funksjonelle aspektane. Med bakgrunn i det ber rådet om at «amfiet» i kantina vert revurdert, eller alternative løysingar vert satt på plass. Prinsippa rundt toalett på nye Voss vidaregåande skule er noko rådet meiner ein bør ta med seg vidare i framtidige prosjekt.

Alt i alt meiner rådet at nye Voss vidaregåande skule er eit veldig positivt prosjekt som rådet ser fram imot å vere med å utvikle til beste moglege skule.

Med venleg helsing,

Ellinor Kreybu

Leiar

Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne

Arkivnr: 2014/12108-1

Saksbehandlar: Kjell J. Brun

Saksframlegg**Saksgang**

Utval	Saknr.	Møtedato
Opplærings- og helseutvalet		13.05.2014
Fylkesutvalet		20.05.2014
Fylkestinget		11.06.2014

Nye Voss vidaregåande skule - godkjenning av forprosjekt**Samandrag**

Romprogrammet for nye Voss vgs vart godkjent i fylkesutvalet 26.06.13, sak 166/13 og 18.08.13, sak 185/13.

Skulen som har fått prosjektnamnet Nye Voss vgs, har eit bruttoareal på ca. 12.728 m² (BTA) og vil få eit elevtal på ca 342 elevar og ca 100 tilsette. I tillegg kjem teknisk fagskule med 40 elevplassar.

Prosjektet er delt i to med det nye skuleanlegget i sør og gardstunet i nord. Forprosjekt for gardstunet i nord vart godkjent i fylkestinget 10.12.2013, sak 72/13.

For skuleanlegget i sør vart det lyst ut prekvalifisering for pris- og designkonkurranse med etterfølgjande samspel og totalentreprise. Entreprenørfirmaet Hent AS frå Trondheim vart vinnar av konkurransen og i perioden mars-april 2014 har ein gjennomført ei samspillprosess der også brukarar har vore med for å utvikle vinnarutkastet vidare i tråd med våre ønske. Totalentreprenøren har no utarbeidd eit endeleg forprosjekt med tilhøyrande pristilbod. Vidare kontrahering av totalentrepriskontrakt er gjort avhengig av fylkestingets godkjenning av forprosjektet.

Med godkjenning frå fylkestinget kan byggjearbeida starte opp i august 2014 med ferdigstilling i desember 2016.

Med utgangspunkt i tilbodet frå Hent AS er prosjektkostnaden kalkulert til 455 mill kr. I tillegg kjem gardstunet i nord som fylkestinget godkjente, med ei kostnadsramme på 75 mill kr. Totalkostnaden for prosjektet er estimert til 530 mill kr. inkl. mva.

Forslag til innstilling

Fylkestinget godkjenner forprosjekt for Nye Voss vidaregåande skule med ei kostnadsramme på 530 mill. kr.

Johnny Stiansen
Fung. fylkesrådmann

Nils Vetlesand
Fung. Fylkesdirektør økonomi

Saksframlegget er godkjent elektronisk og har derfor inga underskrift.

Vedlegg:

Nedfotograferte teikningar

- Landskapsplan
- Planar
- Snitt
- Fasadar
- Perspektiv

Arkitektbeskrivelser (ARK og LARK)

Møtebok frå AMU

Uttale frå Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne

Fylkesrådmannen, 05.05.2014

1. Bakgrunn

Nye Voss vgs skal etablerast ved Voss Jordbruksskule som ligg i Skulestadmo, 4 km nord for Voss ved E16.

Romprogrammet for nye Voss vgs vart godkjent i fylkesutvalet 26.06.13, sak 166/13 og 18.08.13, sak 185/13.

Skulen som har fått prosjektnamnet Nye Voss vgs, har eit bruttoareal på ca. 12.728 m² (BTA) inkl. uisolert nybygg og vil få eit elevtal på ca 342 elevar og ca 100 tilsette. I tillegg kjem teknisk fagskule med 40 elevplassar.

Garden med driftsbygningar ved jordbruksskulen ligg nord i området. For dette området er det utarbeidd eit forprosjekt som vart godkjent av fylkestinget i desember 2013. Arbeidet som vedrører forprosjektet er sett i gang og delar skal vere ferdige før ein kan starte arbeidet med ny skule i sør. Dette gjeld midlertidig skule, nytt reiskapslager, parkeringsplass, interne gardsvegar og omlegging av kablar og leidningar. Nytt verkstadbygg med garderobe og hestestall vert gjennomført parallelt med skulebygget i sør.

Den nye skulen skal byggjast i sør og her blir alle bygga rivne for å gje plass til det nye skulebygget. Konkurransområdet for skulen i sør er mot sør, øst og vest avgrensa av reguleringsformålet U1 (område for undervisning) i detaljreguleringsplan for Skulestadmo vedtatt av Voss kommunestyre 31.05.2012. Mot nord er konkurransområdet avgrensa av eksisterande teknisk bygg med fyrsentral. Innanfor konkurransområdet er disponibel tomt (byggeareal) avgrensa til 15.871 m². I konkurransprogrammet var programmert nettoareal inkl. idrettshall oppgitt til 9.117 m².

2. Pris- og designkonkurrans

Hordaland fylkeskommune har innbode prekvalifiserte grupper til tilbodskonkurrans i form av pris- og designkonkurrans med etterfølgjande samspill for vinnaren fram til ei eventuell totalentreprisekontrakt. Konkurransen vart utlyst 11.09.13, og etter prekvalifiseringa vart 6 grupper valgt ut til å delta i konkurransen.

Disse var:

- Constructa Entreprenør AS
- Veidekke Entreprenør AS
- Skanska Norge AS
- HENT AS
- Reinertsen AS
- NCC Construction AS

Konkurransmateriellet vart utsendt 17.10.13, og frist for innlevering var sett til 03.02.14 kl. 11.00. Innan fristens utløp var det mottatt 6 utkast. 2 av utkasta vart avvist pga atterhald i tilbodsbrief.

I konkurransgrunnlaget var det oppgitt følgjande kriterier, sitat frå konkurransgrunnlaget:

- Gruppas prosjektforslag (45%)
 - o Arkitektonisk hovudgrep
 - o Oppfylling av programkrav
 - o Generalitet, fleksibilitet og elastisitet
 - o Bruk av trevirke
 - o Arealeffektivitet
- Pris (40 %)
- Samspillkompetanse (15 %)
 - o Basert på dokumentasjon 7,5 %
 - o Basert på intervju 7,5 %

Bedømmelseskomiteen har bestått av representantar frå eigedomsseksjonen, hfk, rektor ved Voss Jordbruksskule, hovudverneombod ved Voss vgs, ekstern prosjektleiar og arkitekt/landskapsarkitekt. Komiteen kom fram til at entreprenørfirmaet HENT AS med utkastet «Tretun» vart vinnar av pris- og designkonkurransen for Nye Voss vidaregåande skule i Skulestadmo. HENT AS hadde det beste tilbodet når ein ser pris og løysing under eitt.

I tillegg hadde juryen som fagleg støtte ei referansegruppe som bestod av drifts- og vedlikehaldssjef, regionleiar frå opplæringsavdelinga, rektor ved Voss vgs og Rogne vgs, samt representant for Voss kommune.

3. Samspelfasen

Det har i løpet av våren 2014 vore halde ein samspelfase med entreprenør fram mot endeleg kontrakt. I denne fasen har ein gått igjennom planane for å finne moglege forbetringar i prosjektet både innomhus og utomhus. Samspelet har skjedd i tett kontakt med dei som skal flytte inn i den nye skolen. Etter denne samspelsperioden har totalentreprenøren no lagt fram det endelege forprosjektet med tilhøyrande pristilbod.

4. Forprosjekt

Areal

Vinnarutkastet hadde eit nettoareal på 9.172 m² (NTA) og eit bruttoareal inkl. idrettshall på 11.519 m²(BTA). I tillegg kom uisolert nybygg på 629 m² (BTA), dvs til saman 12.148 m² (BTA) .

I samspelfasen har det skjedd ein del endringar som har gjort at bruttoarealet er auka til 12.728 m² (BTA) inkl. idrettshall og uisolert bygg.

Dette skuldast ei utviding i bakkant av u.etg. for å få noko meir lagerplass, ei enklare fundamentering og eit meir rasjonelt byggeri under terreng samt ei mindre forskyving av idrettshall mot sør.

Organisering

- Skule

Prosjektet er organisert som ein H-form med to parallelle bygningskroppar lagt i nord-sørleg retning, skild med utvendige tun mot sør og nord. På tvers av bygningskroppane ligg eit sentralt innandørs volum (vest-øst) som mellom anna dannar skulen si romslege vestibyle ("skuletunet").

Prosjektet har ein hovudinngang mot vest med direkte gangtilkomst frå busstopp ved hovudvegen (E16).

Skuletun og kantine opnar seg austover og gir fin kontakt med Lundarvatnet.

Frå skuletunet er det og visuell kontakt mot verkstadtunet og gardsanlegget i nord og eit solrikt og skjerma uteopphaldsareal mot sør.

Organiseringa med fløyer ut frå eit sentralt tun gjer det svært lett for brukar og besøkande å orientere seg i bygget. Det er god visuell kontakt frå skuletunet og ut til skulens ulike avdelingar.

- Utleige

Skuleanlegget er organisert med ein hovudinngang mot vest og ein sekundær inngang direkte til trapp ned til underetasje mot utvendig opphaldstun i sør.

Idrettshall med sin vestibyle ligg i underetasje og har på den måten moglegheit for utleige uavhengig av resten av skolen. Idrettshallen har i tillegg eiga utvendig port i sør for inntak av større utstyr/materiell ved spesielle arrangement.

Det innvendige skuletunet som har direkte kontakt med bibliotek og kantine, kan skiljast frå andre skulefunksjoner ved alternativ bruk utanom skuletida

Materialbruk

Bruk av trevirke var en premiss i pris- og designkonkurransen. I forslaget frå Hent er bygget i hovudsak foreslått oppført med bæresystem i stål og betong, men øvste plan vart foreslått med hybrid massivtredekke. Vidare er det vist bruk av massivtre/glass i yttervegger, lett-takkonstruksjoner i tak og fasadekledning i trepanel med definerte vindusfelt og vindusopningar. Over gymsal vert det nytta fagverksdragere i limtre. Det er omfattande bruk av industriparkett og til dels innvendig trepanel. Det er lagt opp til noko bruk av trematerialer i uteområdet, eksempelvis rundt sandvolleyballbanen og trapp ned til villmarksbygg.

Foreslått materialbruk virkar berikande på og spiller godt saman med det arkitektoniske hovudgrepet. I premissene for konkurransen var det sett krav til bruk av konstruktiv trevirke i yttervegg og fasadekledning av tre, samt alternativ bruk av tre. Vinnarutkastet har dokumentert utstrakt bruk av tre både konstruktivt og til bruk som kledning utvendig og innvendig inkl. golv.

I løpet av samspelfasen har ein avhalde eige sær møte med entreprenør om alternativ bruk av tre og kome fram til nokre endringar av materialbruken der ein mellom anna har foretatt eit byte av massivtre frå dekke øvste plan til massivtre i skiljevegger i verkstadhaller, overflater i skuletun, auditorium og bibliotek samt hovudtrapp i tre.

På dette settet har ein også fått ein betre balanse i «CO2-reknskapen», slik at endeleg val av massivtre blir noko meir i m3 enn det som vart tilbode i pris- og designkonkurransen.

Tekniske løysingar

Til ventilasjon nyttar ein generelt aggregat med vifter og roterende varmegjenvinnarar. Det er totalt 9 ulike aggregat fordelt på eit ventilasjonsrom i kvar etasje som tener ulike funksjoner i bygget.

Total luftmengde er ca. 100.000 m³/h.

For undervisningsrom vert det nytta ventilasjonsventilar styrt av rørsle og temperatur (VAV).

Det er berre medrekna kjøling for kjølerom i samband med restaurant og matfag, kantinekjøkken, matavfallsrom og IKT-rom.

Varmeanlegget for romoppvarming og varmt vatn er vassbasert og knytt til flisfyringsanlegget på skulen.

Alle avløp frå verkstader vert ført via oljeutskillar, og overvann føres til sjø via utskillar.

Bygget sprinklast (unntatt idrettshall), og skuletunet får røykventilasjon.

Uteareal

- Skulebruk

Skulebygget har ein tilkomstplass mot vest og nærast mogleg offentleg gang- og sykkelveg og busshaldeplass for nord- og sørgåande rutebuss.

Tiltak i samband med dette arealet er utforma i samråd med SVV og med krav til universell utforming.

Ved uteplassen er det sykkelparkering og mopedparkering under tak med plass til 70 sykklar og 60 mopedar samt skibod.

Sentral parkeringsplass for biler ligg utanom konkurranseområdet, midt mellom nytt skolebygg i sør og gardstun i nord og har plass til 60 parkeringsplasser. I tillegg er det sett av plass til 40 parkeringsplasser langs ny intern tilkomstveg på vestsida av skolebygget der 2 av plassane er reservert HC og 2 er for El-biler.

I opphaldstunet mot sør er det opparbeidd eit rekreasjonsareal med sitteplasser, street-basket og sandvolleybane. Dette arealet har eiga inngang med køyretilkomst til tilrettelagt opplæring (HTH ved TO) og eige skjerma terrasseareal for dei same brukarane. Tunet har kort kontakt til det såkalla «villmarkstunet» ned mot Lundarvatnet.

Mot nord er det lagt eit verkstadstun med vareinntak og utvendig undervisningsareal for BA og TIP.

Verkstadhallane for yrkesfaga har store porter mot dette arealet, og det er etablert eit eige skjerma uteareal/byggeplass for bygg og anlegg mellom verkstadhall for BA og uisolert lagerbygg lengst nord.

Mot øst og med fin utsikt over Lundarvatnet opnar kantinen seg mot eit bearbeidd uteareal som er tenkt skjerma mot kald trekk frå nord og trafikkstøy frå E16 i vest.

Ein har generelt prøvd å bevare ein del av den opphavelege vegetasjonen i skuleområdet der det er mogleg.

- Gardsdrift

For gardsdrifta har skolen driftsareal både i sør, vest og nord.

Tilkomsten til driftsareala i sør må anten gå langs ny intern køyreveg i nord-/sørretning på vestsida av skulebygget eller over slåttemarkar mellom veg og E16. Det skal etablerast ein spyleplass for landbruksreiskap i det sørvestre hjørnet til skulen.

Gangkulverten under E16 har ein fri høgde på ca 3,1 m og kan nyttast i einskilde tilfelle til å nå slåttemarkar på vestsida av Europavegen.

Den klare definisjonen av eit skuletun i sør og eit driftstun/gardstun i nord minimaliserer konfliktnivået mellom skuledrifta og gardsdrifta.

5. Brukermedverknad

Forprosjektet har vore gjennom ein lang og omfattande brukarprosess der brukarane har fått påverke prosjektet og avgjerder både i programmeringsfasen, utarbeidinga av konkurransegrunnlaget, konkurransefasen og samspelet med entreprenør og arkitekt. I tillegg har det vore arrangert ekskursjonar til aktuelle skuler i Rogaland (Stavanger/Sandnes) og Sør-Trøndelag (Trondheim/Leinstrand) med heile og deler av brukarutvalet.

Under programmeringsarbeidet har det vore haldne jamlege programmeringsmøter både på overordna nivå (styringsgrupper med rektorane etc.) og på detaljnivå (særgruppemøter med fagansvarlege for dei ulike utdanningsprogramma).

Tillitsvalte (Utdanningsforbundet og Fagforbundet), verneleiar og verneombod har og vore representert i brukarutvalet.

6. AMU og Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne (RMNF)

Arbeidsmiljøutvala (AMU) for dei skulane som skal samlokalisert ved Nye Voss vgs (Voss Jordbruksskule, Rogne vgs og Voss vgs), har handsama forprosjektet i møte 28.04.14 og har ingen merknader til planane.

./ Sjø også vedlegg frå møter i AMU for dei aktuelle skulane.

I tillegg har Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne handsama forprosjektet i møte 30.04.14 der eigedomssjefen var til stades. Det ble gitt ei orientering og gjennomgang av landskapsplan og etasjeplaner av eigedomssjefen der Rådet fikk stille spørsmål og kome med synspunkt på løysingar.

Rådet uttaler at dei meiner Nye Voss vgs er eit veldig positivt prosjekt som rådet ser fram imot å vere med å utvikle til beste mogleg skule.

./ Sjø også vedlegg med uttale frå møte Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne

7. Kostnad

Med utgangspunkt i tilbodet frå Hent AS er prosjektkostnaden kalkulert til 455 mill kr. i tillegg kjem gardstunet i nord som fylkestinget godkjente med ei kostnadsramme på 75 mill kr.

Totalkostnaden for prosjektet er estimert til 530 mill kr. inkl. mva.

8. Framdrift

Med godkjent forprosjekt i fylkestinget i juni 2014 vil byggearbeidet starte i august 2014 og den nye skulen kan takast i bruk ved årsskiftet 2016/17.

Jfr. vedlagte adresseliste

Dato: 14.03.2014
Vår ref.: 2014/5-10
Saksbehandlar: lisadla
Dykkar ref.:

Handlingsplan for trafikksikring i Hordaland 2014-2017

Fylkestinget vedtok 11. mars 2014 *Handlingsplan for trafikksikring i Hordaland 2014-2017*. Nullvisjonen er grunnlaget for trafikksikringsarbeidet i Hordaland, og det er valt ut tre særskilte satsingsområde i handlingsplanperioden. Dei tre særskilte satsingsområda for denne planperioden er:

- Trafikksikringsarbeid i kommunane
- Møteulukker utanfor tettbygde strok
- Mjuka trafikantar i byområde

Handlingsplanen finn ein på Hordaland fylkeskommune si internettside:

<http://www.hordaland.no/Hordaland-fylkeskommune/Samferdsel/Vegar/Trafikksikring---aktuelt/Fylkestinget-vedtok-Handlingsplan-for-trafikksikring-i-Hordaland-2014-2017/>

Håkon Rasmussen
fylkesdirektør samferdsel

Lise Ådlandsvik
Rådgjevar

Brevet er godkjent elektronisk og har derfor inga underskrift.

Alle kommunane i Hordaland
 Avinor Bergen lufthavn
 Autoriserte Trafikkskolers Landsforbund
 Bergen og Hordaland Turlag
 Bergen og Omland friluftsråd
 Bergen og Omland havnevesen
 Bergen Reiselivslag
 FFO Hordaland
 Finans Norge
 Forsvaret Haakonvern MP
 Framtiden i våre hender
 Fylkeseldrerådet, HFK
 Fylkesmannen i Hordaland
 Hardangerrådet
 Helse Vest
 Hordaland barne- og ungdomsråd
 Hordaland politidistrikt
 Jernbaneverket Region vest
 KS Hordaland
 Kongelig Norsk Automobilklub
 LOs distriktskontor i Hordaland; Folkets Hus
 Logistikk og Transportindustriens Landsforbund, Region Bergen
 MA Hordaland
 Modalen-Eksingedalen Billag AS
 NAF Region Vest
 Nasjonalforeningen for folkehelsen, Fylkeskontoret Hordaland
 Natur og Ungdom Hordaland
 Naturvernforbundet Hordaland
 NHO Hordaland
 Nobina Norge AS
 Norges Lastebileier-Forbund
 Norges Miljøvernforbund
 Norges taxiforbund avd Bergen c/o Arve Halvorsen
 Norges taxiforbund avd Hordaland c/o Per Helge Bø
 Norsk Motorcykel Union NMCU Hordaland
 Norsk transportarbeiderforbund
 NSB AS
 Nettbuss Vest AS
 Pensjonistforbundet
 Personskadeforbundet LTN
 Regionrådet Nordhordland IKS
 Regionrådet Vest c/o Sund kommune
 Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne, HFK
 Samarbeidsrådet i Sunnhordland
 Skadeforebyggende forum
 Statens vegvesen Vegdirektoratet
 Statens vegvesen Region vest
 Syklistenes landsforening, Bergen og Omegn
 Tide Buss AS
 Trygg Trafikk Hordaland
 Ungdommens fylkesting, HFK
 Yrkestrafikkforbundet

Jfr. vedlagte adresseliste

Dato: 14.03.2014
Vår ref.: 2014/10805-2
Saksbehandlar: lisadla
Dykkar ref.:

Kollektivmeldinga 2013

Kollektivmeldinga 2013 er skriva som ei årsmelding, og inneheld mellom anna tal på påstigingar for kollektivreisande på buss, bybane og båt i fylket i 2013. Tal for ferjesambanda i Hordaland er og ein del av materialet i årsmeldinga. Vidare inneheld kollektivmeldinga ein samla oversikt over dei mest aktuelle sakene både når det gjeld drift og infrastruktur siste året.

Fylkeskommunen er i gong med ei rekkje store tiltak på kollektivområdet. Naturleg nok har meldinga stort fokus på dei viktigaste hendingane for kollektivtrafikken i Bergensområdet, men årsmeldinga trekkjer også fram dei viktigaste hendingane for kollektivtransporten i fylket utanom Bergensområdet. Me er takksame for eventuelle kommentarar og innspel som me kan ta med oss i arbeidet med neste kollektivmelding. Meldinga finn ein på Hordaland fylkeskommune si heimeside:

<http://www.hordaland.no/Aktuelt/Nyhende/Over-50-millionar-reiser-med-buss-og-Bybane-i-2014/>

Håkon Rasmussen
Fylkesdirektør samferdsel

Lise Ådlandsvik
Rådgjevar

Brevet er godkjent elektronisk og har derfor inga underskrift.

Adresseliste:

Alle kommunane i Hordaland
 AtB, Sør Trøndelag fylkeskommune
 Avinor Bergen lufthavn
 Bergen Næringsråd
 Bergen og Omland friluftsråd
 Bergen og Omland havnevesen
 Bergen Reiselivslag
 Bergensalliansen
 BNR Kaikanten
 Business Region Bergen
 FFO Hordaland
 Fjord 1 fylkesbaatane
 Fjord Norge AS
 FosenNamsos Sjø AS
 Fylkeseldrerådet, HFK
 Fylkesmannen i Hordaland
 Hardangerrådet
 Hordaland politidistrikt
 Jernbaneverket Region vest
 Kolumbus, Rogaland fylkeskommune
 Kystverket Region vest
 L Rødne og Sønner AS
 LOs distriktskontor i Hordaland ; Folkets Hus
 Maritimt forum Bergensregionen
 Modalen-Eksingedalen Billag AS
 NAF Region Vest
 Natur og Ungdom Hordaland
 Naturvernforbundet Hordaland
 Nettbuss Vest AS
 NHO Hordaland
 Nobina Norge AS
 Norges Miljøvernforbund
 Norges taxiforbund avd Bergen c/o Arve Halvorsen
 Norges taxiforbund avd Hordaland c/o Per Helge Bø
 Norled AS
 NSB AS
 Osterøy ferjeselskap
 Regionrådet Nordhordland IKS
 Regionrådet Vest c/o Sund kommune
 Rogaland fylkeskommune
 Ruter AS
 Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne, HFK
 Samarbeidsrådet i Sunnhordland
 Sogn og Fjordane fylkeskommune
 Statens vegvesen Region vest
 Syklistenes landsforening, Bergen og Omegn
 Tide Buss AS
 Trygg Trafikk Hordaland
 Ungdommens fylkesting, HFK
 Wergeland Halsvik AS

NotatDato: 30.04.2014
Arkivsak: 2014/558-49
Saksbehandlar: ingtakl

Til:	Håkon Rasmussen
Frå:	Ingeborg Borgen Takle

Sikkerheit og universell utforming - førespurnad frå Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne

I rådsmøtet 26.03.14 tok rådet opp nokre brukarerfaringar som det har motteke frå brukarorganisasjonar. I samband med desse ber rådet om ein skriftleg og munnleg orientering frå samferdselsavdelinga om sikkerheit og universell utforming i kollektivtilbodet i Hordaland.

Saka vart lagt fram slik:

«Samandrag

På førespurnad frå Tore Svane, FFO, sendte to medlemsorganisasjonar inn følgjande innspel til bybanen: Frå Foreningen for muskelsyke Hordaland/Sogn og Fjordane:

«Som hyppig bruker av Bybanen, og medansvarlig for rapporten som NHF Bergen og NHF Sørvest utarbeidet om Bybanen etter åpningen av første byggetrinn i juni 2010 har jeg noen erfaringer:

• Rømning/evakuering:

Mitt forslag er at når nye og lengre vognsett kommer i drift ved åpning av Bybanen til Flesland skal vognsettet ha skinner ombord til å evakuere rullestolbrukere. Har ikke opplevde det selv, men ser fra media at Bybanen har hendelser der passasjerene må forlate vognene utenfor perrongområdet. Skinner vil da kunne være til stor nytte ved evakuering av en stor og tung el.rullestol.

• Reservert parkering ved av-/påstigning:

Parkeringsplassen ved Skjoldskiftet (4), Skjold (3) og Lagunen (7) oppmerkede HC-park.plasser. Bor i området, og har inntrykk av at de står mye ubenyttet. Sitat fra Skyss sin nettside: Som bevis på at du har gyldig PeriodeSkyss treng du ein oblat i frontruta på bilen din. Oblatordninga gjeld måndag til fredag mellom kl 08.00-16.00 (06.00-18.00 på Os), ikkje helgedagar. Elles er parkeringsplassane open for alle. Maksimal parkeringstid er 20 timar. Oblatordninga gjør nok disse parkeringsplassene lite anvendelig for mange personer med nedsatt funksjonsevne som gjerne ikke skal parkere der hver dag, men mere på impuls, alt etter vær, føre og dagsform. Mitt forslag er at det skal hold med HC-parkeringskort for å benytte uansett dag og tid på døgnet. Skyss må fjerne krav om oblat på biler som har HC-parkeringskort. Kanskje vanskelig å kreve flere HC-park.plasser når de mest sannsynlig blir stående ubenyttet?

• Innfesting av rullestol:

Pr. i dag er det ikke mulig med innfesting av rullestol i bybanevognene. Dette har vært etterlyst av brukere ved flere anledninger. En tung el.rullestol, gjerne med våte hjul vil ved en oppbremsing kunne gi en farlig situasjon hvis rullestolen kommer i bevegelse. Nye, større vognsett til Flesland med lang reisestrekning, er det viktig å få på plass mulighet for innfesting av rullestol.

• **Rullestol/barnevogn/bagasjeplass:**

Kamp om disse plassene. For få plasser. Til tider kommer jeg som rullestolbrukere bare like innenfor dørene og blir stående i trafikken for passasjerne ut, og inn av vognen. Ubehagelig, lite hyggelig for medpassasjerer, og absolutt en sikkerhetsrisiko ved en evakuering. Nye vognsett på ha enda flere plasser for rullestolbrukere/barnevogner.

• **Glippe/nivåforskjell mellom vogn og perrong:**

Ansvarlig for byggetrinn 3 må påse at nivåforskjell og glippe mellom vogn og perrong prosjekteres, og bygges med minimum av kant og avstand.

• **Bybanevert:**

Ett forslag som har vært luftet tidligere. D.v.s en ansatt som har sine arbeidsoppgaver i vognsettet. Vil ha en preventiv virkning i forhold til snikere (mindre behov for vektere til bill.kontroll), assistere ved evakuering og andre hendelser, hindre herværk og tilgrising, påse at reisende ikke samler seg ved, og blokerer dørene, at rullestolbrukere og barnevogner kommer frem til, og kan benytte anviste plasser. Assistere med sikring av rullestol for de som ønsker det, pluss andre serviceoppdrag til de reisende.»

Frå HLF Bergen:

«1. Mangler display med info om årsaker til plutselige stans, forsinkelser o.l. Dette ble lovet å være på plass i 2014 senest. Det som sies over høyttaler må også vises på display. (flytoget i Oslo klarer det?)

2. Dårlige høyttalere med ustabil lyd/skurring som gjør det vanskelig for alle å oppfatte hva som blir sagt.

3. Tilsvarende tekstmeldinger bør også kunne vises på displayene på den enkelte stasjon. (kan de få Clear channel til å betale det?)

4. Skrankeslynge MÅ og SKAL være på ALLE utsalgssteder, ikke nok at det kun er installert 1 sted (virker det, er det slått på?). Brudd på diskriminering og tilgjengelighetsloven?»

Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne ønskja å sende innspela på vegne av RMNF for å gje dei meir tyngde. Tilbakemeldingane frå rådsmedlemmane har vore for få til å kunne ta ein avgjerd.

Vedtak

Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne vedtek at innspela frå brukarorganisasjonane vert sendt til samferdselsavdelinga og rådet ber om eit skriftleg og munnleg svar på førespurnaden. Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne vedtek å be om ein skriftleg og munnleg orientering angående drift av kollektivtransporten for å sikre tilgjengelegheit for alle. Til dømes kva opplæring bussjåførar får frå sine arbeidsgjevarar.»

Som nemnt i vedtaket ber Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne om å få ein munnleg og skriftleg orientering om to sakar:

- Innspela frå brukarorganisasjonane
- Drift av kollektivtransporten for å sikre tilgjengelegheit for alle. Ein ser ofte at bussar, busstopp og system kan vere universelt utforma, men at drifta og kompetansen til dei som opererer disse ikkje alltid står i stil. Nokre gongar kan det vere kunnskap som manglar, eller ein haldningsendring. Rådet ønskjer å vite meir om kva samferdselsavdelinga gjer for å sjå til at ikkje berre utstyret er universelt utforma, men at og drifta gjer at bruken vert universelt utforma, til dømes med tanke på underleverandørar.

Neste møte i rådet er 11. juni 2014, og Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne ber om at samferdselsavdelinga kan kome med ein orientering om punkta over på denne dagen, samt ferdigstille ein skriftleg orientering innan 28. mai 2014.

Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne ser fram imot å høyre frå samferdselsavdelinga i saka over.

Med venleg helsing,

Ellinor Kreybu

Leiar

Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne

Notat

Dato: 28.04.2014
Arkivsak: 2014/558-48
Saksbehandlar: ingtakl

Til: Gudrun Mathisen, Einar Aalen Hunsager

Frå: Ingeborg Borgen Takle

Uttale til rullering av Klimpalanen frå Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne

Planen har i seg mange gode tankar og strategiar om korleis ein kan få ned utsleppa av klimagassar, men rådet registrerer at det ikkje er nemnt med eit ord korleis ein på kort sikt kan få bukt med det giftlokket som ligg over Bergen på vinterlege dagar. Klimagassar er skadeleg for atmosfæren og for jorda på lang sikt, men desse kraftige, lokale forureiningane er svært skadeleg på kort sikt for folk med luftvegssjukdommar. For nokre betyr det at ein må halda seg inne på dei verste dagane, og kjem seg dermed ikkje på jobb eller andre ærend, for andre kan auka medisinbruk hjelpe litt, og for nokon betyr det at ein må flytta bort frå området, med dei sosiale følgjene det fører med seg.

Rådet ønskjer at desse helseskadelege utfordringane vert klart definerte i planen, og at planar og strategiar for snarlege løysingar vert synleggjort. Her bør Hordaland fylke vera ein pådrivar overfor Bergen Kommune, så tiltak kan gjennomførast snarast.

Rådet ser fram til at dette kjem tydeleg fram i handlingsplanen.

Ein må ikkje gløyme at størstedelen av Hordaland ikkje er tett busett. Dette vil føre til at bil vil vere eit naturleg framkomstmiddel i lang tid framover. Bilane vert ikkje bytta ofte så ein vil ha delar av bilparken som fortsatt forureinar. Etter vår meining vil det vere naturleg å legge meir på dei tett busette områda da desse har betre offentleg transport og ikkje er så avhengig av bil.

Denne planen seier lite om kor mykje kapital ein skal nytte for å nå måla som er satt. Reknar med at dette vil spegle seg i budsjetta for kvart år.

Med venleg helsing,

Ellinor Kreybu

Leiar

Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne

Til: Fylkestinget

Frå: Fylkesdirektør opplæring

Referanse
2014/12476-1**Dato**
25.02.2014

Tilstandsrapport vidaregåande opplæring – forslag i desembertinget 2013

I samband med fylkestinget si behandling av sak 89/13 «Tilstandsrapport vidaregåande opplæring 2012-2013 for Hordaland fylkeskommune sette Tom Skauge på vegner av SV, MDG og KrF fram slikt oversendingsforslag a):

«Fylkestinget vil søkja på potten på 10 millionar kroner til konkrete tiltak for å bekjempe mobbing. Det kan vera å oppretta eit lærling/elev/mobbeombod (ber om at dette får prioritet).»

Svar: Fylkesrådmannen vil søkje på midlane som er løyvde i statsbudsjettet for 2014 til betre læringsmiljø og tiltak mot mobbing. Midlane er førebels ikkje lyst ut.

Tom Skauge sette på vegner av SV, MDG og KrF fram slikt oversendingsforslag b):

«Fylkestinget ber om ein gjennomgang av omfanget og kvaliteten på opplæringa for elevar med særskilde behov, og på bakgrunn av dette syte for at dei får både eit fjerde og femte studieår.»

Svar: Spesialundervisning i dei vidaregåande skulane i Hordaland har vore under tilsyn frå fylkesmannen i 2007 og 2012. Dette resulterte mellom anna i at opplæringsavdelinga utvikla eit eige system for sakshandsaming (NSSU) for å kvalitetssikre saksgangen for elevar med behov for spesialundervisning. Opplæringsavdelinga har no eit system som syner omfanget av elevar som får spesialundervisning, og gir moglegheit til å kvalitetssikre innhaldet i dei dokumenta som inngår i sakshandsaminga.

Elevar med vedtak om spesialundervisning:

2012-2013	897 elevar
2013-2014	947 elevar

Elevar som etter kapittel 5 i opplæringslova har rett til spesialundervisning, har rett til vidaregåande opplæring i inntil to år ekstra når eleven treng det i forhold til opplæringsmåla for den enkelte. Før fylkeskommunen gjer vedtak om utvida opplæringstid, skal det liggje føre sakkunnig vurdering av dei særlege behova eleven har. (jf. Opplæringslova § 3-1, 5. ledd)

For å sikre at elevar får det opplæringstilbodet dei har rett til, har opplæringsavdelinga i Hordaland fylkeskommune utarbeidd følgjande prosedyrar :

- Prosedyrar for inntak til vidaregåande opplæring med søknadsfrist 1. februar (for elevar med behov for særskilt tilrettelegging)
- Prosedyrar for søknader om utvida tid
- Prosedyrar for sakshandsaming av søknader om spesialundervisning

I Hordaland var det 82 søkjarar om utvida tid til skuleåret 2013-2014. (57 søkte om eit 4. år. 25 søkte om eit 5. år). Av desse fekk 71 vedtak om utvida tid medan 11 søkjarar fekk avslag. 2 av dei 11 som fekk avslag, klaga til fylkesmannen – ein fekk avslag og ein fekk medhald.

Sak nr. 8 [17:20:56]

Interpellasjon fra representanten Hans Fredrik Grøvan til samferdselsministeren:

«I april 2012 ble det startet et forsøk med transporttjeneste for funksjonshemmede (TT-ordning) i 3 fylker. Prøveordningen kom som et tillegg til den fylkeskommunale TT-ordningen. Dette kom etter ønske fra organisasjoner for funksjonshemmede for å gi et bedre tilbud til funksjonshemmede med stort behov for en slik ordning. Forsøket går ut 2014. En nasjonal TT-ordning for funksjonshemmede med særskilte behov kan gi et mer likeverdig tilbud. Målet må være at brukerne kan leve et mer aktivt og normalt hverdagsliv.

Hva vil statsråden gjøre for å sikre at funksjonshemmede i hele landet, med stort behov for transporttjeneste, får en ordning som er så god at det er mulig å leve et aktivt liv?»

Hans Fredrik Grøvan (KrF) [17:21:50]: Ordningen med tilrettelagt transport, ofte kalt TT-ordningen, er avgjørende for personer som ikke kan benytte seg av det ordinære kollektivtilbudet. Dette handler i bunn og grunn om helt sentrale prinsipper i vårt samfunn, det å skape et inkluderende samfunn for alle. Det dreier seg om at uansett hvem en måtte være, skal en få oppleve å være en del av det fellesskapet vi alle ønsker å være en del av. Dette handler om å ta på alvor og utforme en politikk som bygger på prinsippet om at alle mennesker har den samme verdi.

For Kristelig Folkeparti har utformingen av TT-ordningen vært en viktig sak over flere år, og det vet jeg at også andre partier i denne sal har vært opptatt av. Det handler om å få til en TT-ordning som kan fungere best mulig for de grupper som i dag mangler viktige tilbud for å kunne leve et tilnærmet normalt liv. Full deltakelse og likestilling for funksjonshemmede er et viktig politisk mål som jeg vet har bred støtte i denne sal. Men da er også kvaliteten og ikke minst omfanget og innretningen av transporttjenesten avgjørende for om vi når dette målet.

Vi har i dette land praktisert en TT-ordning administrert av fylkeskommunene som et tilbud for funksjonshemmede i sin alminnelighet. En stor del av disse TT-brukerne i dag er likevel ikke reelt funksjonshemmede, viser det seg, men mennesker som har fått sammensatte problemer som følge av høy alder. 70 pst. av brukerne i dag er faktisk over 70 år, og bare ca. 10 pst. under 60. Undersøkelser viser at den eldste brukergruppen i all hovedsak er tilfreds med dagens tilbud. Gjennom å reise saken i dag er det viktig å understreke at de nye ordningene ikke skal gå ut over denne gruppen, som er tilfreds med dagens tilbud, og som det fungerer bra for. Brukerne av dagens TT-tilbud skal fortsatt få et godt tilbud fra sitt fylke i framtiden.

Det vi fra Kristelig Folkepartis side vil fokusere på med interpellasjonen i dag, er funksjonshemmede med et stort behov for en egen TT-ordning. Dette er mennesker som på grunn av sin funksjonshemming er kritisk avhengig av en transportordning for å kunne leve et normalt og godt liv. Denne brukergruppen er avgrenset i størrelse. Beregninger viser at et tilfredsstillende tilbud om dør-til-dør-transport for denne gruppen funksjonshemmede vil koste anslagsvis 200–300 mill. kr per år.

I løpet av en treårsperiode har det vært gjennomført forsøk i tre fylker med et tilrettelagt tilbud for funksjonshemmede med et stort behov. Det gjelder fylkene Østfold, Møre og Romsdal og Nord-Trøndelag. Utprøvingen har skjedd på bakgrunn av ulike kriterier og ulike ordninger som nå skal evalueres.

Med denne interpellasjonen ønsker vi å ta denne ordningen ett skritt videre. Nå er tiden inne for å få på plass en nasjonal TT-ordning som sikrer nettopp funksjonshemmede med store behov deres rett til å delta i samfunnet på lik linje med alle oss andre.

Det er bra at de fylkesvise forsøkene nå skal evalueres, men vi skal etter Kristelig Folkepartis syn ikke sette oss ned og vente på denne før vi tar neste skritt for å få til en nasjonal ordning. Derimot kan erfaringene fra de fylkesvise forsøkene tas med i vurderingen av hvilket innhold en nasjonal ordning bør ha for å sikre de funksjonshemmede med størst behov det beste opplegget.

En nasjonal ordning bør inneholde noen helt grunnleggende kriterier som bør gjennomføres likt over hele landet:

I dag blir det tilbudt gjennom den vanlige TT-ordningen to–fire enkeltreiser per måned. Til sammenlikning viser reisevaneundersøkelser utført av Transportøkonomisk institutt at folk generelt i gjennomsnitt har tre enkeltreiser per dag.

For en TT-ordning for det formålet som vi snakker om i dag, har brukerorganisasjonene anslått at minimumsbehov kan være 240 turer per år, dvs. fem turer per uke. Etter en tur fram og tilbake til butikken har mange funksjonshemmede brukt opp flere ukers transportkvote, sånn som den vanlige ordningen er i dag. Undersøkelser viser at for dårlig TT-ordning fører både til mindre muligheter til å handle det som er ønskelig, og – ikke minst – redusert mulighet til å leve et sosialt liv. Bare noe så viktig som det å kunne følge opp egne barn på en god måte begrenses av den manglende TT-ordningen. Så kan en legge til betydningen av å kunne delta i foreningsliv, besøke venner og familie osv.

Det er ingen grunn til at en ordning som skal imøtekomme de funksjonshemmede med store behov, skal være basert på færre turer enn de ca. 240 per år som her er skissert.

For at ordningen skal kunne gi denne gruppen mennesker et tilbud uten for lang planleggingstid i forveien, er det viktig at dette ikke blir organisert som en bestillingstransport. Den vil kreve mye planlegging i forkant, gir for liten fleksibilitet, krever en del byråkrati og er en modell som faktisk har vist seg å fungere dårlig for brukergrupper med store behov. Man kommer ikke ut når man ønsker eller trenger det, og det kan være lenge å vente for å komme til det stedet en ønsker. Dersom du skal rekke toget, en legetime eller følge barna på fotballtrening, fungerer bestillingstransporten dårlig. Aktive funksjonshemmede med store behov for tilrettelagt transport er avhengig av nettopp den samme fleksibiliteten som alle andre for å få hverdagen til å gå opp.

Derfor er – punkt 1 – et godt alternativ at brukeren får et antall turer per måned bestilt gjennom vanlig taxiformidling, som nettopp kan ivareta den fleksibiliteten brukeren har behov for.

For det andre: Brukeren skal betale en egenandel for strekningen som tilsvarer satsen på kollektiv i samme fylke. Ved lengre reiser skal TT-ordningen kunne kombineres med kollektivtransport.

Når flere av de funksjonshemmedes organisasjoner har vært opptatt av å få til gode nasjonale ordninger for dem med de største behovene, har man vært opptatt av at dette ikke skal være særordninger som gir særskilte privilegier til en utvalgt gruppe, men en ordning som sikrer disse grupper funksjonshemmede de samme muligheter over hele landet som alle oss andre.

Da er vi inne på det tredje punktet: Ordningen må være lik over hele landet. Det er av avgjørende betydning at dette blir en nasjonal ordning som gjør at man blir behandlet likt uansett hvor man bor i dette landet. Og jeg håper at statsråden har merket seg sin statssekretær Bård Hoksruks

uttalelser i den interpellasjonsdebatten som var om samme sak i Stortinget i 2010, da han uttalte som stortingsrepresentant:

«Og da synes jeg det er ganske merkelig – når vi nok en gang diskuterer det som vi diskuterte i hele forrige periode i transportkomiteen, og som jeg vet at man har diskutert i arbeids- og sosialkomiteen – at man ikke klarer å få på plass en nasjonal ordning som gjelder over hele landet, og som sørger for at alle får det samme tilbudet.»

Her er Kristelig Folkeparti og Fremskrittspartiet helt på linje, og jeg er glad for den enigheten og det engasjementet vi har hatt sammen over tid i denne saken.

Så nå håper jeg statsråden benytter anledningen i dag til å slå fast at dette skal komme på plass fra og med 2015, og at han tilkjennegir den samme utålmodighet som hans statssekretær hadde da han var stortingsrepresentant.

Ordningen må etter vårt syn tilrettelegges av Samferdselsdepartementet, som kan sikre at kriteriene blir felles for hele landet. Fra Kristelig Folkepartis side vil vi også være opptatt av at planleggingen, den mer detaljerte utformingen av kriteriene, med fordel kan utformes i samarbeid med brukerorganisasjonene, som FFO, NHF og Blindedeforbundet. Det vil også være viktig at disse trekkes inn i evalueringen av dagens forsøksordninger så vel som de ordninger man nå forhåpentligvis setter ut i livet av nasjonal karakter.

Når det gjelder kostnadene rundt en slik ordning, vil ikke dette være mye penger i forhold til hva det skaper og bidrar til av et aktivt liv for en gruppe mennesker som nettopp kan oppleve isolasjon som ett av sine største problem. Mange av disse kommer altfor sjelden ut av hjemmet. De får liten anledning til å besøke venner og familie. De kan sjelden delta på møter eller i organisasjonslivet, og – det som mange opplever som det absolutt verste – de får en altfor dårlig mulighet til å følge opp egne barn.

Så må vi heller ikke glemme hva en slik ordning kan spare samfunnet for av kostnader generelt, og som nettopp mangel på sosialt nettverk og manglende mulighet til å kunne delta i samfunnslivet på bred basis kan føre til.

Derfor håper jeg at vi nå får på plass en nasjonal ordning som sikrer de funksjonshemmede med stort behov tilrettelagte og fleksible transporttjenester, uansett hvor de måtte bo i landet.

Statsråd Ketil Solvik-Olsen (FrP) [17:32:03]: Jeg vil først takke interpellanten for å reise et tema som engasjerer både representantens parti og undertegnede parti, ja sågar hele regjeringen. Dette er et tema som vi har vært opptatt av lenge.

Vi har i løpet av de sju månedene vi har styrt, vært opptatt av å bygge ut bedre infrastruktur. Det betyr en økt satsing både på å bygge vei og bane og å satse på buss, båt og fly. Det er en satsing vi har løftet både økonomisk og organisatorisk. Det å organisere oss bedre så vi får bygd vei og jernbane og gitt et raskere og bedre tilbud er nesten vel så viktig som bare å bruke mer penger på tiltak. Der er mange reformer på plass. Noen av dem er også nevnt i revidert nasjonalbudsjett, som nå er til behandling i Stortinget.

Målsettingen vår er å få til en bedre reisehverdag for folk flest, både i jobbsammenheng og i fritidssammenheng. Det å ha et fungerende samfunn med god infrastruktur er viktig, både for at samfunnet skal fungere, og for at folk skal kunne komme seg på jobb og benytte fritiden sin på en

god måte. Det handler om livskvalitet. Den målsettingen må være like sterk uavhengig av om en snakker om funksjonsfriske eller funksjonshemmede personer.

Det som er viktig å understreke i denne debatten, er at noe av det tilbudet som gjelder innenfor infrastruktur, er et rent statlig ansvar. Det handler f.eks. om å bygge en riksvei, og det handler om satsing på en bane. Andre oppgaver har vi per i dag fordelt mer lokalt. Det handler om f.eks. fylkesvei, og det handler om buss. Det gjør at før en setter i gang noen nasjonale ordninger for TT-tjenesten, må en også avklare litt hvilke målsettinger en har med den lokale kollektivtrafikken. For det tilbudet en har for – skal vi kalle det – funksjonsfriske på kollektiv er delegert til lokalt nivå, mens det som en her snakker om, er nasjonale normer.

Vi vet at kollektivsatsingen rundt omkring i landet varierer avhengig av hvor en bor, litt på grunn av geografi, men også på grunn av politisk farge og prioritering fra dem som styrer. Og det må være en sammenheng mellom hvordan en prioriterer lokalt for ulike grupper.

Ordningen med tilrettelagt transport for funksjonshemmede er spesialtransport for reisende som på grunn av funksjonshemming ikke kan benytte ordinær kollektivtransport. Det har vært en del av fylkeskommunens ansvar, i og med at det er de som styrer den lokale kollektivtransporten. Den ordningen vi her diskuterer, bare for å understreke det, er ment å dekke fritidsreiser. Det er også interpellanten veldig opptatt av. Det er egne ordninger for arbeids- og utdanningsreiser og for helsereiser som gjør at en får ivaretatt de behovene på en god måte.

I denne diskusjonen er det også viktig at en ser på det arbeidet som skjer for å få bedre universelt utformede reiseløsninger. Hvis man klarer å gjøre jernbaneperronger, trikkeperronger eller busser bedre universelt utformet, kan det hende at behovet for TT-ordninger eller TT-reiser reduseres, rett og slett fordi de som i dag ikke kommer om bord på de kollektive reisemidlene, i fremtiden kan ta dem i bruk. Det er en gulrot for dem som har ansvaret for å utvikle universelt utformede løsninger, at det faktisk kan redusere behovet for spesialtransport.

Så ser vi også at en del fylkeskommuner flere steder gir et mer fleksibelt transporttilbud, slik som bestillingstransport, som jeg merket meg at representanten Grøvan ikke var så positiv til, hvis jeg oppfattet ham rett, eller fleksitransport. Det kan allikevel være gode løsninger lokalt ved at en får flere til å benytte en drosje sammen i stedet for at man kjører hver for seg. At det kan oppleves som mindre fleksibelt, er godt mulig, men vi skal også huske at heller ikke alle reisende er fornøyd med den fleksibiliteten vanlig kollektivtransport gir. Så noen ulemper kan det oppfattes å ha – for de stedene som benytter det.

Så vet vi også at hvis en får mer universelt utformede løsninger en del steder, kan en få redusert avstandene en trenger til TT-kjøring, rett og slett ved at en kan komme om bord i ordinær kollektivtransport hvis en får hjelp et stykke på veien.

Den politikken som har vært ført så langt, har vært basert på at den har vært svært overordnet med hensyn til de retningslinjer som er gitt, nettopp fordi fylkeskommunene har hatt ansvaret for lokaltransporten.

Nå er det gjort et prøveprosjekt, og det henviser også representanten til. Det er forsøket for TT-brukere med særlige behov i utvalgte kommuner i Nord-Trøndelag, Møre og Romsdal og Østfold. Der har en gjort forsøk for å få kunnskap om hvordan et forbedret tilbud til TT-brukerne kan organiseres bedre, hvilke kostnader som er knyttet til det, og hvordan det mottas av brukerne. Til sammen i de tre årene som nå har gått, er det blitt bevilget 28 mill. kr til dette prosjektet.

Vi har bedt fylkeskommunene om å gi oss en evaluering av ordningen. De har presentert et opplegg, og de har spilt inn en del ting til oss. Dette pågår altså nå, og vi har sagt at vi innen utgangen av tredje kvartal i år skal ferdigstille evalueringene. Da er det naturlig for meg å ta dette videre og begynne å vurdere, konkludere og anbefale. Så jeg er ikke klar i dag til å komme med konklusjoner. Da hadde det vært litt meningsløst å ha gjennomført en ordning, hvis en tar skrittet videre allerede før det. Men jeg setter likevel pris på at vi debatterer dette fordi det er viktig for regjeringen å få signal underveis om hvordan Stortinget ønsker å prioritere.

Litt avhengig av hvilket omfang en slik ordning får, vil det også påvirke kostnadene. Er en veldig restriktiv, trenger ikke dette å koste veldig mye. Er en rundhåndet, snakker vi om milliarder av kroner. Da må også Stortinget være villig til å prioritere det og ikke bare debattere det.

Jeg minner om at det i 2012 ble brukt en halv milliard kroner på TT-ordningene. Det ga et tilbud til 114 000 brukere, men det varierte veldig mye hva slags tilbud de fikk, litt avhengig av fylke. Og det er også ulike kostnader basert på denne ordningen avhengig av hvor en bor, fordi det handler litt om hva det generelt koster å benytte taxi og den type ting, og hvor lange avstander en må ha dekt med drosje.

Oslo kommune var den kommunen som brukte denne ordningen desidert mest, mens det i Hedmark nok var størst andel av befolkningen som fikk tilbudet. Så litt avhengig av hvordan en regner, er det ulike fylker som kan skryte av at de gir et bredt tilbud.

Vi kommer altså til å evaluere dette. Så vil vi komme tilbake til Stortinget med våre anbefalinger om hvilke endringer en bør gjøre i opplegget. Men for meg er det overordnet viktig at vi sammen med dem som har behov for et sånt tilbud, finner en løsning som gjør at en får god kvalitet i hverdagen. Det å komme seg på arbeid og få benytte helse- og undervisningstilbud er en viktig del, men det å ha gode fritidsopplevelser, det å kunne besøke familien, som representanten tar opp, er også en del av det å ha god livskvalitet. Og hvis vi som samfunn kan gi en håndsraking for å gi et bedre tilbud til dem som ikke klarer å bruke kollektive løsninger, mener jeg det absolutt er noe vi skal prioritere, men evalueringen vil gi oss nyttig informasjon om hvordan vi går videre.

Hans Fredrik Grøvan (KrF) [17:40:14]: Jeg vil takke statsråden for svaret. Jeg opplevde at han ga uttrykk for et klart engasjement for saken, både på vegne av seg selv som statsråd og på vegne av regjeringen. Jeg registrerte også at han uttalte at han ville ta dette videre. Det er vi selvfølgelig glad for.

Det som er viktig for Kristelig Folkeparti nå, er nettopp dette med å få en videre framdrift i denne saken. Stortinget har diskutert dette ganske mange ganger, og da er det viktig at dette ikke bare dør ut som en prøveordning, og at vi kan være enige om at vi har å gjøre med en gruppe mennesker, og ikke minst mange unge mennesker med familie og ansvar for barn, som har et mye større behov for tilrettelagte transporttjenester enn det som dagens ordinære TT-ordning er rettet mot. Ordningen sånn som den fungerer i dag – da snakker jeg ikke om de prøveordningene – er rett og slett ikke god nok for aktive unge mennesker med store behov for å få en tilpasset transporttjeneste med hensyn til de oppgaver som de har, og de forpliktelser som de har påtatt seg, enten som familiefolk eller ved deltagelse i et sosialt liv som de absolutt ønsker.

Jeg merker meg også at statsråden sier at evaluering skal gjøres i tredje kvartal 2014. Jeg synes det er veldig fornuftig at en får en god evaluering av prøveprosjektet. Men det er jo viktig at en ikke stopper der, sånn at den ordningen som nå går ut som en prøveordning i 2014, får et opphold i 2015. Derfor er vi i Kristelig Folkeparti opptatt av at dette skal bli en nasjonal ordning, og at en begynner den planleggingen allerede i år.

Statsråden nevner universell utforming. Ja, det er flott – det er vi veldig enig i – men vi vet at det krever ganske store investeringer hvis en skal få dette fullt ut til å fungere. Det er snakk om titalls milliarder for å få dette på plass, så jeg tror dette vil være en langt rimeligere ordning.

Kristelig Folkepartis intensjon med å ta saken opp i dag er derfor ikke først og fremst å få en debatt om saken igjen. Det er å få til en videre framdrift som kan være med og bidra til å gi denne brukergruppen en nasjonal, permanent ordning.

Så håper jeg at statsråden også tenker på at selv om det ikke er hans budsjett det handler om, vet vi at det å kunne få et aktivt samfunnsliv for denne gruppen mennesker er sparte samfunnskostnader på andre budsjetter – kostnader som en må bruke for å reparere på skader som nettopp er et resultat av isolasjon og ensomhet, og i det hele tatt mangel på å kunne leve et godt liv.

Det handler om å ta utfordringen om at alle mennesker er like mye verdt, på alvor.

Statsråd Ketil Solvik-Olsen [17:43:31]: Takk igjen. Og takk for nytt innlegg fra representanten. Jeg deler engasjementet. Det har vi hatt i fellesskap i opposisjon, og jeg tar sikte på at en må videreføre det i posisjon, fra våre ulike roller her. Men for meg er det like viktig å understreke at evalueringen her skjer fordi vi vil lære av det, og for å få en bedre ordning. Så er det mulig at det ikke skjer så fort som representanten skulle ønske, men intensjonen min er å gi et bedre tilbud til flere, enten fordi en får målrettet TT-ordningen, eller fordi en får universelt utformet en del viktige reisestrekninger som gjør at behovet for spesielt tilrettelagt transport går ned.

Jeg har hatt flere møter med det vi kan kalle brukergruppene her, både Funksjonshemmedes Forening og folk med ulike yrkeshemminger og funksjonshemminger som melder om sine daglige utfordringer. En del steder handler det rett og slett om å ha perronger som gjør at de klarer å trille inn på en T-bane. Når en ikke har det, må en ha spesialhjelp. Slike investeringer er kostbare – det er det ingen tvil om. Når det er dyrere å bygge en jernbanestasjon i dag enn for 20 år siden, handler det om at vi ønsker at flere skal kunne bruke den. Dermed får en heisløsninger, en får andre standarder på perrongene, nettopp med tanke på at det skal gjøre at flest mulig kan komme seg rundt på egen hånd i samfunnet.

Andre ganger handler det rett og slett om å få en standardisering av systemene – av lydsignaler og den type ting. Men jeg tror det er viktig at vi fra myndighetenes side har en tilnærming der vi ser på at når vi gjør investeringer, er det ikke nok å kikke på en perrong her og en perrong der. En må sørge for at en har traseer, eller strekninger, som en satses på om gangen. Når vi må prioritere, er det viktig at det er en helhet, sånn at folk som kan komme på en perrong ett sted, kommer seg av T-bane eller tog et annet sted. Det nytter ikke å gjøre det bare enkeltvis her og der, hvis personen kommer om bord, men ikke kommer av igjen. Derfor må en også ha en strategi i den tilnærmingen.

Så er det også her viktig at en klarer å holde mange tanker i hodet på én gang. Jeg registrerer litt av den debatten som nå har vært om å få lov til å stille miljøkrav til drosjebiler, bl.a. ved at en mener at en nå kun skal ha elbiler eller ladbare hybridbiler. Da ville det betydd at de bilene som i dag frakter rullestolpassasjerer rundt, ville blitt forbudt i drosjenæringen, fra et sånt lovpåbud kom – rett og slett fordi det ikke er et godt tilbud på den type biler i dag, som altså er større biler. Derfor er det viktig at vi her ikke lar den ene gode hensikten som gjelder miljø, ødelegge for de andre hensiktene vi har med å sørge for at en har et mangfoldig og allsidig tilbud ut fra mange behov.

Men jeg ser fram til å høre innleggene i denne debatten, og så må vi ta det med oss i vårt arbeid videre.

Eirin Sund (A) [17:46:44]: Jeg er veldig glad for at representanten Hans Fredrik Grøvan har fremmet denne interpellasjonen. Jeg er også glad for at statsråden viser det engasjementet som han gjør. Jeg deler statsrådets betraktninger rundt det med universell utforming. Jeg kunne ikke sagt det bedre selv, hvor viktig det er å gjøre kloke grep med én gang når en skal utforme noe, og så i ettertid at en ikke har gjort det. De rød-grønne har også vært med og styrt. Det viser jo at veldig ofte er brukergruppene, uansett hvem som styrer, kanskje ikke godt nok med når det gjelder å få til universell utforming på den beste måten fra dag én.

Men det var jo ikke det som egentlig var hovedtemaet her. Det er mange, med FFO i spissen, som har jobbet for dette i mange år. Jeg har selv fortid som fylkesvaraordfører i Rogaland, og jeg var en gang statssekretær i statsrådets departement og hadde i begge disse sammenhengene tett kontakt med FFO, og spesielt med Atle Lunde, som er i Blindeforbundet. Da den kontakten oppsto, var det ofte for å diskutere TT-ordningen generelt. Men etter hvert var det også fordi FFO var opptatt av å la oss som politikere – og kanskje meg spesielt, jeg vet ikke – forstå at TT-ordningen ikke favner alle. Derfor var jeg veldig glad da vi i de rød-grønne, som jeg da var en del av, fikk på plass den prøveordningen i 2012. Så var komiteen i NTP-innstillingen opptatt av å sikre at alle skulle ha en reell mulighet til å leve aktive liv, og en var veldig opptatt av at brukermedvirkningen skulle få særlig oppmerksomhet i evalueringen av prøveprosjektet.

Det som er viktig å påpeke i denne saken – som jeg synes at interpellanten sier veldig godt – er at denne TT-ordningen, er ikke ment for alle. Den er ment for dem som ikke kan benytte seg av den ordinære kollektivtransporten, eller som har egen bil som alternativ. Det betyr at de i utgangspunktet ikke har den fleksibiliteten som vi som kan bruke egen bil, ta bussen eller toget. Den finnes ikke for dem. Mange synshemmede og andre funksjonshemmede er helt avhengig av TT-ordningen for å kunne leve et normalt aktivt liv.

Jeg tror veldig mange ikke skjønner forskjellen på den TT-ordningen som er, og den biten som vi snakker om her. Vi snakker her om foreldre, altså mødre og fedre far, som ønsker å delta i sine barns aktiviteter, som f.eks. en fotballturnering. Du kan ikke komme deg fra Ålgård til Kverneland, det går ikke buss. Men du kommer deg heller ikke dit som foreldre med barna dine hvis du ikke har et eller annet tilrettelagt som gjør at du skal kunne gjøre det. Det samme er om vi skal være i speideren. Vi snakker om unge folk og ungdommer som ønsker å være sammen med jevnaldrende på konserter. Da må du få hjelp til å komme deg fra Randaberg til Stavanger.

En snakker om at alle skal få leve helt vanlige sosiale liv som alle vi andre tar som en selvfølge hver eneste dag.

Komiteen var bekymret over de signalene som kom fra brukerorganisasjonene om at det fortsatt er store variasjoner fylkene imellom. Mange opplever at ordningene er utilstrekkelige.

Jeg er sikker på, som statsråden sier, at forsøket vil gi oss kunnskap både om organiseringen og om kostnadene. Det var også et av målene. Men hovedmålet er å finne ordninger som fungerer for dem som må benytte seg av dem, og som ikke kan benytte seg av det ordinære kollektivtilbudet. Det var et viktig signal, og det var viktig at man påpekte at de statlige midlene som skulle komme i denne sammenhengen, ikke skulle erstatte de fylkeskommunale midlene, men skulle komme i tillegg.

Jeg ønsker i alle fall å signalisere til statsråden at det er viktig at man har et våkent øye på tidsperspektivet for evalueringen. Jeg tror det er mange gode argumenter for å gjøre dette

nasjonalt, og FFO er spesielt opptatt av å få dette på plass som en landsdekkende ordning fra 1. januar 2015. Jeg tror, som interpellanten, det er avgjørende at det er Samferdselsdepartementet som sikrer at kriteriene for ordningen blir som man ønsker seg. Jeg tror også det er avgjørende at organisasjonene trekkes aktivt med i evalueringen av ordningen.

Vi ønsker å være med på å legge press på at intensjonene med ordningen som de rød-grønne satte i gang et forsøksprosjekt på, har blitt så «arbeiderpartisk» at «Alle skal med» skal bli en realitet.

Jeg deler representanten Grøvans betraktninger rundt dette med at alle skal inkluderes i samfunnet. Jeg ønsker også å vente og se hva evalueringen sier, men jeg tenker at vi har ikke mer enn tid og vei for å få på plass en ordning som skal være god for dem som trenger denne mest av alt, nemlig de som faller utenfor alle de andre systemene vi har.

Nils Aage Jegstad (H) [17:51:59]: Som utgangspunkt i denne debatten tror jeg det er viktig å understreke noe som også er sagt av andre, at målet er å gjøre vanlig kollektivtransport så universelt utformet at de fleste kan bruke den transporten. Det nedlegges betydelig med investeringsmidler i nettopp det, ved at man skal kunne ta toget, og man skal kunne komme seg fra togstasjonen og videre. Det er et ansvar den enkelte fylkeskommune og den enkelte transportør har. Jeg har merket meg at NSB nå også tilbyr assistanse på stasjonen, slik at man får hjelp til å komme over dit man skal. Det legges opp til et bedre tilbud.

Det andre er selvfølgelig at man gjennom universell utforming greier å få de aller fleste gruppene til å kunne bruke vanlig kollektivtransport. Jeg må si at jeg ikke har den negative holdningen til bestillertransport, for jeg vet at fra fylker som har en utbredt bestillertransport, er ikke etterspørselen etter TT-transport så stor som den er i fylker som ikke har den ordningen. Dette ses også sammen med annen type transport, som syketransport osv. – noe man også var inne på.

Når det gjelder det videre arbeidet her, vil fylkene i seg selv være såpass forskjellige at å lage en nasjonal ordning, ikke sikkert er det som skal til. Men det er mulig å finne noen ting som må være nasjonale, fordi det ikke fungerer over grensene. Det er kanskje ankepunktet man har med TT-ordningen – at den gjelder veldig innenfor det enkelte fylke. Vi har i alle fall fått tilbakemeldinger om at den store utfordringen egentlig kommer når man har familie i et annet fylke og skal på besøk f.eks. fra Oslo til Kristiansand – det å få gode ordninger som gjør at man kan bli grensesprengende når det gjelder TT-ordning som er spesielt for dem som har de største behovene. Det er det representanten Grøvan tar opp her: de som uansett universell utforming av ulike grunner allikevel ikke kan bruke den offentlige transporten. Det er en gruppe som vi absolutt skal fokusere på.

Nå har Samferdselsdepartementet satt i gang et forsøk. Jeg mener også at vi må se evalueringen av det forsøket. Men jeg mener ikke uten videre at alt dette skal ordnes nasjonalt. Man må finne en naturlig fordeling av hva som bør være nasjonale retningslinjer, og hva som må tilpasses lokalt, fordi vi har forskjellige fylker med forskjellige transportordninger og forskjellig frekvens på transportene. Mulighetene er atskillig større i Oslo enn de er f.eks. i Hedmark og Oppland når det gjelder å komme fra og til ulike attraksjoner.

Jeg og Høyre imøteser med store forventninger evalueringen som kommer.

Kari Raustein (FrP) [17:55:27]: Å sikre at funksjonshemmede med stort behov for tilrettelagte transporttjenester, kan delta så mye som mulig i aktivt og normalt liv, er svært viktig. Mange er fortsatt i jobb. Det er viktig å tilrettelegge sånn at det faktisk er mulig å delta i arbeidslivet. I dag er det fylkeskommunen som har ansvaret for TT-ordningen, mens det i interpellasjonen er ytre ønske om en mer permanent ordning nasjonalt før prøveordningen er gått ut.

Norge er et langstrakt land, og fylkene kan ha ulike behov og løsninger for transport. Dersom det legges for mange restriksjoner nasjonalt, vil dette kunne skape unødvendige og kostbare løsninger. I dag legges det gjennom ulike lov- og planverk opp til at det tas hensyn til funksjonshemmede. Blant annet er det retningslinjer for antallet handikapparkeringsplasser både på næringsbygg og på offentlige bygg. Noen eksempler er at bussholdeplasser tilrettelegges for avstigning og påstigning for rullestol, og det legges ledelinjer til og fra.

Infrastruktur og transportmidler skal utformes slik at kollektivtransportløsninger kan nyttes av flest mulig uten å ty til særskilte hjelpemidler eller assistanse.

Jeg vil også nevne at det er svært positivt at fylkeskommuner kan samarbeide om gode løsninger for transport, også mellom fylkene.

Det er også sånn at mange fylkeskommuner etablerer mer fleksible transporttilbud, sånn at det kan være mulig for mange TT-brukere å benytte ordinær kollektivtransport. Et eksempel jeg ønsker å nevne spesielt, er Helseekspressen mellom Haugesund i Rogaland og Haukeland sykehus i Bergen i Hordaland. Det er busser som er spesialinnredet for syketransport som transporterer pasienter til og fra helseforetak.

Når det nå foregår en prøveordning i tre fylker som skal vare ut 2014, er det etter min mening klokt å avvente resultatene og den forestående evalueringen av prøveordningen og eventuelt ta opp igjen spørsmål om nasjonalt regelverk når denne foreligger. Intensjonen i interpellasjonen er god, men ved å avvente evalueringen vil man kunne treffe enda bedre ved å gi et godt og riktig transporttilbud for funksjonshemmede.

Rigmor Andersen Eide (KrF) [17:58:03]: Kristelig Folkeparti har løftet denne saken flere ganger og vil gjennom denne interpellasjonen få til en god permanent løsning på TT-saken. Jeg representerer Møre og Romsdal, og fylket er som nevnt et av fylkene i prøveordningen. Tilbakemeldingene til bl.a. Blindforbundet har åpnet en helt ny verden for dem som har fått være med i denne prøveordningen. I Møre og Romsdal gjelder dette 150 deltakere i ni kommuner. Det er blinde, strekt svaksynte og rullestolbrukere som er deltakere. Møre og Romsdal hadde en av landets dårligste ordninger. Avvikling av en prøveordning vil være et stort steg tilbake for deltakerne og vil føre til større isolasjon. Alle må få samme ordning og mulighet som vi har i Møre og Romsdal, en nasjonal ordning der det blir bevilget et antall turer i stedet for et antall kroner. Det er store avstander, og det er forskjellige avstander. Derfor er det viktig at det er turer som blir avtalt.

Det var en stor og god overgang for mange av brukerne da man gikk fra papir- og kupongsystemet når man skulle ta buss og drosje, til et TT-kort som har fungert veldig godt. Møre og Romsdal har kommet godt i gang med evalueringen. Deltakerne byr virkelig på seg selv, og de bruker tid på å skrive sine opplevinger. Tilbakemeldingen så langt er veldig gode.

Deltakerne har fått et nytt og mer aktivt liv, og kommer med kommentarer som: Nå kan jeg komme meg ut og være sosial samt oppsøke de butikkene og tjenestene en er avhengig av.

Og en annen, som gikk rett til mitt hjerte: De første dagene gikk til å komme meg over gledessjokket – tenk at jeg kan være med på noe når jeg har lyst, føle meg gladere. Jeg har nå fått følelsen av å leve, ikke bare å være i live.

Det er sterke ord fra brukere, og det er sterke ord som viser hva denne ordningen betyr for enkeltmennesket.

Vi har en viktig oppgave her på huset: å ivareta disse brukernes hverdagsbehov. Jeg tror – og jeg har forventninger til – at regjeringen klarer å finne gode nasjonale ordninger som tilpasses lokale forhold. Det er andre saker vi behandler her på huset, som viser at regjeringen kan klare det, og jeg tror at dette er en så viktig sak at her er det ingen grunn til at det skal være noen mellomtid mellom en forsøksordning – en prøveordning – og til vi har fått dette som en nasjonal ordning.

Janne Sjelmo Nordås (Sp) [18:01:29]: Tilgjengelighet for alle er et viktig prinsipp som vi alle sammen må bestrebe oss på å oppfylle. Retten til et aktivt liv, uansett alder og funksjonsnivå, er det samme.

At folk enkelt, effektivt og trygt kan flytte seg rundt, er avgjørende for at de skal kunne delta i arbeidsliv og sosiale aktiviteter. Vi må derfor utvikle transportsystemet slik at flest mulig blir mest mulig mobile, og at behovet for spesialløsninger blir minst mulig.

Men TT-ordningen vil fortsatt komme til å være viktig for de brukergruppene som har behov for dør-til-dør-transport og ikke så enkelt kan benytte seg av det tilbudet som ellers skal være på plass. I dag er det fylkeskommunene som har ansvaret for å tilby tilrettelagt transport som en del av den lokale kollektivtransporten. De 19 fylkeskommunene har valgt ulike løsninger, og de prioriterer ordningen ulikt. Så er jo også landet forskjellig, og det kan være ulike grunner til at man har gjort det sånn, men det er ingen tvil om at vi trenger å gå videre.

I den rød-grønne regjeringen, med Senterpartiet i Samferdselsdepartementet, foreslo vi i Nasjonal transportplan 2010–2019 å igangsette en forsøksordning med samordning av bestillingstransport og TT-ordningen, og i statsbudsjettet for 2012 foreslo vi å sette av 10 mill. kr til en ny forsøksordning for brukere med spesielt store behov. Utformingen av det nye forsøket skulle ta utgangspunkt i erfaringer fra det første forsøket med samordning mellom bestillingstransporten og TT-ordningen og innspill fra Nav, fylkeskommunene og de funksjonshemmedes organisasjoner.

Som det har vært nevnt tidligere i debatten, ble tre fylkeskommuner utpekt: Møre og Romsdal, Nord-Trøndelag og Østfold. Målet var å få økt kunnskap om organisering og kostnader knyttet til et forbedret tilbud. Nå er det viktig at disse forsøkene evalueres raskt, og vi har hørt statsråden si at man allerede er i gang med det. For når jeg peker på at det ikke må gå mye tid og peker på ordet «raskt», er det fordi det er behov for å komme seg videre og finne løsninger som sikrer at de brukerne vi snakker om, får et godt tilbud. En evaluering må ikke være noe hvileskjær, vi må bruke den mest mulig for å sikre at vi finner en ordning som er treffsikker nok til de forskjellige utfordringene som er i dette langstrakte landet vårt.

Jeg har møtt mange av brukerorganisasjonene, mange enkeltpersoner, og det er mange sterke historier om skjebner til de personene som ikke har fått det tilbudet de har trengt for å kunne være sosiale og delta i samfunnet med sine barn, eller delta godt nok i ulike andre typer aktiviteter. Jeg har også møtt sterke historier fra personer fra disse tre fylkene som har fått en utvidet ordning, som peker på at nå har de fått på plass et system som gir dem et bedre liv, som gir dem muligheten til å være sosialt aktive.

Vi må nå se på hvordan vi best kan gå videre, og Senterpartiet vil at folk skal ha et aktivt liv, uansett alder eller funksjonsnivå. Vi vil ha et samfunn for alle.

Heikki Eidsvoll Holmås (SV) [18:05:30]: Jeg tilhører dem som ikke var fornøyd med samferdselsministerens innlegg her tidligere i dag, og jeg vil gjerne gi uttrykk for det fordi jeg føler at han fortjener å få høre det. Det er fordi han i sitt innlegg bl.a. sa – jeg oppfattet det sånn, så får han korrigere meg hvis jeg tar feil – at det var meningsløst å gå videre med noen typer ordninger før vi hadde evaluert de forsøkene som var.

Men det var ikke det Fremskrittspartiet reiste rundt og drev valgkamp på verken i Oslo eller andre deler av landet. Tvert imot drev de valgkamp på partiprogrammet sitt – og dette er en av delene av Fremskrittspartiets partiprogram som jeg og SV er enig i – nemlig:

«FrP vil at det etableres en Nasjonal transportordning (TT) for personer med funksjonsnedsettelse og spesielt transportbehov, og at ordningen styrkes. Målsettingen med ordningen er at personer med funksjonsnedsettelse ikke skal hindres i å ha et aktivt og selvstendig liv.»

Spørsmålet mitt etter de innleggene som har vært nå, bl.a. fra andre representanter fra Fremskrittspartiet – som hørtes ut som de ikke mente at de ønsket en nasjonal TT-ordning i tråd med det som er Fremskrittspartiets program – er følgende: Er det sånn at Ketil Solvik-Olsen står på Fremskrittspartiets program? Er det sånn at regjeringen er enig i det som står som et valgløfte i Fremskrittspartiets program, eller er dette noe Høyre har kassert fordi de ikke har et tilsvarende engasjement? Vi hørte bl.a. Jegstad her tidligere referere til forskjellige typer ordninger, og det var andre som snakket om at reguleringene nasjonalt kunne bli for stramme til at de sikret, men la bånd på, den individuelle friheten.

Grunnleggende sett er det punktet i Fremskrittspartiets program som Ketil Solvik-Olsen gikk til valg på – eller som Fremskrittspartiet gikk til valg på – et frihetspoeng. Det er et frihetsvedtak, fordi det handler om mennesker med funksjonsnedsettelse som ikke kan benytte seg av de kollektivtransportmidlene.

Jeg er helt enig i at målsettingen må være universell utforming av alle transportmidler. Men det vi snakker om, og som interpellanten prisverdig har tatt opp i debatten, er nettopp en ordning for dem som ikke kan benytte seg av kollektivmidler, enten fordi de ikke har muligheten til å gjøre det fordi tilbudet ikke er universelt utformet, eller rett og slett fordi funksjonshemmingen deres er så sterk at selv med universelt utformede midler vil det være nødvendig med egne transportordninger for dem som har funksjonsnedsettelse.

Da er spørsmålet mitt: Er det sånn at dette er noe Fremskrittspartiet og regjeringen jobber for – dette som de har gått til valg på – eller er det sånn at dette ikke er noe som regjeringen kan garantere at de vil få på plass, eller garantere at de vil jobbe for?

Det handler om frihet, og det handler om deltakelse. Vi har folk i mitt eget parti som har muligheten til å delta aktivt i partiarbeid, nettopp fordi man har gode ordninger. Andre sier fra at de er partimedlemmer, men har ikke muligheten til å delta i politiske aktiviteter og på politiske møter. For det er helt riktig, som Arbeiderpartiet framhevet, at dette handler om deltakelse i et sosialt liv og i sosiale fellesskap. Men det handler i tillegg om noe så grunnleggende som retten til å kunne ytre seg i et demokrati, delta aktivt på den demokratiske arena.

Det kan være et tankekors for alle oss som har sittet her på Stortinget, folk som har sittet her lenge – jeg har sittet her nå i 13 år – at det tok sin tid før Stortinget hadde talerstoler som var universelt utformet. Det viser noe om at folk med funksjonsnedsettelse ikke har den samme aktive stemmen og den samme mulighet til å ha en aktiv stemme representert i de politiske organer. Derfor handler dette både om frihet og også om demokrati.

En av de tingene som Blindeforbundet og andre i møte med oss har tatt opp, er at hvis man ikke har en nasjonal TT-ordning, men har fragmenterte ordninger rundt omkring i forskjellige fylker, kan det gi utslag som f.eks. at man kan kjøre fra den ene enden av Groruddalen og ha anledning til å bruke TT-reiser derfra og til den andre enden av Oslo by, men man har ikke muligheten til å benytte det de fem minuttene over grensen til Akershus, fordi man har forskjellige systemer og

forskjellige ordninger, og dermed ikke har den samme friheten som jeg oppfatter at mange her i denne sal gir uttrykk for at de ønsker.

Per Olaf Lundteigen (Sp) [18:10:38]: Alle mennesker har rett til et aktivt liv. Det vi snakker om her, er familieliv, det er fritidslivet.

Stortinget behandlet 19. mars i fjor ratifikasjon av FNs konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne. Den FN-konvensjonen ble ratifisert av Norge den 3. juni i fjor. Som Senterpartiets talsmann i debatten den gang la jeg vesentlig vekt på at en slik ratifikasjon må få konsekvenser i hverdagslivet, at det må få konsekvenser for budsjettprioriteringene, og når vi skal prioritere dette, så vil det, som jeg sa, bl.a. gi redusert realinntektsvekst for de funksjonsfriske. Den gangen gikk en i arbeids- og sosialkomiteen ganske nøye inn på bl.a. artikkel 5 nr. 2 i FN-konvensjonen, og en enstemmig komité sa at den artikkelen

«forplikter partene til å forby enhver diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne. Ved diskriminering menes her nektelse av rimelig tilrettelegging. Komiteen legger til grunn følgende tolkning av rimelig tilrettelegging: nødvendig og hensiktsmessig endring og justering som ikke innebærer en uforholdsmessig eller utilbørlig byrde, når det i et bestemt tilfelle er behov for det, for å sikre at mennesker med nedsatt funksjonsevne kan nyte eller utøve alle menneskerettigheter og grunnleggende friheter på linje med andre.»

Som flere har vært inne på, er dette en sak som har vært oppe flere ganger, i forbindelse med spørsmålet om i hvilken grad dette skal være et fylkeskommunalt eller et statlig ansvar.

Som også noen har vært inne på, la flere representanter fra Fremskrittspartiet fram et representantforslag den 11. november 2010, og der var både nåværende statssekretær Bård Hoksrud i Samferdselsdepartementet og nåværende statsråd i Arbeidsdepartementet, Robert Eriksson, med blant forslagsstillerne. Og det som var forslaget fra dem, var «nasjonale retningslinjer for kvalitet og kvantitet i TT-ordningen, og en finansieringsordning som sikrer TT-transport i tråd med retningslinjene».

Det som altså har skjedd siden den gang, er at vi har ratifisert. Fra innstillingen der kan en lese at en slik politikk som Fremskrittspartiet da påpekte, med nasjonale retningslinjer, kan «medføre merkostnader, og bryte med den etablerte ansvarsdelingen mellom forvaltningsnivåene og prinsippet om at det er fylkeskommunene som skal bestemme omfanget og kvaliteten på kollektivtransporttilbudet».

Det var altså det som ble sagt av flertallet den gangen. Siden da har vi ratifisert FN-konvensjonen, og alle i arbeids- og sosialkomiteen var klar over at når en gjorde det, ville det måtte innebære skrittvis forbedring av ordninger i hverdagslivet for funksjonshemmede.

Det som er vesentlig for Senterpartiet, er hvilke kriterier vi her skal legge til grunn. Det må være kriterier som gjør at det blir et likt tilbud over hele landet for en sårbar gruppe, og for å få til det bør en ha nasjonale retningslinjer og en nasjonal finansieringsordning.

Nasjonale krav til en slik TT-ordning bør være

- at ordningen kun skal gjelde for funksjonshemmede som på grunn av nedsatt funksjonsevne har stort behov for en slik ordning,
- at brukerne av ordningen skal tildeles et visst antall turer per kalenderår,
- at brukerne skal betale en egenandel for hver tur, tilsvarende billettpris på kollektivtransport for tilsvarende strekning ,

- at ordningen skal kunne brukes over hele landet og i kombinasjon med kollektivtransport ved lengre turer,
- at det er avgjørende at det er Samferdselsdepartementet som sikrer at kriteriene for ordningen blir dem man ønsker.

En nasjonal TT-ordning kan organiseres gjennom Nav eller fylkeskommunen. Bestilling av TT-drosje må utformes slik at det er mulig å bruke TT på kort varsel, slik flere har vært inne på, og det er jo da naturlig at organisasjonene trekkes aktivt inn i planlegging og gjennomføring og evaluering av ordningen. Men det som er situasjonen i Stortinget i dag, er at det sakte, men sikkert – som følge av at vi har ratifisert FN-dokumentet – må gi praktiske resultater. Og her står vi overfor ett område hvor en kan gjøre det. Her har det tidligere ikke vært en nødvendig forståelse, men nå må det på plass, som følge av en ny holdning generelt til de funksjonshemmede, slik som arbeidskomiteen har behandlet.

Bente Stein Mathisen (H) [18:15:58]: Jeg vil takke interpellanten for å fremme et viktig tema. TT-ordningen er en god ordning og viktig ordning for funksjonshemmede som ikke kan bruke kollektivtransport. Den er viktig for å leve et aktivt liv, og den er viktig for ikke å bli diskriminert. TT-transporten er et tilbud om fritidsreiser, og den er ikke ment å erstatte andre typer reiser som man kan få dekket fra andre offentlige ting, som f.eks. reiser til og fra lege eller arbeids- og utdanningsreiser. Derfor er det også viktig at man jobber videre med universell utforming, slik at flere kan benytte tog, buss, slik det har vært jobbet mye med her i hovedstadsområdet.

Jeg kjenner godt til Akershus, som er det fylket jeg kommer fra, og der vet jeg man har jobbet masse med TT-ordningen for å spisse den litt mer, slik at de som virkelig trenger det, får flere reiser. Der er det «ordinær reiserett», som du kan få innvilget hvis du er ute av stand til å bruke offentlig kommunikasjon. Det er en «utvidet reiserett» for dem som er helt avhengig av rullestol ved nesten all forflytning, og hvis du er psykisk utviklingshemmet, er blind eller synshemmet, eller hvis du må bruke surstoffapparat. Og det er også en «reduert reiserett» for dem som sliter med å ta seg fram med offentlig kommunikasjon på vinterstid når det er glatt og det er mye snø. Så der har man spisset det og differensiert det.

Jeg er nok litt skeptisk til å lage ordninger som skal være like i hele landet, for fylkene er ulike. Nå har man hatt et forsøk i tre forsøksfylker, og det skal bli spennende å se på den evalueringen. Jeg har ikke lyst til å mene så veldig mye om man skal ha nasjonale retningslinjer eller ei før man ser den rapporten, men målet må være at de som har funksjonsnedsettelse, og som ikke kan benytte offentlig kommunikasjon, må få gode ordninger, slik at de kan leve et aktivt liv og ikke bli diskriminert.

Hans Fredrik Grøvan (KrF) [18:18:14]: Jeg synes det har vært en nyttig og interessant debatt om et veldig viktig tema som jeg opplever at vi alle er enige om at handler om mennesker som trenger et bedre tilbud enn de har i dag.

Jeg vil knytte et par kommentarer til noen av temaene som har vært berørt i debatten.

Universell utforming: Det ble sagt mye bra om universell utforming, og jeg tror ikke det er noen uenighet i denne salen om behovet for det, men det hjelper jo ikke den gruppen vi her snakker om. Det er poenget. En handikapparkeringsplass for en som er 100 pst. blind, og som ikke kan kjøre bil, er ikke det tilbudet som disse personene trenger. Vi må være klar over at det her er snakk om en spesiell målgruppe, som er begrenset – det er ikke mange vi snakker om – og som har spesielt store behov. Det er den gruppen som uansett hvor langt vi kommer med universell utforming, vil ha et udekket behov, og dem må vi prøve å gjøre noe med.

Da er det viktig, etter vår oppfatning – jeg tror mange her i salen er enige i det – at vi får en god TT-ordning, som er statlig finansiert og nasjonalt organisert. Jeg tror det er viktig med nasjonale

ordninger, som også Fremskrittsparti-representanter har vært opptatt av i tidligere debatter her, og som jeg også har lest i Fremskrittspartiets program. Om du bor i Akershus, Østfold eller Møre og Romsdal skal ikke være avgjørende for at tilbudet en får, tilfredsstillende kravene som stilles til tilbudet som gis til brukere med spesielle behov. Det må være ordninger som gjelder uansett hvor du bor, og en må tilrettelegge dette slik at dette også kan være fylkesoverskridende. Det er veldig viktig hvis dette skal oppleves som relevant, fleksibelt og tilrettelagt for den enkelte bruker.

En kan komme tilbake til spørsmålene om organisering, samarbeidet med regionale myndigheter osv.

Mitt spørsmål til slutt går til statsråden:

Jeg skjønner at en skal evaluere, og det er alltid viktig, men poenget er at vi ikke får en pause og et opphold i de ordningene som er i dag. Kan statsråden love at vi får en fortsettelse når det gjelder utformingen av en ordning som kan være nasjonal, og som kan være lik, uansett hvor en bor i landet, eller må vi vente på en lang evalueringsprosess som fører til at det går måneder og år før en kan komme videre? Dette er en viktig gruppe. De trenger et tilbud nå.

Statsråd Ketil Solvik-Olsen [18:21:31]: Jeg vil også takke for en god debatt. Det har vært mange interessante synspunkter og rimelig stor enighet om både situasjonen og ønskene vi har. Det er viktig at regjeringen og Stortinget sammen diskuterer dette og finner ut hvordan en skal prioritere og innrette satsingen. Det er viktig, som representanten Grøvan tar opp, at vi også ser at det er ulike behov som må dekkes. Noe dekkes bedre ved å satse massivt på universell utforming, men selv det vil bety at det er enkelte grupper som trenger spesialordninger. Det ene må ikke gå på bekostning av det andre.

Når det gjelder framdriften, viser jeg igjen til at vi vil evaluere dette ferdig i løpet av tredje kvartal. Deretter må vi se hvordan vi skal gå sammen videre, og det vil kanskje være noe av det en må diskutere i Stortinget, når en skal diskutere budsjettet.

Helt til slutt: Jeg er også veldig glad for at det er en del representanter i denne salen som ivrer veldig for at mest mulig av regjeringspartienes individuelle partiprogrammer skal gjennomføres så raskt som mulig. At Fremskrittspartiet i opposisjon fremmet forslag om å få en nasjonal ordning, er en politikk vi fortsatt står for. Dessverre har vi ikke flertall alene i denne salen, men jeg kan love dere at det engasjementet som vi har i partiprogrammet, gjenspeiler seg i måten vi jobber på i regjering.

Jeg vil også minne om det som representanten Lundteigen nevnte, nemlig at da dette forslaget ble fremmet i denne salen, stemte de rød-grønne partiene imot det. Da er det spesielt sjarmerende, synes jeg, når noen av de rød-grønne representantene nå ivrer kjempe mye for at Fremskrittspartiet skal levere det som de selv stemte imot da de hadde makt. Det henger ikke helt sammen. Det er ikke en veldig konstruktiv tilnærming. Det handler mer om et ønske om å plage folk for ikke å ha levert i løpet av sju måneder det som en selv nektet å gjennomføre på åtte år.

Jeg kan love dere at det engasjementet som representanten Grøvan representerer, og som jeg opplever i hele hans parti, i partiet Venstre og i de to regjeringspartiene, lover godt for at vi i løpet av våre år framover vil levere langt bedre resultater her enn det som vi ble nektet å gjøre da vi prøvde i opposisjon. Sånn sett gleder jeg meg veldig – både på vegne av eget partiprogram og ikke minst på vegne av de brukerne som trenger et bedre tilbud.

Presidenten: Sak nr. 8 er dermed ferdigbehandlet.

ÅRSMELDING 2013

FRÅ RÅDET FOR MENNESKE MED NEDSETT FUNKSJONSEVNE

Rådet sitt mandat og samansetjing

Fylkesrådet for funksjonshemma i Hordaland vart etter vedtak i fylkesutvalet 26.02.98 oppretta som ei friviljug ordning frå 01.04.98.

Frå 15.09.07 vart kommunar og fylkeskommunar ved lov av 17. juni 2005 pålagt å oppretta råd eller anna representasjonsordning for menneske med nedsett funksjonsevne.

Fylkestinget vedtok under tingseta 16. oktober 2007 at fylkeskommunen skal ha eige råd for menneske med nedsett funksjonsevne. Det vart også i same møte gjort vedtak om å endre namnet til Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne i Hordaland.

Lova opna også for ein del endringar sett i høve til tidlegare veileiande retningslinjer.

Fylkestinget vedtok i sak 59/07 fylgjande reglement for rådet:

- gi fråsegn til forslag til økonomiplan og årsbudsjett
- gi fråsegn til fylkesplan og til fylkesdelplanar med verknad for menneske med nedsett funksjonsevne
- gi fråsegn til saker som fylkeskommunale organ legg fram for rådet
- ta del i arbeid med planprogram og konsekvensutgreiingar etter plan- og bygningslova, som gjeld fylkeskommunal verksemd
- ta del i planprosessar vedkomande fylkeskommunale bygg (nybygg og ombygging).

Rådet kan på eige initiativ ta opp saker som er relatert til fylkeskommunal verksemd.

Rådet skal ikkje handsama saker som gjeld enkeltpersonar.

Rådet skal kvart år leggja fram for fylkestinget melding om verksemda si, jfr. lova §8 jf. §7 .

Funksjonstida for rådet er 4 år og fylgjer fylkestingsperioden.

Valperioden 2011-15

For valperioden 2011-2015 har rådet 7 medlemar - 3 politiske representantar frå dei tre hovedutvala for samferdsle, kultur- og ressurs og opplærings- og helseutvalet. 4 representantar kjem frå organisasjonane for funksjonshemma der FFO er representert med 3 og SAFO med 1 medlem. Medlemene i rådet har personlege varamedlemar.

Leiar: Anita Garlid Johannessen, FRP (til 10.12.13)

Leiar: Ellinor Kreybu, FRP (frå 11.12.13)

Nestleiar: Harald Norheim, SAFO

Faste medleamar:

Frå fylkeskommunen:

Anita Garlid Johannessen FRP (til 10.12.13)

Ellinor Kreybu FRP (frå 11.12.13)

Ingrid Reitan H (til 10.12.13)

Neshe Lie H (frå 11.12.13)

Jostein Ljones Sp

Frå organisasjonane:

Harald Norheim SAFO

Kjersti Edvardsdal FFO

Tore Svane FFO

Kjell Sjøvik FFO

Varamedleamar:

Frå fylkeskommunen:

Inger Ulvund FRP

Ingebjørg Winjum V

Torunn Hole Olsnes SV

Frå organisasjonane:

Sølvi Gripsgård Knudsen SAFO

Laila Bø FFO

Inge Fiskvik FFO

Karl Peder Henriksen FFO

Arbeidsutval

Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne har vidareført ordninga med arbeidsutval i perioden 2011-2015. Utvalet er samansett av leiar og nestleiar, og frå administrasjonen møter rådgjevar. Arbeidsutvalet har sine møter mellom dei ordinære møta i rådet, etter ein fastsett møteplan.

Budsjett

Rådet sitt budsjett for 2013 var kr 400.000,-. Budsjett- og regnskapsansvar for rådet er lagt til økonomiavdelinga, og økonomioversikt vert framlagt i kvart rådsmøte.

Innafor tildelt budsjett har rådet gjennomført rådsmøter, arbeidsutvalsmøter og fellesmøter med fylkeskommunale råd. Rådet sin økonomi gjer det mogeleg å arrangera samlingar og like eins høve til å kunne delta på eksterne konferansar og møter. Nettverksamarbeid og informasjonsutveksling har ein positiv effekt og er ein viktig del av arbeidet i rådet.

Sekretariat

Rådet har felles møtesekretariat med fylkeseldrerådet, og frå 17.06.14 Ungdommens fylkesting. Rådgjevar er tilsett ved organisasjonsavdelinga i fylkeskommunen. Sekretariatsfunksjonen har i perioden fram til 17.06.13 vore delt mellom rådgjevar Dagmar Reutz Hillestad og møtesekretær Dianne Kilvær. Frå 17.06.13 tok Ingeborg Borgen Takle over som rådgjevar for rådet, med støtte frå Dianne Kilvær og Thamina Khan.

Rådsmøter

Det vart i 2013 halde 6 ordinære møter – 6. februar, 10. april, 22. mai, 4. september, 30.oktober og 27. november. På dei ordinære møta har rådet behandla 20 saker og 20 meldingar. I tillegg kjem like mange arbeidsutvalsmøter som vert halde mellom dei ordinære rådsmøta. Råds-/arbeidsutvalsmøta vert haldne på fylkeshuset.

Rådet sine møter vert lagt inn på den fylkeskommunale møtekalendaren med møtesaker og møtebøker tilsvarende dei politiske utvala i fylkeskommunen.

Rådet har eiga nettside med opplysningar om rådet under fylkeskommunen sin nettportal – med linkar bl.a. Deltasenteret, ulike departement og organisasjonar som FFO og SAFO.

Landskonferansen

I 2013 har det ikke vært noen konferanse der alle fylkesrådene samles for å diskutere aktuelle temaer samt utveksle synspunkter og få informasjon fra hverandre. Grunnen til dette er at Statens råd for mennesker med nedsatt funksjonsevne ikke er opprettet etter valget i 2011.

Konferansar og seminar

23 april temadag om folkehelse. Dette var særst interessant og viktig da folkehelse skal legges mer vekt på i fremtiden. Temadagen la vekt på folkehelsekoordinators rolle og bidrag i arbeidet. En svært nyttig konferanse, der RMNF Hordaland legger ned store ressurser for å få dette til. Ser denne type temadag som viktig på flere måter. Viktig for å sette fokus på aktuelle temaer samt et godt verktøy for å gjøre RMNF bedre kjent i hele fylket.

12 september temadag om attraktive senter og senterstruktur . Det er viktig at RMNF er en av aktørene her. Dette for at vi skal kunne ha påvirkning på hva et senter skal inneholde og hvordan det skal utformes. Det vil og være viktig å kunne følge med på hvor vi ønsker at sentrene skal ligge. Her deltok Kjersti, Ingeborg og Harald.

25 september møte sammen med RMNF Bergen om bystasjon Sør. Dette var et nyttig møte da vi her fikk anledning til å komme med innspill til utforming og endringer. Her møtte Anita, Inge, Ingeborg og Harald. nyttig møte, men en skulle ønske at RMNF hadde blitt involvert på et tidligere tidspunkt da det er viktig å komme inn allerede på planstadiet for å ha mulighet til å bli hørt og gi innspill til endringer og annet.

20 - 22 oktober SOR konferanse i Oslo. En stor konferanse med 970 deltakere. Denne la vekt på arbeid og bolig for menneske med psykisk utviklingshemming. Denne grunnen er ikke mye fremme i RMNF Hordaland's arbeid, men vi ser på den som en viktig gruppe å ivareta. Nyttig konferanse der Kjell og Harald deltok. Viser til St.meld 45 som omhandler temaet. Som det kan nevnes er det viet liten spalteplass til biten om arbeid.

22 - 25 oktober konferansen "du ska få en dag i måro" på Hamar. Dette var en nyttig konferanse om universell utforming og der en ble presentert sluttrapporten for prosjektet K1-5. Dette er et prosjekt RMNF Hordaland har vært med i hele veien. Nyttig konferanse der en blant annet hadde flere interessante omvisninger i området. Ser på dette som nyttig da en får ideer og ser hvordan det kan løses. Fra RMNF Hordaland deltok Jostein, Kjell og Harald.

19 november temadag om attraktive senter og senterstruktur. Igjen en nyttig dag der en fikk nye innspill til hvordan en skal gjøre sentra funksjonelle og slik at folk vil nytte dem. Harald deltok på denne.

Møter & samarbeid

Rådet har i tillegg handsama fylgjande saker:

Saker som særleg opptek rådet for menneske med nedsett funksjonsevne

Sluttord

Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne har som mål å få eit godt samarbeid med alle avdelingar i fylkeskommunen. I 2013 har det vore godt samarbeid med samferdsel og eigedom mens det med andre avdelingar har vært sporadisk samarbeid. Viktigheita av godt samarbeid ser ein blant anna ved at ein i 2013 fikk løftet TT-ordninga opp på politisk plan slik at innvilga beløp frå og med 2013 nullstilles berre per 31/12. Dette er ein sak rådet har arbeida med få på plass lenge.

Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne vil fortsette med å arbeide for eit godt samarbeid med alle avdelingar dei kommande åra.

Hva trenger medlemmer av din organisasjon?

Medlemmer i **Råd for mennesker med nedsatt funksjonsevne (Hordaland fylkeskommune)** ønsker tilbakemelding på hvordan universell utforming kan gjøres best for å ivareta dine medlemmer i hverdagen.

- **Hva er vanligst for din diagnose å ha av utfordringer?**
- **Hvordan kan universell utforming brukes for å ivareta utfordringer og behov?**
- **Har dere forslag til konkrete tiltak som kan iverksettes?**

Universell utforming slik vi kjenner det i dag inkluderer blant annet; teleslynge for hørselshemmede, ledelinje for synshemmede, blindeskriftskilt for blinde, heis, ramper og innfestning for rullestolbrukere. Dette er kjente ting. Det kan også være mer spesielle ting som for eksempel egne garderober til stomibrukere. Hva trenger dere?

Rådet ønsker også tilbakemeldinger hvis dere **ikke** behøver tilrettelegging av noe slag!

Tilbakemeldinger kan sendes til Rådet:

Kjell Søvik (NAAF): kjsoevik@online.no

Tore Svane (Hørselshemmedes Landsforbund): ftsvane@gmail.com

Kjersti Edwardsdal (Blinddeforbundet): kjersti.edwardsdal@gmail.com

+ gjerne med kopi til FFO postmottak@fi-senteret.no og ffo@fi-senteret.no

Nettsider: <http://www.hordaland.no/Hordaland-fylkeskommune/Politikk/Politiske-organ/Radet-for-menneske-med-nedsett-funksjonsevne/>

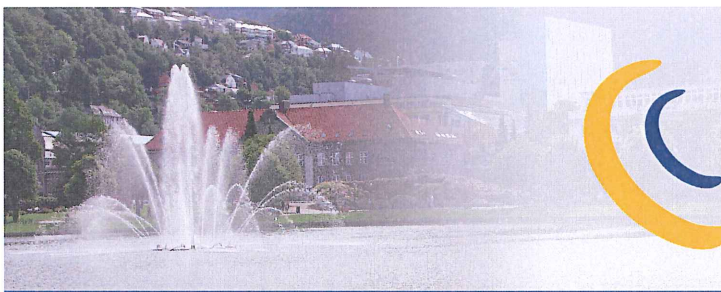
Kontakt evt. andre i Rådet: <http://einnsyn.hfk.no/einnsyn/utvalg/Details/16>

Litt informasjon om Rådet:

Det er ett Råd for mennesker med nedsatt funksjonsevne i hver kommune (noen steder sammenslått med Eldrerådet). I tillegg er det ett slikt Råd i Hordaland fylkeskommune. Mens de kommunale Rådene tar for seg tema og saker som angår den enkelte kommune, har Rådet i fylkeskommunen ansvar for de store linjene i hele Hordaland – bl.a. transport og vdg. skole.

Dette gjør det fylkeskommunale Rådet: Har fått igjennom at pengene til TT-ordninga ikke ble trukket tilbake ved semesterskifte, men videreført til og med nyttår. Er inne på alle nybygg og rehabilitering, for eksempel Amalie Skram vdg. skole og Nordal Grieg videregående skole. Har god dialog med Skyss. Gir stadig høringsuttalelser på fylkeskommunale planer.

Hovedområder for Universell Utforming: Bevegelseshemming og forflytningshemming - Syn – Hørsel – Kognitive utfordringer

HLF Bergen
Ditt lokale hørselslag
Din hørsel - vår sak

Hjemmesiden: www.hlfbergen.no E -post: post@hlfbergen.no Mobil: 40340590

Til
Hordaland fylkeskommune
Råd for mennesker med nedsatt funksjonsevne
v./ Ingeborg Borgen Takle

Bergen den 28.02.14.

«UU» FOR HØRSELSHEMMEDE I HORDALAND & BERGEN.

FFO-Hordaland ønsker at medlemsorganisasjonene aktivt skal fremme sine behov til rådet.

Hørselshemmede

-organiserer landets største gruppe funksjonshemmede og har i dag om lag 4 ganger antall medlemmer som SAFO.

-opplever utestengelse etter at de er kommet inn i lokalet, -fra kulturtilbud, undervisning, arbeidsliv uten at det rettes støt mot denne diskrimineringen.

På vegne av 50 000 berørte i vårt nedslagsfelt ber vi om at alle:

-kulturinstitusjoner –bygg og forestillinger-

- som eies av eller mottar fylkeskommunalt driftstilskudd tar denne utestengelsen på alvor og gjør ALLE forestillinger tilgjengelige.
Vi nevner Grieghallen, Den Nasjonale Scene, Hordaland Teater, Cornerteateret mv.

-videregående skoler tilrettelegges UU ved at;

- nye anlegg fullt ut og kompetent tilrettelegges ved at det innføres «uavhengig kontroll» av all ny prosjektering innen UU -området.
- gamle bygg som gjennomgår utbedringstiltak må:
 - ta med hele spekteret av tilgjengelighetsbehov også denne store gruppens behov.
 - HLF Bergen ber rådet arbeide aktivt for at underbudsjetteringen av utbedring av gamle bygg, som nå rammer vår gruppe- rettes opp i neste års fylkesbudsjett.
- tilsvarende for andre fylkeskommunale institusjoner i vårt område.

Bedret tilgjengelighet for hørselshemmede:

- ✓ Bedrer mulighetene for utdanning, kompetanseheving, utvikling og tilgang i arbeidslivet.
- ✓ Øker gruppens yrkesdeltakelse, tilsvarende reduksjon av uføretrygdede.
- ✓ Gjør livskvaliteten og samfunnsdeltakelsen bedre.

Med hensyn til ideer og tips om tilrettelegging viser vi til HLF sin tilgjengelighetsguide, som kan lastes ned fra nettet på <http://www.hlf.no/Om-HLF/Hva-mener-HLF/Tilgjengelighet/>.

Med vennlig hilsen fra HLF Bergen, (Vestre Strømkaien 7, 5008 Bergen)

Arvid Hauge –sekretær

**Til Råd for mennesker med nedsatt funksjonsevne
v/Tore Svane**

Det vises til e-post fra FFO Hordaland (31. mars). Er det for sent å komme med forslag? Vi fant ingen datofrist i brevet.

1)

Det vi foreslår å sende til dere er å få gjort noe med konkrete ting som vi møter i hverdagen både på e-post og sms.

Altså ønsker vi at **alle** som sender «no-reply» meldinger konsekvent *skal få med info om hvilken e-post adresse eller sms nummer man kan bruke for å kontakte dem.*

Altså at det skal være mulig for hørselshemmede å kontakte dem DIREKTE – uten å gå omveien via tolk eller noe annet.

Eksempel:

* En døv får SMS melding om at ny time (lege, sykehus, tannlege e.lign.) er i morgen kl. 10. «Vennligst ring tilbake for å bekrefte nå, ellers mister du timen». Nummeret til tale-telefon oppgis, men som døv kan man ikke prate i telefonen. Tilbakemelding via SMS er det beste for døve. Men denne sms-meldingen var en «no-reply»-sending. Ikke alle brukerne vet at man kan svare tilbake en annen vei, ved å sende sms til nummer 2080, man taste på korrekt måte, starte med «149 [så nummer til mottakeren] og [så beskjed]».

* Ovennevnte punkt gjelder så absolutt også e-post. «No-reply» på meldinger der man bør ha muligheter for å kontakte senderen (rette opp avtaler eller noe annet), SKAL inneholde e-post adresse der man kan kontakte dem. Unntak gjelder kun informasjon som ikke behøver tilbakemelding.

2)

Det er behov for døgnåpent NAV Tolketjeneste (det har vi sagt i vel 20 år).

Hilsen
Bergen Døvesenter
Rune Anda
Daglig leder

Fra: Postmottak [<mailto:postmottak@fi-senteret.no>]

Sendt: 31. mars 2014 14:21

Kopi: 'FUNKSJONSHEMMEDES FELLESORGANISASJON HORDALAND'; postmottak@fi-senteret.no; gunn-bmar@online.no; kjosvik@online.no; 'Tore Svane'; kjersti.edwardsdal@gmail.com

Emne: Hva trenger medlemmer av din organisasjon?

Hei,

Råd for mennesker med nedsatt funksjonsevne søker innspill til saker de kan ta opp. De ønsker også innspill hvis organisasjonene IKKE har saker!

Rådet skal bistå Fylkeskommunen i å bedre kan legge til rette i forhold til bl.a. Universell Utforming. Bli med og si fra hvor skoen trykker !

Se vedlegg for mer informasjon. Se også våre nettsider www.ffo.no/Hordaland under ”Brukerutvalg”.

Innspill sendes til FFOs medlemmer av Rådet; Kjell Søvik, Tore Svane og Kjersti Edvardsdal.

Med vennlig hilsen
FFO Hordaland

Marit Vaula Rasmussen
kontormedarbeider

Hei

På bakgrunn av henvendelse fra dere i rådet for mennesker med nedsatt funksjonsevne ønsket tilbakemelding fra brukerorganisasjon tillater jeg meg på vegne av Norges Astma og Allergiforbund, region Vest å komme med noen innspill. Vår brukergruppe har en usynlig funksjonsnedsettelse og opplever av den grunn mange ganger å ikke bli tatt på alvor. For at vår gruppe skal bli tatt hensyn til er det laget en egen brosjyre som omhandler universell utforming av bygg. Det som er det fine med dette er at det som er bra for våre medlemmer, er bra for alle. Så vi setter pris på om dere ser gjennom brosjyren som ligger vedlagt og bruker disse kunnskapene i deres arbeid

<http://www.naaf.no/Documents/ByggogHelse/Universell%20utforming%20av%20bygg.pdf>

Hildur Østbø
Regionsekretær
NAAF Region Vest
Kvalabergveien 21
4016 Stavanger
Tlf: 51 90 63 03 / 991 22 895
www.naaf.no

Universell utforming av bygg

for personer med astma, allergi og annen overfølsomhet

«Godt for oss, godt for alle!»

Husbanken

ASTMA- OG
ALLERGIFORBUNDET
- gjør Norge friskere

Universell utforming av bygg for personer med astma, allergi og annen overfølsomhet.
Godt for oss, godt for alle!

Denne veilederen er utviklet av Norges Astma- og Allergiforbund som en del av et prosjekt for Husbanken om universell utforming. Veilederen gir oversikt over aspekter som må vektlegges i prosjekterings-, bygge-, og driftsfase for at et bygg skal kunne sies å være universelt utformet for personer med astma- og allergisykdommer eller annen overfølsomhet. Som et supplement til veilederen er det utviklet en nettløsning, www.byggoghelse.no, som inneholder enkel oversiktlig informasjon og nyttige sjekklister om samme tema.

Foto side 14: NAAF/Tore Fjeld

Foto: www.colourbox.com

Layout: www.mgt.no

Veilederen kan lastes ned fra www.byggoghelse.no

INNHold

	Innhold	3
	Forord	5
Kapittel 1	Universell utforming.....	7
1.1.	Om astma, allergi og overfølsomhet	7
1.2	Inneklima og helse	8
1.3	Tilrettelegging for godt inneklima	8
Kapittel 2	Fukt- og muggsoppskade	11
2.1	Planleggings- og prosjekteringsfasen	12
2.2	Byggefasen	13
2.3	Driftsfasen	13
Kapittel 3	Støv, partikler og renhold	15
3.1	Planleggings- og prosjekteringsfasen	15
3.2	Byggefasen	16
3.3	Driftsfasen	17
Kapittel 4	Luftskifte og ventilasjon.....	21
4.1	Planleggings- og prosjekteringsfasen	21
4.2	Byggefasen	22
4.3	Driftsfasen	23
Kapittel 5	Avgassing fra materialer	25
5.1	Planleggings- og prosjekteringsfasen	26
5.2	Byggefasen	27
5.3	Driftsfasen	27
Kapittel 6	Temperatur	29
Kapittel 7	Tobakksrøyk	31
7.1	Røykfrie arbeidsplasser	31
7.2	Planlegging for røykfrie inngangspartier.....	31
7.3	Forslag til endringer i tobakkskadeloven	31
Kapittel 8	Allergivennlige planter og blomster.....	33
8.1	Hvilke helseproblemer kan planter gi?.....	33
8.2	Gode plantevalg	33
Kapittel 9	Pelsdyr	35
9.1	Litt fakta om pelsdyrallergi	35
9.2	Pelsdyrs adgang i det offentlige rom	35
9.3	Pelsdyr på hoteller og andre overnattingssteder	36
Kapittel 10	Parfymerte produkter	39
10.1	Realisering av duftfritt innemiljø	39
Kapittel 11	Matallergener	41
11.1	Allergivennlige serveringssteder	41
11.2	Tilrettelegging for barn med matallergi	41
Kapittel 12	Nyttig materiale	43
12.1	Om inneklima	43
12.2	Aktuelle forskrifter/lover.....	43
12.3	Om planter	43
	Kilder	44

FORORD

Et godt inneklima forebygger sykdomsutvikling og reduserer plagsomme symptomer hos mennesker berørt av astma, eksem, allergi og annen overfølsomhet, altså det vi kan kalle miljøhemming. Slike sykdommer er belastende for den enkelte og kostbare for samfunnet. Et godt inneklima er der i mot ikke belastende for noen, men vil tvert i mot oppleves som et gode – for alle.

Inneklima i bygg spiller således en vesentlig rolle for livskvaliteten og kan være en medvirkende årsak til sykdomsutvikling. Det har så vel nasjonal som internasjonal forskning slått fast. For å demme opp for disse kroniske sykdommene, som ofte starter veldig tidlig i livet, er det viktig å satse på utviklingen av helsevennlige bygg.

Universell utforming av bygg for personer med astma- og allergisykdommer eller annen overfølsomhet, avhenger først og fremst av bevissthet og kunnskap om hva som er gode helsevennlige bygg. Kunnskap og kompetanse varierer hos de ulike aktørene i plan- og byggebransjen. Denne veilederen har som mål å fremme og konkretisere universelle utformingstiltak i byggeprosjekter. Det vil komme alle brukere av offentlige bygg og boligkomplekser til gode – i tillegg til at de er viktige for personer med astma, allergi eller annen overfølsomhet.

Først når alle aktørene i byggeprosessen – dvs. kommunale saksbehandlere, kundebehandlere i Husbanken, ingeniører, arkitekter og byggherrer – besitter nødvendig kompetanse, vil man kunne planlegge og utvikle gode, helsevennlige bygg og finne relevante løsninger for det enkelte byggeprosjekt.

Norges Astma- og Allergiforbund mener at offentlige bygg i størst mulig grad bør være tilrettelagt for funksjons-, syns – og miljøhemmede. Ikke bare fordi det er et lovpålagt krav, men fordi offentlige bygg som legger prinsipper om universell utforming til grunn er særdeles gode bygg for alle som oppholder seg der.

Denne veilederen forsøker å være så konkret som mulig mht. aktuelle tiltak i prosjekterings-, bygge- og driftsfasen, for å gi begrepet universell utforming mening mht. astma- og allergiproblematikken. Det er ikke sikkert at alle tiltak må gjennomføres til enhver tid for ethvert byggeprosjekt, men tiltakene og kravene vi her skisserer angir forhold som er vesentlig å ta hensyn til. Skal noe velges bort er det viktig at det gjøres på grunnlag av gode, faglige vurderinger, ikke fordi man søker en enklere og rimeligere løsning.

*Geir Endregard
Generalsekretær i Norges Astma- og Allergiforbund
Desember 2011*

”Universell utforming er utforming av produkter og omgivelser på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig, uten behov for tilpassing og en spesiell utforming.”¹

Krav om universell utforming trekkes inn i stadig flere forskrifter og lovverk. Gjennom diskriminerings- og tilgjengelighetsloven får mennesker med nedsatt funksjonsevne et diskrimineringsvern. Alle virksomheter rettet mot allmennheten blir pliktige til å arbeide for universell utforming og individuell tilrettelegging.

I Lov om planlegging og byggesaksbehandling (plan- og bygningsloven) av 2010 står det om lovens formål at *”Prinsippet om universell utforming skal ivaretas i planleggingen og kravene til det enkelte byggetiltak.”* Videre står det i Forskrift om teknisk krav til byggverk (TEK10) av samme år at *”Forskriften skal sikre at tiltak planlegges, prosjekteres og utføres ut fra hensyn til god visuell kvalitet, universell utforming og slik at tiltaket oppfyller tekniske krav til sikkerhet, miljø, helse og energi.”*

For å oppnå dette, må man planlegge, prosjektere, bygge, drifte og vedlikeholde løsninger som er bra for alle uavhengig av alder, grad av funksjonsnivå eller behov for hjelpemidler.

Med hensyn til mennesker med redusert funksjonsevne, er det skrevet mye om hvordan man skal tilrettelegge for universell utforming for grupper med synshemminger og fysiske funksjonshemminger (orienterings- og bevegelsehemmede). Imidlertid er det fortsatt få eller ingen veiledere for hvordan man skal tilrettelegge for de såkalte ”miljøhemmede”. Dette er personer med astma, allergi eller annen overfølsomhet

somhet som reagerer så kraftig på stoffer eller forbindelser i miljøet at deres bevegelsesfrihet og deltakelse i samfunnet blir svekket. Dagens lovverk, forskrifter og standarder er lite konkrete og for mangelfulle med hensyn til å tilrettelegge omgivelsene for denne gruppen.

Utgangspunktet for denne veilederen er at alle bygg og uteområdene rundt bygget skal utformes og driftes på best mulig måte for personer med miløhemming, altså i første rekke personer med astma, allergi eller annen overfølsomhet.

1.1 OM ASTMA, ALLERGI OG OVERFØLSOMHET

I Norge er det nå ca 1,4 millioner mennesker som har astma, allergi eller eksem eller en kombinasjon av disse tre sykdommene. Dette er urovekkende høye tall. Selvsagt er ikke alle like alvorlig rammet, men mange hundre tusener må bruke medisiner hele eller deler av året.

Siden 40-50 tallet er forekomsten av disse sykdommene 10-20 doblet i Norge og en studie har vist at hvert femte barn i Oslo nå har eller har hatt astma før fylte 10 år². En undersøkelse utført i Nordland bekrefter disse tallene³. Akutt astma er i dag den hyppigste årsaken til innleggelse av barn i sykehus i Norge. Verdens helseorganisasjon (WHO) sine prognoser viser at innen 2030 vil ca 50 % av jordens befolkning ha en eller annen form for allergi.

Allergi er en immunologisk sykdom. Immunsystemet reagerer på et allergen i miljøet og kroppen begynner å produsere antistoffet immunoglobulin-E (IgE), når han eller hun kommer i kontakt med allergenet. I denne prosessen frigjøres det kjemiske substansen histamin, som gir symptomene kløe, tett nese, hoste og pustebesvær. Vanlige allergener kommer fra blant annet husstøvmidd, muggsopper, pelsdyr, næringsmiddel, legemidler, enkelte metaller og pollen fra gress og trær.

Overfølsomhet er reaksjoner mange opplever som følge av

¹ Fra *”Universell utforming over alt! Planlegging og utforming av uteområder, bygninger, transport og produkter for alle”*. Sosial – og helsedirektoratets Avdeling for levekår, Statens råd for funksjonshemmede og Deltasenteret, november 2003.

² Lødrup Carlsen et al (2006), *Asthma in every fifth child in Oslo, Norway: a 10-year follow up of, a birth cohort study*, *Allergy*, 61: 454–460

³ Selnes, A., Bolle, R., Holt, J. and Lund, E. (2002), *Cumulative incidence of asthma and allergy in north-Norwegian schoolchildren in 1985 and 1995*. *Pediatric Allergy and Immunology*, 13: 58–63. doi: 10.1034/j.1399-3038.2002.01009.x

noe man har spist, pustet inn eller vært nær. Det kan være mat, parfyme, kjemikalier og røyk. Symptomene er ofte de samme som ved allergi, men reaksjonene lar seg sjelden påvise ved blodprøver eller andre allergitester.

Astma er en kronisk betennelses- eller irritasjonstilstand i luftveiene. Dette gir en overfølsomhet i luftveiene som kan føre til gjentatte episoder med hoste, tetthet i brystet, tung pust eller surkling, særlig om natten eller tidlig morgen. Mellom episoder med forverring kan pusten være normal.

Astmaanfall kan skje ved to forskjellige mekanismer. Ved en allergisk mekanisme utløses anfall av et allergen, som for eksempel pollen, muggsopp eller hustøvmidd. Ved en ikke-allergisk astma, utløses astmareaksjonene av kjemiske eller fysiske stoffer, som for eksempel sterk eksponering for kald luft i luftveiene, dieseleksospartikler eller tobakksrøyk. Andre ting som kan utløse ikke-allergisk astma er sterke lukter, stress, fysisk aktivitet, virusinfeksjoner og noen medikamenter.

Vi vet ikke nok om årsakene til utvikling av disse sykdommene. Forskningsresultater viser imidlertid i økende grad at årsakene kan knyttes til miljøfaktorer utendørs, og i enda større grad innendørs. Dette betyr at det er viktig å sikre et godt inneklima i norske bygg.

1.2 INNEKLIMA OG HELSE

Vanlige plager ved dårlig inneklima er gjentakende luftveisinfeksjoner, forverring av astma, tørr hud, tørre og såre slimhinner i øyne, nese og hals. I tillegg får mange mer generelle plager som hodepine, unormal tretthet, samt nedsatt konsentrasjon og arbeidsevne. Personer med astma, allergi og annen overfølsomhet er spesielt sårbare, og særlig barn, men dårlig inneklima vil kunne gi plager i større eller mindre grad for de aller fleste av oss.

De viktigste inneklimafaktorene som påvirker mennesker er knyttet til:

- Fukt og muggsopp
- Støv, partikler og renhold
- Luftskifte og ventilasjon
- Temperatur
- Avgassinger fra materialer

Andre viktige faktorer som påvirker inneklimaet er tilstedeværelse av pelsdyr, allergifremkallende planter, parfyme og forurensning fra uteområdet rundt bygningen. Forurensningen, som kan komme fra industrien, veitrafikken eller planter i nærområdet, trekkes inn via ventilasjonen.

Inneklima er i stor grad påvirket av de løsninger man velger for nybygg i en prosjekteringsfase, rutiner under selve byggingen og ikke minst av hvordan man drifter og vedlikeholder bygget i driftsfasen.

I alle bygg må en derfor ha fokus på å legge til rette for et godt inneklima. Dette er nødvendig for å gjøre byggene tilgjengelige for barn og voksne med astma, allergi, eksem eller

annen overfølsomhet, og for å forebygge at flere utvikler disse sykdommene.

I tillegg er det et viktig poeng at **et godt inneklima er helsemessig godt for alle!**

Det er godt dokumentert at godt inneklima vil kunne øke prestasjoner også til alle funksjonsfriske. Det er således ofte bedriftsøkonomisk lønnsomt å optimalisere inneklimaet for de med miljøhemninger, fordi det øker prestasjoner og trivsel hos arbeidsstokken generelt - enten bygget brukes av voksne eller barn.

1.3 TILRETTELEGGING FOR GODT INNEKLIMA

De viktigste faktorene som må tas i betraktning når man skal sikre universell utforming av bygg for miljøhemmede er:

- Fukt og muggsopp
- Støv, partikler og renhold
- Luftskifte/Ventilasjon
- Avgassinger fra materialer
- Temperatur
- Tobakksrøyk
- Allergivennlige planter inne og ute
- Pelsdyr
- Parfymebruk
- Allergivennlig mattilbud

De fleste faktorene ovenfor er relatert til inneklima, men i bygg hvor det skal serveres mat er det også viktig å ha et sikkert og godt tilbud til personer med matallergi.

I de neste avsnittene gis en beskrivelse av de ulike inneklima faktorene og hvordan man gjennom god planlegging kan ivareta hensynet til personer med astma, allergi og annen overfølsomhet.

Kravspesifikasjonene i denne veilederen vil ikke være tilstrekkelig for å ivareta behovene til personer som er ekstra sterkt rammet av disse sykdommene. Kravet om universell utforming kan dessverre ikke gjelde for absolutt alle grader av funksjonsnedsettelse. Det vil verken være praktisk mulig eller økonomisk gjennomførbart.

For eksempel i tilfellet pelsdyrallergi: en person kan være så sensitiv ovenfor dyreallergener at vedkommende reagerer på allergener som følger med klær til eiere av kjæledyr. Der som vedkommende jobber i et kontorfellesskap med kollegaer som har dyr i hjemmet, kan dette være tilstrekkelig til å utløse allergiske reaksjoner på jobb. Problemet vil for eksempel ikke kunne løses med stadig bedre ventilasjon, men kanskje ved at ansatte med dyr og personen med uttalt dyrehårsallergi plasseres langt fra hverandre i kontorfellesskapet. Et annet tiltak kan være at ansatte bruker arbeidstøy som ikke har vært i kontakt med dyr (ikke kontaminert med dyrehår). I slike tilfeller er det altså nødvendig med individuelt tilpassede løsninger. For å få til en så god tilrettelegging som mulig er det viktig at det legges opp til en god og åpen dialog mellom alle involverte parter.

Målsetting: Bidra til å redusere risiko for å bygge inn fukt og hindre fukt- og muggsopp problemer i norske bygg gjennom god prosjektering, byggeskikk og drift.

2

FUKT- OG MUGGSOPPSKADE

Fukt i bygninger kan forårsake soppvekst, bakterieangrep, dårlig luft og uheldige kjemiske reaksjoner i bygningsmaterialer. Samtidig kan det føre til skader og kortere levetid på byggverk og komponenter eller misfarging av materialoverflater. Avgassing fra et materiale vil også øke med økende fuktinnhold.

Fukt er trolig den enkeltfaktoren som bidrar mest til dårlig inneklimate utenom røyking. Mennesker som oppholder seg i bygninger med fuktskader har økt risiko for alvorlige helseplager, som flere og verre luftveisinfeksjoner, astma, allergiske luftveislidelser og andre luftveislidelser. I tillegg kan eksponering for fuktskader medføre generelle plager som unormal tretthet, hodepine og konsentrasjonsproblemer. En metaanalyse viste at fukt og muggsopp i bygg er assosiert med en 30-50 prosent økning i luftveis- og astmarelaterede problemer⁴. I tillegg øker risikoen for å utvikle ny astma⁵.

Fukt og muggsoppskader vil altså medføre at personer med astma og allergisykdommer blir sykere og flere kan utvikle sykdommene.

Selv om sammenhengen mellom fuktskader og helseproblemer er veldokumentert, vet vi ikke nok om selve mekanismene bak og hvordan fukt i bygg bidrar til dårlig helse. Vi vet derimot at ved fukt- og muggsoppskader øker forekomsten av flere potensielle helseskadelige kjemiske stoffer og partikler i inneluften:

- 1. Allergener/mikroorganismer** som husstøvmidd, sporer fra mugg, bakterier og insektræster. Disse forekommer naturlig i luften og tåles vanligvis godt av de aller fleste. I et innemiljø med fuktskader kan

imidlertid oppblomstringen av mikroorganismer bli så stor, at det kan gi helseplager.

- 2. Irritanter** som er illuktende, irriterende damper og gasser produsert av mikrobiologisk aktivitet.
- 3. Mykotoksiner** som er giftstoffer produsert av sopp, vanligvis muggsopp, av visse arter og under visse forhold. Noen muggarter klassifiseres som særlig ondartede. Disse kan ikke forgifte mennesker, men kan gi betennelsesreaksjoner i slimhinnen i hals, nese og øyne.
- 4. Endotoksiner, glukaner** og andre skadelige stoffer fra bakterier og sopp.
- 5. Avgassing** som skyldes økt kjemisk avspaltning fra ulike byggematerialer, ofte omtalt som VOC – "volatile organic compounds" eller flyktige organiske forbindelser. I tillegg kan også mikroorganismer som muggsopp og bakterier danne VOCer, som kan være helseskadelige.

På bakgrunn av den entydige sammenhengen mellom fuktige bygg og helseproblemer har Nasjonalt folkehelseinstitutt utformet en klar anbefaling:

Anbefalt norm for fukt: Fukt og råteskader skal ikke forekomme.

Anbefalt norm for muggsopp: Synlig mugg og mugglukt bør ikke forekomme.

Kilde: Miljø og helse – en forskningsbasert kunnskapsbase, Revisjon 2008

Ut over målinger av fuktighet i bygg og byggematerialer, er det foreløpig få målinger som er aktuelle som rutine ved vurdering av fuktskader i bygg. Det er bred faglig enighet om at synlige fukt- og muggsoppskader og luft er tilstrekkelig grunnlag for tiltak.

⁴ Meta-analyses of the associations of respiratory health effects with dampness and mold in homes. W.J. Fisk, Q. Lei-Gomez, M. J. Mendell. *Indoor Air*, Vol. 17, Issue 4, pages 284-296, August 2007

⁵ Mendell MJ, Mirer AG, Cheung K, Tong M, Douwes J. Respiratory and allergic health effects of dampness, mold, and dampness-related agents: a review of the epidemiologic evidence. *Environ Health Perspect*. 2011 Jun;119(6):748-56.

Samtidig er det viktig å være klar over at helseskadelig fukt- og muggproblemer kan eksistere uten at det behøver å være synlige skader. I slike tilfeller er påvisning av unormal mikroflora en viktig indikator for å undersøke bygget videre for å avdekke eventuelle problemer.

Det er også slik at muggsopp sporer for eksempel kan stoppes av dampsperrer, mens helseskadelige gasser som muggsoppene kan avgi kan passere samme dampspærre. Det betyr at normale muggsoppsporenivåer ikke nødvendigvis friskmelder et "problem-bygg".

2.1 PLANLEGGINGS- OG PROSJEKTERINGSFASEN

Fukt i bygninger kan vanligvis forebygges gjennom god planlegging og korrekt utførelse av byggeprosjekter. Bygningen må være utformet slik at den tåler de fuktbelastninger som vær, vind og grunnforhold skaper.

I tillegg må bygget og de tekniske anleggene være tilpasset den innvendige fuktproduksjonen fra brukere og aktiviteter i bygget. For å unngå fuktproblemer er følgende viktig i planleggings- og prosjekteringsfasen:

2.1.1 FUKTSIKRING

- Utarbeide en kontrollplan som beskriver hvordan man har sikret bygget mot fuktskader i prosjekterings- og byggefasen, samt utarbeide og benytte prosjekttilpassete sjekklister for fuktsikring. Dette er beskrevet i Byggedetaljer 474.511 "Vurdering av fuktsikring Kontrollpunkter", Byggedetaljer 501.107 "Ren, tørr og ryddig byggeprosess" og Byggedetaljer 474.533 "Uttørking og forebyggende tiltak". Kontrollplanene skal bl.a. omfatte materialfukt, lagring av materialer, tildekning mot nedbør og kontroll av fukt før tildekning / lukking.
- Det skal foreligge tilfredsstillende materialdokumentasjon som angir kritiske verdier for fukt i forhold til mikrobiologisk vekst, avgassing og andre vesentlige egenskaper ved produktet. Bruksbetingelser for materialene må være dokumentert.
- Risikovurdere tomten og plassering av bygget (for eksempel ved ekstremnedbør innhente kunnskap om hvordan tomten håndterer vann m.m.)
- Risikovurdere bygningsmassen mht. sårbarhet for fukt.

2.1.2 TVERRFAGLIG SAMARBEID

- Samle relevant fagkompetanse for å gjennomgå løsninger, plantegninger m.m.
- Foreta en godt koordinert planlegging mellom ulike produsenter, leverandører og montører. Spesielt viktig er det at alle "hull" i bygnings-

skallet blir planlagt i felleskap for de entrepriser som skal tette "hullet". Bygninger settes ofte sammen av prefabrikerte produkter og de må være konstruert slik at mindre uregelmessigheter enkelt kan tilpasses på byggeplassen. Hvis ikke, kan man risikere at for eksempel fuktighet i form av vann eller snø trenger gjennom.

2.1.3 VENTILASJON

- Prosjektore kapasiteten til ventilasjonsanlegget slik at relativ luftfuktighet i inneluften ikke overstiger grenseverdien for når mikroorganismer og muggsopp får vekstgrunnlag. Dette er avhengig av fuktinnholdet og temperaturen på inneluften, samt temperaturen på overflatene i bygningen.
- Luftinntaket må plasseres og utformes slik at fukt og snø ikke trenger inn i ventilasjonskanaler, lydfeller og aggregat. Luftinntak plassert på bakken bidrar til at mikroorganismer fra løv og søppel trekkes inn i ventilasjonsanlegget. (Se kapittel 4 Luftskifte og ventilasjon for ytterligere informasjon.)

2.2 BYGGEFASEN

I byggefasen er det viktig å unngå at bygningsmaterialer blir fuktige. Anleggsleder må påse at det etableres lett tilgjengelige og tørre oppbevaringsplasser for bygningsmaterialene slik at for eksempel fuktømfintlige materialer ikke blir liggende ute i fuktig vær.

Det er også viktig å legge inn tilstrekkelig tid for uttørking av bygningsmaterialer, som for eksempel betonggulv. Hvis en dekker et fuktig betonggulv med et tett beleg, vil fukten under belegget bryte ned lim og bygningsmaterialet over tid, samt føre til økt kjemisk avgassing fra både lim og beleg.

For å hindre fuktproblemer i byggefasen må man ta hensyn til følgende:

2.2.1 MATERIALER OG FUKT

- Materialer skal leveres og lagres tørt. Når bygninger reises uansett årstid vil ulike materialer kunne utsettes for frost- og tiningssykluser, kondens, snø og regn. Svak logistikk på byggeplassen kan gi dårlige lagringsforhold, noe som igjen lett forsterker problemet med å holde materialer tørre.
- Det skal foretas målinger / kontroll av fuktinnholdet i materialer og konstruksjoner før de forsegles eller tettes. Metoder er angitt i NS 3420-T og Byggedetaljer 474.531 "Måling av fukt i bygninger".
- Fuktnivået skal være under den kritiske verdien for de materialer som inngår i konstruksjonene,

og tilfredsstillende krav i NS 3420-T.

- Materialer (for eksempel betong) må få sin nødvendige herde- og tørketid. Rask framdrift må ikke gå på bekostning av dette.
- Det skal dokumenteres at uttørking av bygningskonstruksjoner er foretatt i henhold til metoder anbefalt i Byggedetaljer 474.533 "Uttørking og forebyggende tiltak".
- Organiske materialer som har vært utsatt for fukt i lagringstiden har, selv etter uttørking, risiko for skader og soppdannelser og bør derfor kasseres. Fastmonterte materialer som blir utsatt for nedfukning skal tørkes ut og kontrolleres for missfarging. Det bør i enkelte tilfeller vurderes å bytte ut materialene fremfor å foreta uttørking.

2.2.2 GODT RENHOLD

- Det skal legges opp til et godt renhold i byggeperioden. Dette innebærer blant annet regelmessig fjerning av avfall, støv, flis og andre rester etter byggearbeider, kombinert med tilrettelagt inngangsparti for å hindre at smuss og forurensning dras inn i bygget. Dette er nødvendig for å unngå at man "bygger inn" støv, kjemikalier, fukt, og lignende, som senere kan gi grunnlag for mikrobiell vekst. Rask framdrift i byggeperioden kan lett føre til at renholdet på byggeplassen blir for dårlig.

2.3 DRIFTSFASEN

Etter at bygget er tatt i bruk er det flere forhold som er viktig for å forebygge fukt og helserelaterte problemer:

2.3.1 GENERELT

- Ivareta bygningsskallets tetthet.
- Etterse tilførsels- og avløpsrør regelmessig.
- Takrenner, samt innvendige og utvendige taknedløp bør få ekstra fokus.
- Oppstår det kondens fra avkjølte bygnings-elementer og inventar, inklusiv kuldebroer og kaldtvannsrør må ettersyn, vurdering og eventuelle utbedringstiltak gjennomføres av kvalifisert fagperson.
- Ivareta fuktsikring ved ombygging.

- Tilpasse renholdsmetodene til materialoverflater og lokalenes bruk. Bruk tørre rengjøringsmetoder der dette er hensiktsmessig. Renholdsmetoder med lavest mulig fuktighetsnivå må etterstrebes.

2.3.2 VENTILASJON

For høy luftfuktighet øker risikoen for kondens med påfølgende oppblomstring av muggsopp, bakterievekst m.m i bygget. Det er derfor viktig at ventilasjon/luftskifte er tilpasset fuktproduksjonen i bygget, og at den luften som tilføres bygget er frisk og ren.

Riktig drift og vedlikehold av ventilasjonsanlegget er avgjørende:

- Kontroller at anlegget har kapasitet til å holde et luftskifte som sikrer at luftforurensing og fukt fjernes.
- Kontroller at luftinntak er tørt og rent. Fukt i inntaket kan føre til vekst av mikroorganismer, luktproblemer og økt avgassing til innemiljøet. (Se kapittel 4 Luftskifte og ventilasjon for ytterligere informasjon.)

2.3.3 BEFARING OG UTREDNING

- Foreta en årlig befaring av hele bygget for å se etter tegn på fukt-/muggsopp-skader. Utsatte områder kan være i tilknytning til toalett, bad og vaskerom. Vær også oppmerksom på krypkjellere. Fukt i krypkjeller kan ødelegge innemiljøet i hele boligen/bygget. Forurenset luft vil da trenge seg oppover i bygget via utettheter, og påvirke beboernes helse negativt.
- Utrede mistanke om fukt-/muggsopp-skade omgående⁶. Eventuelle skader må utbedres så raskt som mulig av kompetent fagpersonell. Etter utbedringen må hele bygget rengjøres meget grundig før det tas i bruk. Mugg- og råteskadene må fjernes slik at sporer og andre mikrobiologiske produkter under saneringsprosessen ikke spres til rene områder⁷.
- Filter i ventilasjonsaggregat skal skiftes etter gjennomført utbedring.

NAAF har i samarbeid med Anticimex utarbeidet flere relevante faktaark som kan lastes ned fra NAAFs nettsider, www.naaf.no/inneklima.

⁶ NAAF har i samarbeid med Anticimex AS utviklet "Innemiljøsjekken". Her vil boliginspektører fra Anticimex foreta befaring for å sjekke innemiljøet. NAAF bistår med helsefaglige råd i etterkant av en Innemiljøsjekk. Mer informasjon om Innemiljøsjekken finnes på www.anticimex.no

⁷ For fullstendig informasjon se rapport fra NTNU Det medisinske fakultet "Fuktige bygninger gir helseplager", kapittel "Tiltak", del "Etter skaden" s. 20 www.medisin.ntnu.no/dikn/rapporter/fukthus.pdf

Målsetting: Bidra til godt inneklima ved å redusere støv, partikler og allergener i inneluften.

3

STØV, PARTIKLER OG RENHOLD

Støvpartikler i inneluften vil kunne irritere og gi betennelser i slimhinnen i nese, hals og luftveier. Noen vil få tørrhetsfølelse i slimhinnen, mens andre får økt slimproduksjon, tett, irritert nese og hoste.

Husstøv består bl.a. av allergener fra støvmidd, dyr og pollen, samt svevestøv/partikler, som for eksempel kjemikalier fra bygget eller røyk fra forbrenningsprosesser. Flere allergener i luften kan føre til økt betennelsesreaksjon eller allergiske anfall som høysneue eller astmaanfall.

Det er store individuelle variasjoner i følsomhet for svevestøv i innemiljøet. Personer med astma, allergi eller annen overfølsomhet i slimhinnene vil være spesielt følsomme. I tillegg er barn særlig utsatt.

Renhold har stor betydning for forurensningen av inneluften, men blir dessverre ofte nedprioritert, delvis grunnet kostnadsbesparelser, men også på grunn av manglende kunnskap og bevissthet om konsekvensene. Et godt og riktig renhold er nødvendig for at inneklimaet i bygget skal være godt for alle, men er spesielt viktig for sårbare grupper.

For å bidra til et godt renhold inne er det viktig å ha fokus på å:

- Hindre at skitt/smuss og støv dras inn i bygget
- Innrede slik at renholdet blir enklest mulig
- Bruke moderne rengjøringsmetoder
- Ha ryddige flater som er lette å rengjøre
- Etablere en god renholdsplan

3.1 PLANLEGGINGS- OG PROSJEKTERINGSFASEN

Når man velger underlag ute, utforming av inngangspartier, tekniske løsninger, materialer, garderobe, utsmykning, interiør m.v. er det viktig at man foretar valg som i størst mulig grad hin-

drer at støv/skitt dras inn i bygget og som muliggjør et godt renhold av bygget i driftsfasen. Men også valg av helsevennlige løsninger og produkter under byggefasen er av betydning for det endelige inneklimaet i bygget.

Med andre ord må det fra første stund planlegges for et effektivt og enkelt renhold.

3.1.1 AVTALEFESTET ANSVAR FOR RENHOLD

Manglende renhold og tiltak for å hindre støvansamling i byggeperioden og før innflytting, kan gi problemer med dårlige inneklima i lang tid etter at bygget er tatt i bruk. Byggestøv som blir værende i konstruksjoner og installasjoner vil kunne avgis til inneluften over en lang periode.

Krav til bygningens renhet i byggetiden og ved avslutning stilles nå oftere gjennom kontrakter. Det er viktig at ansvaret for renholdet i byggefasen og ved ferdigstillelse er avtalefestet. En avtale bør omfatte:

- Hvem som har ansvar for hva
- Prosedyrer og rutiner for renhold
- Akseptkriterier for godt renhold
- Ansvar og reaksjoner ved avvik

Arbeidsoperasjoner og tiltak for å oppnå et rent bygg kan med fordel inngå i anbudsgrunnlaget med prisbærende poster. I tillegg bør entreprenørene, med sin produksjonskunnskap, ha mulighet til å påvirke hvordan renholdsarbeidet skal gjennomføres.

3.1.2 ET GODT INNGANGSPARTI

Planleggingen og vedlikeholdet av utearealene er viktig med hensyn til tilsmussing innendørs, særlig i skoler og barnehager. Man må utforme inngangspartiet slik at det effektivt stopper skitt/smuss og fukt fra å komme inn. Opptil 70-80 % av alt smuss som fjernes fra gulvene kan være såkalt «gatesmuss». Gode inngangspartier kan oppnås ved å:

- Ha en god, stor avskrapningsrist nedfelt i underlaget utenfor inngangsdøren med fall og drenering som leder fukt vekk
- Legge et fast underlag i inngangssonen (asfalt, brostein, skifer etc)

- Prosjekttere takoverbygg/baldakin foran inngangspartiet
- Installere "Renholdssoner" i inngangspartiet. Dette er ny type spesialmatter laget for å fange opp skitt og smuss og har god dokumentert effekt med hensyn til å redusere støv og smuss innover i bygget.
- Sørge for gode garderobeløsninger
- Unngå sandbasseng i nærheten av inngangspartiet for skoler og barnehager

3.1.3 GLATTE GULVMATERIALER

Velg gulvmaterialer som er enkle å rengjøre. Glatte gulvmaterialer er å foretrekke, som for eksempel parkett, linoleum eller gulvfliser. Gulvbelegg som inneholder skadelige mykgjørere/ftalater, som vinyl og PVC produkter, bør unngås da det mistenkes at disse stoffene kan gi økt risiko for utvikling av astma.

NAAF fraråder bruk av faste tepper i innemiljøet (foruten spesialmatter i inngangspartiet for å fange opp skitt og smuss). Det er godt dokumentert at teppegulv forverrer innneklimaet i hjem og på arbeidsplasser, og gir økte helseplager for personer med allergi og overfølsomhet.

I den senere tid er det fremsatt påstander om at moderne tepper ikke lenger er en kilde til forurensning inne. Blant annet har Helsedirektoratet mottatt bekymringsmeldinger fra kommuneleger og miljørettet helsevern i flere kommuner, i forbindelse med at teppegulv på nytt synes å vinne innpass i skoler og barnehager. Flere kommuner rapporterer om tilbud om nye typer gulvbelegg. Noen av disse tilbudene ser ut til å dreie seg om en ny form for teppegulv. I brev av 6. juni 2011 skrev direktoratet til alle landets kommuner og fylkeskommuner:

"Helsedirektoratet kan ikke se at det er kommet ny dokumentasjon som tilsier at vi skal gi andre råd i 2011, enn det vi ga i 1991 og 1996. Det betyr at vi fortsatt fraråder bruk av alle former for teppegulv i barnehager og skoler."

En gjennomgang av vitenskapelig litteratur innen tematikken foretatt i 2008 av Dr. Jan Vilhelm Bakke, spesialist i arbeidsmedisin og overlege i Arbeidstilsynet, styrker også vurderinger om at teppegulv forverrer innemiljøet og fører til økte plager for personer med allergi, astma eller annen overfølsomhet⁸.

3.1.4 UNNGÅ STØVSAMLERE

- Unngå å velge tekniske løsninger, utsmykning, interiør og lignende som fungerer som støvsamlere. Dette er for eksempel åpne hyller, skap og garderobeløsninger som ikke går helt opp i taket, lodne puter og gardiner. Slike løsninger vanskeliggjør renholdet for renholder,

og bidrar ofte til at utilgjengelige flater ikke blir rengjort.

3.2 BYGGEFASEN

Manglende renhold bidrar til støvoppsamling i byggeperioden og gir et dårligere inneklima for brukerne av bygget. Irriterende betongstøv, sagmugg o.l. kan ligge igjen i ventilasjonskanaler, på himlinger m.m. og spres i innelufta etter at bygget tas i bruk. Sagmugg kan i tillegg gi grobunn for vekst av skadelige mikroorganismer.

Manglende rydding og renhold i byggeperioden gir i tillegg:

- Dårlig arbeidsmiljø, økt ulykkesrisiko, økt plunder og heft for bygningsarbeidere.
- Økte kostnader til rengjøring ved ferdigstillelse.
- Økte muligheter for inneklimaproblemer i driftsfasen.

Under selve byggeprosessen bør man ta hensyn til følgende momenter:

3.2.1 HMS ANSVAR

- Byggherre eller prosjektleder skal ha ansvaret for å utpeke en koordinator for å samordne at miljø og sikkerhet ivaretas gjennom hele byggeprosessen. Spesielt er dette viktig når flere arbeidsgivere eller enkeltmannsforetak er inne på samme byggeplass.

3.2.2 RENHOLD

- Godt renhold i form av regelmessig fjerning av avfall, støv, flis og andre rester etter byggearbeid, kombinert med tilrettelagt inngangsparti for å hindre at smuss og forurensning dras inn i bygget er nødvendig for å unngå at man "bygger inn" kjemikalier, fukt, støv og lignende, som senere gir grunnlag for mikrobiell vekst. Rask framdrift i byggeperioden kan lett føre til at renholdet på byggeplassen blir for dårlig.
- Det skal foretas rengjøring av overflater i hulrom, sjakter, over himling, åpne kanaler, vegger o.l. før disse lukkes eller forsegles.
- Det skal støvsuges (ikke feies) regelmessig på byggeplassen.
- Man skiller mellom synlige og målbare vurderingsmetoder. Ved renhold i byggetiden er synlige vurderinger best egnet, men en kan også benytte målbare metoder. Gjennom visuell befarings beskrives de mål en har for validitet,

⁸ Bakke, J. V., *Teppegulv og inneklima, Allergi i PrakXsis 2/2008*

frekvens og metode mht. rydding og renhold.

- Til syvende og sist er det byggeledelsen og håndverkernes holdninger på byggeplassen som avgjør om man lykkes med et rent bygg. Derfor er vektlegging av lederes og håndverkernes egenmotivasjon, kunnskapsøkning og delaktighet av avgjørende betydning for å oppnå et Rent Bygg. Rent Bygg er derfor like mye et spørsmål om organisasjon og bedriftskultur som tekniske tiltak.

Rådgivende Ingeniørers Forening (RIF) har utarbeidet heftet "Rent bygg, forebyggende helsevern i bygninger". Heftet gir en fylldig beskrivelse av hvordan rent bygg kan planlegges og organiseres med forslag til beskrivende tekster til anbudsgrunnlaget. Heftet kan bestilles hos RIF, www.rif.no

3.3 DRIFTSFASEN

I driftsfasen er det viktig at det legges opp til et godt og riktig renhold. Dette innebærer at det settes av tilstrekkelig med ressurser til å gjennomføre et kvalitetsmessig godt renhold. De som utfører renholdet må ha renholdskompetanse og tilgang til riktig renholdsverktøy for å få utført tilfredsstillende renhold.

3.3.1 RENHOLDSRUTINER

Det er viktig at det etableres en detaljert renholdsplan som viser en oversikt over områdene som skal renholdes samt hvordan og hvor ofte renholdet skal gjennomføres. Dette for å sikre at alle deler av bygget rengjøres etter behov. Det er for eksempel helt avgjørende for inneklimatekvaliteten at det utføres hovedrengjøring med jevne mellomrom. Hovedrengjøring må ikke bli en salderingspost, slik vi ofte ser en tendens til.

Renholdsplanen må utformes slik at man ikke glemmer å utføre rengjøring på steder som ikke inngår i den daglige rengjøringen, som for eksempel:

- Støvtørking av topper på skap og liggende panel.
- Støvtørking av eventuelle åpne ventilasjonskanaler.
- Støvtørking bak panelovner og reoler.
- Rengjøring av ventiler i kanaler og yttervegg/vindu.
- Rengjøring av gardiner og støvsuging av tekstiler.

Videre er det viktig at man ikke glemmer det daglige ute-renholdet rundt inngangspartier. Her bør det tilrettelegges med utespring slik at driftspersonell lett kan utføre renhold. Renholdsplanen bør evalueres og revideres jevnlig, og skal inngå i virksomhetens internkontroll. Det er utarbeidet gode standardiserte renholdsplaner, som for eksempel

NS-INSTA 800. En del bedrifter bruker denne standarden i deres daglige renhold og da er mye sikret.

3.3.2 RENGJØRINGSMETODER

Det må brukes moderne rengjøringsmetoder til støvtørking og gulvrengjøring. Dette innebærer bruk av moderne moppe-systemer for tørr og fuktig rengjøring av gulv, og tørre inventarmopper og mikrofiberkluter til rengjøring av innredning og inventar. Dette gir bedre rengjøring og mindre slitasje på gulv og interiør, samtidig som det fører til et bedre inneklima.

Husk at støvfjerning på brukernære overflater (pulter, kontorhyller etc.) er like viktig som gulvrenholdet. Derfor må virksomheten ha faste rutiner for rydding og tilrettelegging for støvtørking.

Ved bruk av støvsuger er sentralstøvsuger det beste for inneklimaet. Konvensjonelle støvsugere kan også være tilfredsstillende, dersom de er utstyrt med mikrofilter (HEPA-filter), vedlikeholdes godt og støvpose og filter skiftes tilstrekkelig ofte.

Merk at rengjøring av teppegulv også krever regelmessig børstesuging (roterende børster) og effektiv tepperens (dyprens). Tepper bør renses minst én gang pr. år – helst oftere hvis belastningen er stor. Ved dyprens er det viktig å sørge for god utskylling av kjemikalier og oppsuging av vannet, slik at risikoen for vekst av mikroorganismer reduseres. Tepperens bør gjøres i forkant av ferier eller lignende på grunn av faren for skadelig avgassing fra rensemidlene. Tilfredsstillende renhold av teppegulv er vanligvis meget kostnadskrevenne.

På institusjoner må sengetøy og madrasser holdes rene, og det bør luftes ofte på soverommet for å redusere middforekomsten. Sengetøy må vaskes på minst 60 °C.

Virksomheten må etablere rutiner som sikrer at ventilasjonsanlegget går mens renhold utføres.

Rengjøring av tilluft- og avtrekksventiler må også inngå i renholdsplanen.

3.3.3 RENGJØRINGSMIDLER

Det er viktig å bruke minst mulig rengjøringskjemikalier. Kjemikaliene i rengjøringsmidler vil kunne feste seg til støvpar-

tikler, komme inn i kroppen gjennom luftveiene og bidra til helseplager. Særlig forurensende er kjemikalier i bonemidler, polisher og grovrengjøringsmidler. Det bør være et krav at man kun bruker midler som har norsk datablad, og som angir hva middelet inneholder, vernetiltak m.m. Vær spesielt oppmerksom på kjemikalienes pH-verdi, og unngå midler med høy (12-14) eller lav (0-2) pH som kan legge igjen irriterende stoffer på overflatene. Produkter som inneholder løsemidler skal unngås.

På de fleste steder får man best rengjøringsresultat med mikrofibermopper, mikrofiberkluter og vann. Dette er altså en vinn-vinn løsning for alle parter. En bør unngå renholdsprodukter i sprayform. Denne type renholdsprodukter fører til at kjemiske stoffer blir svevende i lufta i små dråpeformer og kan pustes inn. Dette kan føre til forverring av eksisterende astma og antas å spille en rolle i utvikling av ny astma⁹.

Det utvikles imidlertid nye sprayflasker som ikke avgir skadelig gasståke, og som kan endre denne anbefalingen for fremtidige produkter.

Det skal kun brukes parfymefrie og miljøvennlige rengjøringsprodukter (ikke klorholdige rengjøringsmidler). Her kan man for eksempel bruke NAAF merkede produkter, og der NAAF anbefalinger ikke finnes se etter svanemerkede rengjøringsprodukter. NAAF merkede produkter skal også tilfredsstillende Svanens krav, men har ekstra strenge helsebaserte kriterier i tillegg.

Mange typer gulvpolish avgir helseskadelige gasser til lufta en tid etter påføring, så polishing bør utføres i perioder da bygget ikke er i bruk, for eksempel ved ferieavvikling for å sikre god utlufting.

Gulvpolish som er feil påført kan flasse av og forurense innelufta, noe som igjen kan gi skadevirkninger hos overfølsomme personer. Avflassing kan også skyldes fukt fra undergulv, sementstøv, feil rengjøringsmetode eller skader i gulvbelegget.

⁹ J-P Zock et al. *The Use of Household Cleaning Sprays and Adult Asthma*, *American Journal of Respiratory and Critical Care Medicine* Vol 176. pp. 735-741, 2007

Målsetting: Hindre dårlig luftkvalitet innendørs som skyldes mangler ved ventilasjonsløsningen og dårlig luftskifte.

4

LUFTSKIFTE OG VENTILASJON

Hensikten med ventilasjon er å fjerne forurensninger i luften som for eksempel støvpartikler, kjemiske gasser og fuktighet, og tilføre frisk og ren luft. Dette er svært viktig for helsen vår. Boliger og bygg med dårlig ventilasjon kan gi helseplager som trøtthet, hodepine, nedsatt konsentrasjon, økt irritasjon i slimhinner og økt hyppighet av luftveisinfeksjoner¹⁰. I tillegg påvirker ventilasjonen og luftskiftet produktiviteten og yteevnen vår¹¹.

Spesielt sårbare er personer med astma- og allergisykdommer, men også personer som ikke har disse sykdommene vil kunne få helseplager ved for dårlig ventilasjon.

Tradisjonell lufting via vinduer er oftest ikke nok i moderne bygg der persontettheten er stor. Ved kontrollert tilførsel av uteluft av god kvalitet og fjerning av brukluft vil man få en betydelig uttynning av innendørs luftforurensning. Samtidig er det viktig å være klar over at bygg med klimaanlegg lett kan gi dårlig inneluft, dersom anlegget ikke er riktig montert, fungerer feil eller ikke blir vedlikeholdt.

Nødvendig luftmengde øker proporsjonalt med samlet forurensningstilskudd. Det er dermed vanskelig å bestemme én bestemt luftmengde per areal eller per person som sikrer tilfredsstillende luftkvalitet. I stedet må ventilasjonsbehovet vurderes ut fra tre komponenter som bidrar til forurensning:

- Personbelastning
- Bygningsmaterialer, interiør og installasjoner
- Arbeid / prosesser

Forskning viser imidlertid at et luftskifte under 25 m³/h (7 l/s) per person øker risikoen for helseproblemer, øker korttids-sykefravær og reduserer produktiviteten hos brukere i kontorbygninger. Dessuten er det funnet at et luftskifte på over 0,5 omskiftninger i timen reduserer støvmidd oppblomstringen i nordiske hjem¹².

Det er særdeles viktig å prosjektere for at bygget ikke skal være helsefarlig å bruke selv om eventuell ventilasjon ikke fungerer som den skal. Det er derfor for eksempel ikke akseptabelt å velge dårlige materialer med høy avgassing og kompensere med høyere ventilasjonsrate.

Som et generelt prinsipp bør alle ventilasjonsløsninger ha ganske stort spenn, samt kunne reguleres ut fra bruk og belastning til enhver tid. Det er også god planlegging å legge inn tilstrekkelig overskuddskapasitet utover minstekravene for å ha buffer til å ventilere godt etter driftsstans, utbedringer eller spesielle bruksscenarioer.

4.1 PLANLEGGINGS- OG PROSJEKTERINGSFASEN

Skal ventilasjonsløsningen i det aktuelle bygget bli så optimal som mulig, er det en rekke ting som er viktig å planlegge for:

4.1.1 TILSTREKkelig FRISKLFTMENGDE

I tillegg til at en bygning må tilfredsstillende minimumskravene til luftmengder iht. Teknisk forskrift, bør ventilasjonsanlegget i bygningen være dimensjonert til å kunne levere tilluftsmengder i henhold til NS-EN 15251: 2007 for "ikke lavt forurensende bygning" kategori I.

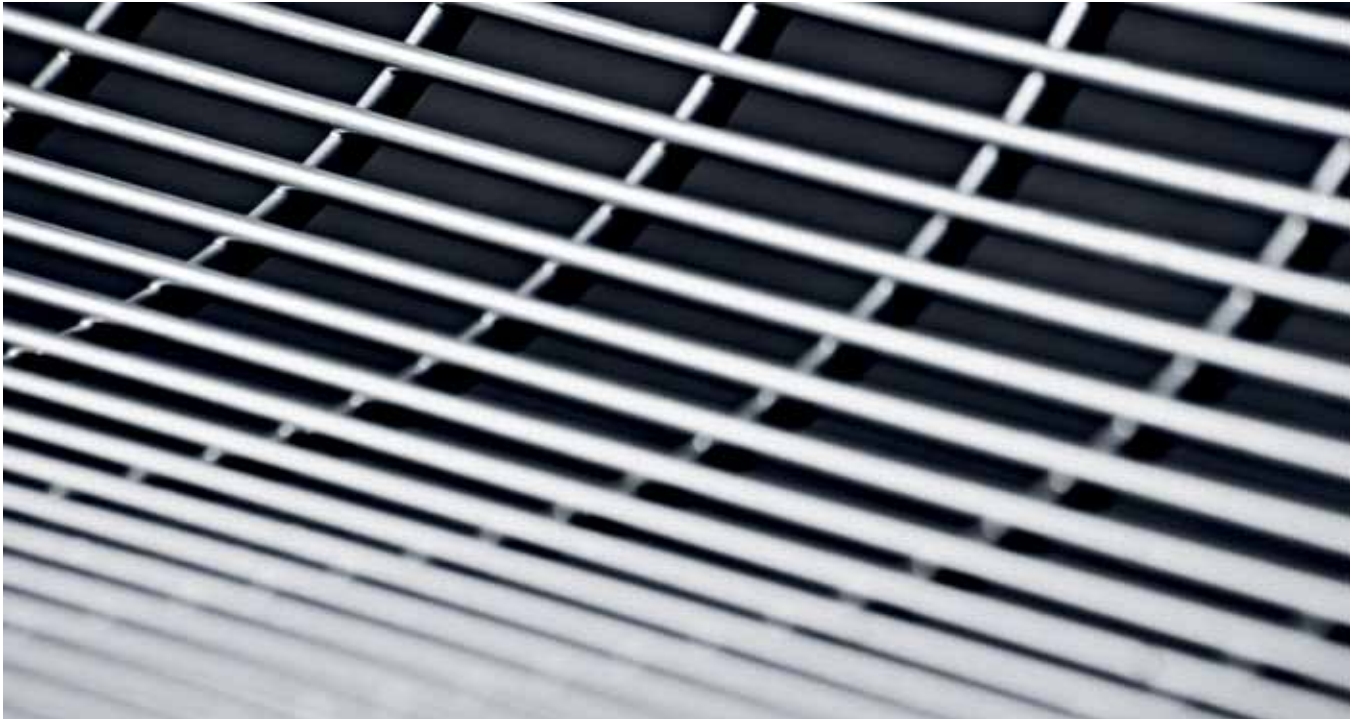
4.1.2 LUFTINTAK OG -UTTAK

Plassering og utforming av luftinntak og avkast må være

¹⁰ Wargocki P, Sundell J, Bischof W, Brundrett G, Fanger PO, Gyntelberg F, Hanssen SO, Harrison P, Pickering A, Seppänen O, Wouters P. Ventilation and health in non-industrial indoor environments: report from a European multidisciplinary scientific consensus meeting (EUROVEN). *Indoor Air*. 2002 Jun;12(2):113-28. Review

¹¹ Wargocki P, Wyon DP, Sundell J, Clausen G, Fanger PO. The effects of outdoor air supply rate in an office on perceived air quality, sick building syndrome (SBS) symptoms and productivity. *Indoor Air*. 2000 Dec;10(4):222-36.

¹² Wargocki P, Sundell J, Bischof W, Brundrett G, Fanger P O, Gyntelberg F, Hanssen S O, Harrison P, Pickering A, Seppänen O, Wouters P. (2002), Ventilation and health in non-industrial indoor environments: report from a European Multidisciplinary Scientific Consensus Meeting (EUROVEN). *Indoor Air*, 12: 113–128. doi: 10.1034/j.1600-0668.2002.01145.x

slik at det reduserer risikoen for fuktinntrengning og annen forurensning, for eksempel fra veitrafikk. Jfr. anbefalinger gitt i Byggedetaljer 552.360 og NS 13779:2007.

Inntakene bør vende bort fra veier og de bør ikke ligge nær parkeringsplasser. Hvis inntakene blir våte, kan vann trekke inn i kanaler og ventilasjonsaggregat og filter. Dette vil kunne føre til muggsoppdannelse i materialer i inntaket eller direkte i filteret i inntaket. I begge tilfeller vil luftforurensning fra muggsopp kunne spres med inneluften.

Luftinntak bør plasseres på skyggefulle steder slik at luften er kaldest mulig om sommeren. Inntaket bør ikke ligge nær mørke takflater. Det må også utformes slik at det ikke blir tilholdssted for fugler og annet kryp.

Det er viktig å plassere/utforme luftinntak og avkast slik at brukt luft fra avkastet ikke kommer inn i friskluftsinntaket (såkalt kortslutning).

4.1.3 VENTILER

Plassering av ventiler inne i bygget kan gjøres på forskjellige måter. Som hovedregel må tiluftsventiler plasseres tilstrekkelig langt unna avtrekksventiler for å unngå kortslutning og sikre godt luftskifte i hele rommet.

4.1.4 LUFTFILTER

Luftfilter bør være av klasse F7 eller høyere. Vanlig ventilasjonsfiltere av klasse 7 stopper ikke gasser/damper, men hindrer at de største partiklene i uteluften (f.eks. pollen og veistøv) får vesentlig betydning for innemiljøet.

Det er viktig å ha god tetning rundt og mellom filterrammene slik at støvet ikke passerer utenom. Det fineste støvet vil imidlertid kunne passere og avsettes i kanaler og lokaler over tid. Sammen med fuktighet vil dette kunne bidra til lukt

og forurensninger i innemiljøet, noe som kan unngås ved godt renhold av ventilasjonsanlegget og bygget.

I områder med høy trafikkforurensning eller lignende bør en vurdere filtre som kan fjerne partikler fra trafikkforurensning (EU8 filtre), og evt. kombinere med kullfilter.

4.1.7 ANNET

Tekniske rom hvor ventilasjonsanlegg står skal være funksjonelt utformet og være lett å bruke. Rommet bør ha sluk i gulv for å lede vekk evt. fukt og kondensvann fra anleggene. Det må være inspeksjonsluker i ventilasjonsrør slik at en kan inspisere eventuelle ansamlinger av forurensning, samt god plass til vedlikehold og skifte av ventilasjonsfiltere i aggregatet.

Det må utarbeides en drifts- og vedlikeholdsplan for ventilasjonsanlegget på norsk og tilbys opplæring i drift og vedlikehold av anlegget.

4.2 BYGGEFASEN

Det er viktig å holde ventilasjonskanaler rene og tørre under byggefasen.

4.2.2 BYGGHYGIENE OG KJØRING AV VENTILASJONSANLEGGET

Kanaler og ventilasjonsrør skal bestilles med forseglede ender slik at støv og skitt ikke lagres innvendig. Under byggefasen skal ventilasjonsrør være tettet igjen i endene og anlegget skal ikke være i drift under byggefasen. Dette for å unngå å trekke inn byggestøv i ventilasjonsanlegget før bygget tas i bruk (jfr Rent bygg prinsippet).

Etter at bygget er ferdig og rengjort skal ventilasjonsanleg-

get kjøres ved forskjellige betingelser for å prøve ut anlegget. Rent bygg prinsippet bør gjøre det unødvendig å foreta rengjøring av ventilasjonskanaler ved ferdigstilling.

Det skal foreligge FDV-dokumentasjon på utførelser og etterprøving av luftmengder og luftkvalitet (innreguleringsprotokoll).

4.2.6 VARMEGJENVINNERE

Fokuseringen på energisparing fører til at en tar i bruk varmegjenvinnere. Det finnes flere forskjellige typer av disse. Ved valg av varmegjenvinner må det være fokus på løsninger som gir lav risiko for lekkasje av brukt luft inn i frisklufttilførselen.

4.3 DRIFTSFASEN

For at ventilasjonssystemet skal fungere optimalt i driftsfasen, må flere forhold være oppfylt:

4.3.1 GOD FAGLIG KUNNSKAP

Det er viktig at teknisk ansvarlig har god oversikt og kunnskap om ventilasjonsløsningen i bygget og at løsningen driftes og vedlikeholdes på en god måte. Driftspersonalet bør ha gjennomført kurs som omfatter:

- Beskrivelse og gjennomgang av ventilasjonsløsningen
- Gjennomgang av drifts- og vedlikeholdsrutiner som sikrer en optimal drift av ventilasjonsanlegget
- Innføring i dokumentasjon av ventilasjonsanlegget

4.3.2 ÅRLIG KONTROLL

Det bør foretas en årlig kontroll av ventilasjonsanlegget av fagpersoner med tilstrekkelig kompetanse på området for å:

- Sjekke at ventilasjonsanlegget gir godt nok luftskifte ved full personbelastning i alle rom.
- Innregulere anlegget på nytt, hvis anlegget ikke gir tilstrekkelige luftmengder. En bør uansett innregulere et ventilasjonsanlegg hvert tredje år.
- Sjekke at luftinntak er rene og tørre.
- Skifte av filter i ventilasjonsaggregat bør gjøres rutinemessig på høsten etter pollensesongen. I områder med høy trafikkforurensning må en vurdere behovet for hyppigere filterskifte.
- Sjekke om det er behov for rengjøring av ventilasjonskanaler.

Det er viktig å merke seg at krav til sparing av strøm i en del tilfeller synes å føre til at ventilasjonsanleggene kjøres for kort før og etter bygget tas i bruk og med for lavt luftskifte i forhold til bruk. Dette er en utvikling som bekymrer. Alle driftsplaner bør ha klare instruksjoner om at energihensyn aldri skal kunne forårsake helsemessig dårlig inneluft. Er det tvil, skal helsen til brukere av bygget veie tyngst og så får heller eier, driftsoperatør eller andre spare energi på andre måter.

Målsetting: Redusere eksponering for potensielt helseskadelig kjemisk avgassing i innemiljøet.

5

AVGASSING FRA MATERIALER

Et utall kjemiske stoffer brukes til fremstilling av materialer og varer vi omgir oss med. Dette gjelder alt fra bygningsmaterialer, møbler og tekstiler til barneleker og rengjøringsmidler osv. Mange av disse produktene avgir kjemiske stoffer i gassform og bidrar til å forurense inneluften. Kjemikalier i inneluften vil kunne gi til dels alvorlige helseplager.

Mange kjemikalier fester seg på partikler i luften som innåndes i lungene. Kjemikalier kan også feste seg på overflater eller trenge inn i overflater som for eksempel vegger, gulv og tak, og frigis igjen lenge etterpå. Mengden og sammensetning av kjemikalier i inneluften er i dag mye mer kompleks en for bare få ti-år siden og nyere studier viser at en del helt vanlige kjemikalier i mange produkter er koblet til utvikling av allergi, astma og høysnue m.m. hos barn under skolealder¹³. Og det i relativt lave nivåer.

Samtidig kommer stadig nye kjemikalier/materialer på markedet der helseeffekter er lite kjent. Mange kjemiske stoffer i inneluften vil også kunne reagere med hverandre og danne mer irriterende stoffer eller under nedbrytning danne mindre molekyler som lettere passerer kroppens membraner og dermed kunne gjøre større skade.

Det er tre hovedformer for emisjon fra materialer:

- Avgassing av frie, ubundne forurensninger i materialet. Både syntetiske og naturlige materialer inneholder flyktige organiske forbindelser (VOC, Volatile Organic Compounds) som kan avgis til romluften.
- Bundne stoffer i materialet blir frigjort etter nedbrytning på grunn av aldring, fukt eller liknende. Enkelte materialer kan avgis mer

forurensninger enn normalt under levetiden ved at stoffer omdannes/nedbrytes. Eksempler er økt avgassing av formaldehyd fra fuktige sponplater, samt sterke lukter og misfarging fra fuktskadde golvbelegg.

- Avgassing i forbindelse med at materialer absorberer/binder forurensninger fra inneluften og deretter desorberer disse tilbake til inneluften. De fleste bygningsmaterialer (og møbler) kan i større eller mindre grad absorbere forurensninger fra inneluften. Binding på overflaten skyldes forskjell i stoffene/partiklenes ladning og materialets ladning.

I forbindelse med avgassing fra materialer har fagmiljøer og myndigheter delt stoffer inn i forskjellige grupper, og i tillegg er enkeltstoffer som formaldehyd og amoniakk spesielt adressert.

Ut fra et helseperspektiv er man mest bekymret for de stoffene som er i gassfase, og som kan innåndes av brukerne av bygget. Dvs. de stoffene som er i gassfase i den temperatur som er i bygget. Stoffene har forskjellig kokepunkt og dette gjør at det er forskjell på hvor lett de er i gassfase. Det er de organiske forbindelsene vi her snakker om, dvs. de som har karbon som del av molekylet i motsetning til u-organiske stoffene som er mindre molekyler, men som også utmerket godt kan være i gassfase.

Vanlig luft inneholder hovedsakelig en rekke uorganiske gasser og NO₂ er jo kjent fra uteluftproblematikken som en spesielt problematisk gass for de med astma. Gasskomfyren kan være en betydelig kilde til NO₂ innendørs hvis kjøkkenavtrekket ikke er godt nok, men siden man i Norge i hovedsak bruker elektriske komfyre er dette ikke en vanlig problemstilling i norske boliger.

Innendørs er derfor fokuset nesten utelukkende på de organiske stoffene vi puser inn. Fellesbetegnelsen for de flyktige organiske stoffene er VOC, Volatile Organic Compounds. Det finnes for eksempel også undergrupper som SVOCer, dvs. semi flyktige organiske forbindelser. De er litt flyktige ved normal romtemperatur, og er blitt gitt økt oppmerksomhet grunnet en rekke nye studier siste årene.

¹³ Choi, Schmidbauer m.fl. (2010): Common Household Chemicals and the Allergy Risks in Pre-School Age Children. PLoS ONE 5(10): e13423, doi:10.1371/journal.pone.0013423

VOCer er en gruppe med mange tusen forskjellige stoffer og deres giftighet og helseskadepotensiale varierer veldig sterkt. Ofte vil det være blandinger av forskjellige VOCer som frigis fra forskjellige materialer og derfor er totalmengden VOC ofte en måleparameter i tillegg til nivåer av enkelte spesifikke stoffer.

Totalmengden VOC, kalt TVOC er dermed ikke noe godt mål for direkte helseeffekt, men på en annen side kan man si at dersom mengden VOC holdes lavest mulig samtidig som man sjekker for enkelte farlige stoffer, reduseres helserisikoen betraktelig.

Valg av riktige produkter og materialer kan bidra til å redusere forurensningen i innemiljøet betraktelig. Så langt det er mulig bør man derfor velge produkter og materialer som har lav avgassing i hele byggets livsløp og som tåler godt de påkjenningsene de er tenkt utsatt for.

Nedenfor gis tips og råd om hva man skal ta hensyn til for å minimere avgassing til innemiljøet.

5.1 PLANLEGGINGS- OG PROSJEKTERINGSFASEN

Det er viktig å stille krav til at produkter og materialer som skal brukes i bygget. Dette gjelder alt fra bygningsmaterialer, kjemiske byggprodukter til interiør og tekstiler som brukes. Gjøres dette konsekvent viser erfaring at brukere faktisk merker fravær av "ny-lukt" og mange vil oppleve økt velvære bare ved det.

I planleggings- og prosjekteringsfasen er det viktig å legge vekt på gode løsninger som gjør at man kan redusere bruken av kjemiske byggprodukter som f.eks. lim, sparkel og fugemasse til et minimum.

Kjemiske byggprodukter som smøremembran, fugemasse, sparkel, lim, selvutrettende sparkelmasse mv. kan ha betydelige helseskadelige emisjoner. Det samme gjelder øvrige byggprodukter som for eksempel gulvbelegg, parkett, interiør etc. Avgassing fra byggprodukter kan bidra til utvikling av sykdom som allergi og astma og annen overfølsomhet, og kan også bidra til økte helseplager for personer som allerede har disse sykdommene.

Det er viktig å gjennomgå alle materialer/produkter som planlegges brukt med hensyn på avgassing. Det er tildels store forskjeller innen samme produktgruppe når det gjelder hva og hvor mye som avgasses. Det er derfor viktig å sammenligne produkter og foreta et bevisst valg. Dette forutsetter at det foreligger tilstrekkelig dokumentasjon på produktene som brukes.

Som grunnlag for å velge produkter må man derfor be om produktdatablad med opplysninger om avgassing, slitasje- og kjemikaliebestandighet, samt informasjon om riktig montering/påføring og riktig bruk og vedlikehold.

5.1.1 HVILKE KRAV SKAL STILLES?

I teknisk forskrift §13-1 står det bla. at "*Materialer og produkter skal ha egenskaper som gir lav eller ingen forurensning til inneluften*". Men enda mer konkret er norsk standard NS- EN

15251:2007 "Inneklimaparametere for dimensjonering og vurdering av bygningers energiytelse, inkludert inneluftkvalitet, termisk miljø, belysning og akustikk", vedlegg C, som definerer to typer emisjonsnivåer for forurensning i bygg:

- Lavt forurensende bygg
- Svært lavt forurensende bygg

Emisjonskravene for "Lagt forurenset bygg" er identisk til kravene som den finske merkeordningen "Emission Classification of Building Materials" stiller til emisjonsklasse M1. Stadig flere materialer, også på det norske markedet, er merket etter denne ordningen. Mer informasjon finnes på www.rakennustieto.fi/index/english.html

Byggenæringen må imidlertid tilstrebe å benytte produkter/materialer som oppfyller emisjonskravene for "Svært lavt forurensende bygg". Innen noen produktkategorier finnes det i dag ikke produkter som oppfyller de strengeste avgasskravene gitt i NS-EN 15251, vedlegg C. For disse produktene/materialene er det viktig å alltid velge produktet med lavest avgassing.

Hvis et produkt mangler opplysninger og dets emisjons-egenskaper ikke kan oppdrives, bør ikke produktet brukes.

I og med at det ofte er vanskelig å finne opplysninger om produktenes avgassing kan man bruke fagmiljøer som kan hjelpe å få frem produktspesifikke opplysninger. Et godt utgangspunkt er å velge produkter som er NAAF merket, da disse oppfyller NAAFs strenge helsekrav. NAAFs tilnærming er å søke at produktene NAAF anbefaler er helt trygge, også for de med miljøhemming.

Det vil i løpet av 2012 komme en oppdatering av NS-EN 15251, som blant annet vil definere krav til avgassing for produkter etter forskjellige vurderinger. Når det arbeidet er sluttført og kanskje kombinert med arbeidet i andre standarder, BREEAM, veiledere for teknisk forskrift etc vil valg av riktige materialer bli lettere.

5.1.2 LAVEMITTERENDE MALING

Maling kan gi fra seg atskillige kjemiske stoffer til luften under og like etter påføring. Samtidig utgjør malingsflatene i et bygg ofte store arealer som er direkte eksponert mot brukere av bygget. Videre foretas ofte oppussing med ny maling mens bygget er i bruk og det er derfor viktig at man velger helsevennlig maling som har lav avgassing.

Det er til dels store forskjeller i avgassing fra ulike typer maling, både i mengde og type stoffer. NAAF har nå utviklet ett detaljert kriteriesett som er utformet slik at malingen skal være helsemessig trygg for alle brukere av bygget, inkludert personer med astma- og allergisykdommer. Det betyr at forskjell mellom billig vanlig maling på markedet og NAAF anbefalt maling kan være opptil hundre ganger. Dvs at det avgasses under tørketiden hundre ganger mindre fra den NAAF anbefalte malingen og i tillegg er det som avgasses sjekket detaljert for mulige skadelige stoffer. Jotun var den første malingsprodusenten som klarte å tilfredsstille NAAFs krav etter omfattende innovasjon, gjennom sin nye serie Sens.

Det anbefales derfor å bruke interiørmaling som oppfyller NAAFs malingskriterier i alle oppholdsrom, spesielt er dette viktig i rom der barn og mennesker med astma og allergi skal oppholde seg. For driftere av bygg er det også en stor fordel at malingen kan foregå mens bygget brukes.

Etter at NAAF lagde sitt kriteriesett for maling er det blitt et stort press i malingsbransjen for å lage like gode produkter. På denne måten kan markedskrefter brukes for å få til nye helsemessige produkter. Dersom det blir penger og markedsandeler ved å være mest mulig helsevennlig vil utviklingen gå fortere enn om myndighetene skal regulere oss til utviklingen. Selvsagt trengs begge deler, men forbrukerkravet om helsevennlighet og helsetrygt er etter hvert blitt et viktig element for leverandører av materialer til bygg.

5.2 BYGGEFASEN

Innen bygningen tas i bruk, må materialene gis tilstrekkelig tid til avgassing. Avdampingen øker vanligvis med økende temperaturer og fuktighet, men avtar over tid. Dette kan man dra nytte av ved å lufte ut en ny eller renovert bygning før innflytting ved å heve temperaturen samtidig som man sørger for god utlufting, gjerne over 2-3 uker eller mer. Imidlertid regner en med at en viss avgassing alltid vil foregå i de første 6 månedene i et nytt eller renovert bygg. Det er derfor viktig å begrense avgassing fra materialer/produkter ved bevisst å velge lavemitterende materialer/produkter.

Samtidig er det viktig å unngå fukt i byggefasen. Fuktige byggematerialer og konstruksjonsdeler har økt fare for nedbrytning, høyere avgassing og vekst av mikroorganismer. Det er derfor viktig at materialer og konstruksjoner beskyttes mot unødvendig fuktpåkjenning og at det settes av god tid

til uttørring før konstruksjoner lukkes igjen eller overflater påføres belegg eller maling.

Materialer som kan avgi partikler eller fiber til innelufta som for eksempel mineralullprodukter, bør bearbeides eller utformes slik at ikke partikler eller fiber kan spres ut i luften. Dette kan gjøres ved å forsegle kappede ender eller å bygge materialene helt inn i støvtette konstruksjoner.

5.3 DRIFTSFASEN

Ved innkjøp av nye møbler, oppussing eller ombygging avgis en øket mengde kjemikalier i inneluften. Byggeier/forbruker må derfor være bevisst på hvilke produkter som velges og etterspørre dokumentasjon på avgassing.

Ved innredning av bygg er det viktig å planlegge for et godt og enkelt renhold som krever minst mulig bruk av rengjøringskjemikalier. Valg av inventar og utstyr som er mobile vil forenkle renholdet i driftsfasen. Renholdsprodukter som brukes i bygget skal ikke inneholde parfyme, da det gir unødig kjemikaliebelastning i bygget.

Rettesnoren her er igjen å søke å velge produkter som er anbefalt av NAAF og hvis det ikke finnes, Svanen. Det er å håpe at mange flere produsenter i fremtiden ser gevinsten av å fokusere på helse og levere trygge produkter som er tilpasset NAAF og Svanen sine krav. Velger utbyggere å etterspørre dette, vil man også være med på å dra utviklingen i riktig retning.

Målsetting: Sørge for objektivt og subjektivt godt inneklima ved hjelp av riktig innetemperatur.

6

TEMPERATUR

For høye temperaturer i boligen, kontorlandskap, skoler og barnehager kan gi helseplager som nedsatt konsentrasjon, trøtthet og hodepine¹⁴. Temperatur er den enkeltfaktoren som synes å ha størst effekt på hvordan brukere av et bygg opplever inneklimaet, og vurderes også høyere enn både byggets visuelle og akustiske aspekter¹⁵.

Høy innetemperatur gjør oss mer følsom for forurensninger i luften, slik som svevestøv og kjemiske gasser. Dette skyldes at høy temperatur bidrar til å tørke ut tårevæsken i øynene, noe som kan gi smerter og betennelser i øynene. Mennesker som bruker kontaktlinser på øynene vil være spesielt sårbare for høye temperaturer innendørs.

Høy innetemperatur vil også gi økt avgassing fra materialer (maling, møbler, tekstiler og lignende), som igjen kan føre til betennelsesreaksjoner i slimhinner i luftveiene og forverre astma og allergisykdommer.

For lav temperatur kan gi ubehag og føre til sykdom. Veiledende retningslinjer for barnehager, skoler og boliger setter minimumstemperaturen til 19 °C.

Lufttemperaturforskjell over 3 °C mellom føtter og hode gir uakseptabelt ubehag, likeså daglig eller periodisk temperaturvariasjon utover ca. 4 °C.

Anbefalinger:

- Anbefalt romtemperatur er 20–22 °C. Romtemperaturen bør holdes under 22 °C ved fysisk lett innearbeid. Temperatur under 19 °C eller over 26 °C skal unngås.
- Tilpass påkledningen til aktivitetsnivå og temperatur.
- Gode oppvarmingsløsninger bør ha varmekilder med store og rengjøringsvennlige eksponeringsflater, lav overflatetemperatur og ha rask responstid ved temperaturregulering (f.eks. vannbåren gulvvarme eller radiatorer, elektriske varmekabler, lukkede panelovner).

¹⁴ Lan L, Wargocki P, Wyon DP, Lian Z. Effects of thermal discomfort in an office on perceived air quality, SBS symptoms, physiological responses, and human performance. *Indoor Air*. 2011 Oct;21(5):376-90.

¹⁵ M. J. Frontczak, P. Wargocki, Literature survey on how different factors influence human comfort in indoor environments, *Building and Environment*, vol: 46, issue: 4, pages: 922-937, 2011, Pergamon

7

TOBAKKSRØYK

Personer med astma, allergi eller annen miljø-overfølsomhet kan reagere på forskjellige lukter (kjemiske stoffer) eller partikler i luften, som for eksempel tobakksrøyk. Dette kan føre til betennelsesreaksjoner i luftveiens slimhinner og gi symptomer eller forverring av sykdom.

7.1 RØYKFRIE ARBEIDSPLASER

I dag er røykingen inne sterkt redusert i de aller fleste bygg. Ved innføringen av røykefrie utesteder i 2004 var det sterke protester fra både utelivsbransjen og mange brukere. I dag er situasjonen en helt annen. Bransjen og kundene har tilpasset seg og de ansatte blir eksponert for langt mindre tobakkspartikler. Serveringsstedene er blitt mye mer tilgjengelig for alle grupper – også for de med astma, allergi eller annen overfølsomhet.

Alle arbeidsplasser og offentlige bygg skal være røykfrie. Det er særlig viktig å få røykfrie arbeidsplasser innført der de ansatte har kontakt med barn og syke eller driver servicenæring eller kundebehandling.

En av grunnene til at arbeidsplasser skal være røykfrie er at røyking i røykerom, røykeplasser etc. medfører at røykere tar med seg nikotinforurensing og røykelukt i klær og hår etter en røykepause. Røyklukt kan forverre astmasymptomer og virke irriterende på luftveiene. Partikler fra tobakksrøyk kan gi oppbluss eller forverring i eksem. Det er foreslått forbud mot røykerom og røykeavlukker på alle arbeidsplasser, se neste avsnitt.

WHO (Verdens helseorganisasjon) påpekte i sin store gjennomgang av norsk tobakksarbeid våren 2010 at bruk av røykerom faktisk er lovstridig. Derfra siver røyk ut og forurenser, også via ventilasjonsanleggene.

Undersøkelser viser at skolen er en arena som rekrutterer nye røykere og at skoler med totalt røykeforbud på skolens eiendom, har færre elever og lærere som røyker også utenom skole-

tid. Helsedirektoratet jobber kontinuerlig med opplysning og behandling. I januar 2009 kjørte de sin røykeslutt-kampanje i TV og radio og merket stor pågang av røykere som ønsket å slutte. Det forberedes også forslag om røykfrihet i alle typer skoler, også utendørs. Kunnskap og informasjon, kombinert med restriksjoner og forbud har en tydelig effekt for å få antall røykere ned.

7.2 PLANLEGGING FOR RØYKFRIE INNGANGSPARTIER

Dagens praksis med å tillate røyking foran inngangspartier av offentlige bygg og arbeidsplasser generelt, fører til at personer blir unødig utsatt for tobakksrøyk. Det bør være en selvfølge at alle inngangspartier til publikumsbygg er røykfrie. Dette bør tydelig fremkomme ved skilting. Virksomhetens ledelse og teknisk ansvarlig for bygget må følge opp etterlevelse av røykeforbudet. Askebeger skal ikke plasseres på utsiden av inngangsdører.

Skal røykeforbudet ved inngangspartier overholdes, må man allerede i planleggingsfasen av et bygg legge til rette for alternative røykeplasser. Røykere selv sier at de ville stått andre steder enn foran byggets inngangsparti, slik som i leskur plassert i god avstand til offentlig ferdsel, dersom det fantes.

Regjeringen har nylig foreslått å gjøre alle inngangspartier til offentlige virksomheter røykfrie, se neste avsnitt.

7.3 FORSLAG TIL ENDRINGER I TOBAKKSKADELOVEN

Helse- og omsorgsdepartementet sendte 13. januar 2012 en rekke forslag til endringer i tobakkskadeloven ut på høring. Blant endringene som foreslås er bla. å:

- Fjerne adgangen til å ha røykerom i arbeidslokaler
- Gjøre alle inngangspartier til offentlige virksomheter røykfrie.

Bakgrunnen for endringsforlagene er å hindre barns tilgang til tobakksvarer, gjøre flere arenaer røykfrie og styrke vernet mot passiv røyking. Høringsfristen er satt til 20.04.2012 og regjeringen vil ta endelig stilling til forslagene etter at høringen er avsluttet.

Målsetting: Sørge for at alle, inkludert de med astma, allergi eller annen overfølsomhet, opplever gleden ved tilstedeværelse av planter/blomster uten økt risiko for helseplager.

8

ALLERGIVENNLIGE PLANTER OG BLOMSTER

Det er påvist klare psykiske og fysiske helsemessige fordeler ved å kunne bevege seg i et grønt miljø i forhold til et sterilt miljø. Både planter inne og utsyn til planter gjennom vinduer vil kunne gi økt trivsel. Nettopp derfor er det viktig at plantene som velges inne og i nærheten av bygg tåles av flest mulig og er allergivennlige.

Mange grønne planter kan ta opp i seg CO₂, og noen grønne planter absorberer også enkelte uheldige kjemiske komponenter fra inneluften, men det skal store mengder planter til for at gassopptaket skal monne.

8.1 HVILKE HELSEPROBLEMER KAN PLANTER GI?

- **Pollenallergi.** Hos allergikeren vil det settes i gang produksjon av antistoff IgE når han eller hun kommer i kontakt med et allergen, og de vanligste symptomene er kløe, tett nese, rennende øyne, hoste og pustebesvær. Det er i alt vesentlig vindbestøvede planter som gir allergi. Pollentypene med størst betydning ved allergi kommer fra tresortene or, hassel og bjørk. I tillegg har vi pollen fra Salix (pil, selje og vier) og pollen fra burot og gressarter. Muggsoppssporene kan også gi liknende plager. I overkant av 20 % av befolkningen i Norge plages med mer eller mindre alvorlig pollenallergi.
- Blomsterduft (blomsterparfyme) virker ofte som *irritant* og kan utløse nese- eller astmabesvær på grunn av hyperreaktivitet.
- Noen planter har lett for å gi *kontaktallergisk eksem* på kontaktstedet. Men stoffene kan også suges opp og spre seg via blodbanen og gi symptomer på helt andre steder av kroppen.
- **Kryssreaksjoner.** Mange som reagerer på pollen fra for eksempel bjørk,

reagerer også på en del andre planter, frukter og grønnsaker. Dette er uttrykk for såkalt kryss-allergi. Immunsystemet ser ikke forskjell på allergener fra bjørk og på allergener fra steinfrukter og visse andre næringsmidler.

8.2 GODE PLANTEVALG

NAAF deler planter inn i tre grupper: ja-planter, nei-planter og en mangeartet gråsonegruppe i midten. Ved valg av innendørsplanter er antallet anbefalte planter langt mindre enn utendørs, siden luftutskiftningen og forholdene generelt blir vesentlig annerledes innendørs. Dermed blir toleransen i forhold til f.eks. duftende planter også lavere innendørs.

Oversikt over allergivennlige planter og blomstrer er gitt i boken *"Gode råd er grønne"* som kan bestilles på, www.naaf.no og i brosjyren "Planter i barnemiljøet", utgitt av Helsedirektoratet i 2011, www.helsedirektoratet.no/publikasjoner/planter-i-barnemiljoer

Nedenfor er noen eksempler på gode plantevalg (bare norske navn).

8.2.1 UTENDØRS PLANTER

Noen eksempler på gode plantevalg (bare norske navn) utendørs er:

Trær: Asal, blågran, lønn, lerk, rogn, tuja.
Busker: Hagtorn-arter, kornell-arter, mure, mispel-arter og roser uten duft.
Klatreplanter: Bergflette, humle, klematis.
Stauder: Akeleie, bergknapp, fiol-arter, frøstjerne, kattost-arter, løytnantshjerte, marikåpe, ridderspore, valmue-arter.

8.2.2 INNENDØRS PLANTER

Noen eksempler på gode plantevalg (bare norske navn) innendørs er:

Flittig lise, grønrenner, palme-arter, fuksia-arter, gjøgler, husfred, yucca-planter, hawairose, hortensia, kaktus, bladkaktus, stueask. Erica, gullranke, sølvranke og orkidé- og rosearter uten duft.

Målsetting: Sørge for at alle, inkludert de med astma, allergi eller annen overfølsomhet, kan ha lik tilgang til alle vesentlige områder i det offentlige rom og ikke bli begrenset i sin bevegelsesfrihet grunnet evt. tilstedeværelse av pelsdyr.

9

PELSDYR

Pelsdyr utgjør en reell helse risiko for mange personer med pelsdyrallergi og reduserer tilgjengelighet, gir forverret helse og livskvalitet for denne gruppen. Samtidig er dyr til nytte og glede for mange og kan ha positiv effekt på mennesker.

For at personer med pelsdyrallergi skal kunne delta i samfunnet uten å få økte helseplager, handler det ikke bare om å avgrense hvor dyr kan oppholde seg. God planlegging, tydelig rutiner og håndheving av regler er også nødvendig for at spredningen av dyreallergener skal begrenses.

I det følgende presenterer vi NAAFs syn på hvor og når pelsdyr kan medbringes i det offentlige rom, og beskriver spesifikt hvordan man kan tilrettelegge for pelsdyr på overnattingssteder. NAAFs policy nedenfor gjelder for personer som har pelsdyr som kjæledyr. Personer som er avhengig av fører- eller servicehunder må få tilgang til alle vesentlige offentlige områder, selv om man må søke å tilrettelegge best mulig for begge grupper – både allergikere og de som avhenger av godkjent fører- eller servicehund.

9.1 LITT FAKTA OM PELSDYRALLERGI

- Ca 10 prosent av alle skolebarn har pelsdyrallergi, og med stigende alder er antallet økende. Ca. 15 prosent av den voksne befolkningen opplever plager etter kontakt med dyr.
- Symptomer kan være tett, rennende nese, nysing, rennende og kløende øyne, hodepine, trøtthet, hoste, tung pust eller alvorlige astmaanfall. Symptomene opptrer innen 5-30 min. fra man har vært eksponert for allergenet eller timer senere som en utsatt reaksjon.
- Både hårene i pelsen, så vel som proteiner i dyrenes talg- og spyttkjertler og urin

kan være allergiutløsende. Allergenene er små luftbårne partikler som blander seg med annet støv i luften og som ved innånding kan gi en allergisk reaksjon.

- Dyreallergener spres lett og er klebrige. De fester seg til alle overflater, særlig tekstiler, og er vanskelig å fjerne ved rengjøring. Dyreallergener kan bli værende i tekstiler o.l. i flere år etter at dyret har vært i rommet.
- De allergiske reaksjonene er normalt sterkere hos barn enn hos voksne og eldre, fordi allergi avtar i styrke og omfang med økende alder.
- Eneste tilgjengelige behandling for pelsdyrallergi er symptomreduserende medisiner. Pelsdyrallergikere må derfor unngå eksponering av allergener for å holde seg friske.

9.2 PELSDYRS ADGANG I DET OFFENTLIGE ROM

En god sjekkliste er at pelsdyr ikke skal medbringes i:

- Sykehus, legekontor og helsestasjoner
- Offentlige publikumsbygg (NAV, rådhus, kommunehus, museer, konsertsaler etc.)
- Offentlige skoler og barnehager
- Flerbrukshaller og innendørs idrettsanlegg
- Butikker, kjøpesenter og spisesteder
- Arbeidsplasser hvor pelsdyr ikke har en spesifikk funksjon (til forskjell fra dyrebutikk, veterinærkontor, politibiler etc.)
- Flykabiner

Pelsdyr **kan medbringes** på følgende steder, dersom det er klare regler for pelsdyrs adgang og dyr er begrenset til definerte områder:

- Offentlige transportmidler, men med unntak av flykabin
- Hoteller og andre overnattingssteder
- Institusjoner, som f.eks. bo- og behandlingssentre, når dyr har en spesifikk terapeutisk / pedagogisk funksjon

Hovedprinsippet er at personer med pelsdyrallergi må ha lik tilgang til alle vesentlige områder i det offentlige rom og ikke bli begrenset i sin bevegelsesfrihet, selv om dyr tillates disse stedene.

9.3 PELSDYR PÅ HOTELLER OG ANDRE OVERNATTINGSSTEDER

Pelsdyr kan medbringes på hoteller og andre overnattingssteder, **dersom**:

- Det er egne rom for besøkende med pelsdyr som er avgrenset til bestemte områder
- Dyr har begrenset tilgang til fellesområder, for eksempel serveringssteder, der andre besøkende oppholder seg
- Dyr ikke tas med rundt i overnattingsstedet
- Dyr er alltid i bånd eller bur i følge med reisende, og ikke utgjør noen fare for andre gjester
- Interiøret i gang og rom med pelsdyr er lette å rengjøre (f.eks. ikke tepper på gulv eller vegger, kun glatte gardiner, skinnmøbler m.m.)
- Overnattingsstedet har rutiner for full nedvask av overnattingsrom inkludert alle tekstiler når en gjest har hatt med pelsdyr inn på rom hvor dette ikke er tillatt
- Det enkelte overnattingssted anser dette som hensiktsmessig og har en uttalt dyrepolicy

9.3.1 TILRETTELEGGING PÅ OVERNATTINGSSTEDER
For å sikre at pelsdyrs tilstedeværelse på hoteller og andre overnattingssteder ikke blir til hinder for personer med pelsdyrallergi, må følgende tiltak gjennomføres:

- Finne noen faste rom hvor dyr er tillatt
- Vurdere om det er mulighet for å ha egen inngang for dyr
- Tydelig skilting av "hunderom"
- Overnattingsstedets dyrepolicy er lett synlig og tilgjengelig, f.eks. på nettsiden og ved resepsjonen
- Ved bestilling skal man avklare med kunden om det er spesielle hensyn som må tas, som f.eks. pelsdyrallergi

Den Norske Turistforeningen har på flere av sine hytter tildelt egne rom for hunder i uthus. Dette er et godt eksempel på tilrettelegging som ivaretar behovene til personer med pelsdyrallergi og personer som ønsker å ha med hund.

Målsetting: Sørge for at alle kan ferdes i publikumsbygg uten å eksponeres unødige for kjemiske stoffer og dufter fra parfymerte produkter.

10

PARFYMERTE PRODUKTER

Mange mennesker reagerer på parfymelukt, særlig personer med astma og allergi eller andre overfølsomhetssykdommer. Alvorlighetsgraden kan variere fra lette symptomer til at man føler seg helt utslått.

I følge en undersøkelse i USA rapporterte ca 20 % om plager som hodepine, pusteproblemer og ubehag av "duftforbedrere" og deodoranter, mens 11% rapporterte om plager av duften fra vaskemidler og tøyvaskemidler. Blant astmatikere er plagene større¹⁶. I følge MCS-videnscenter, et undersenter av Videnscenter for allergi i Danmark, er en mindre gruppe, ca 0,5 prosent plaget av alvorlige symptomer på duft- og kjemikalieoverfølsomhet. Tall fra Norge er ikke kjent.

En større dansk undersøkelse viste at 45 % av de svarte oppgav at de var sjenert/plaget av minst én alminnelig forekommende duft eller kjemisk stoff. 27 % at dem var sjenert/plaget i en grad som var symptomutløsende. 17 % oppgav at reaksjonene fremkalt av dufter eller kjemiske stoffer hadde betydning for deres valg av personlige pleiemidler, 10 % for hvordan det ble gjort rent i deres hjem og 4 % for hvilke butikker de handlet i. 3 % av de sjenerte/plagede rapporterte at symptomer fremkaldt av dufter og kjemiske stoffer begrenset dem sosialt eller arbeidsmessig.

I inneklimateknikk har en funnet at luktstoffer i mange rengjøringsprodukter reagerer med ozon i inneluften og det dannes sterke irriterende kjemiske stoffer. Bruk av hygiene- og rengjøringsprodukter uten parfyme/luktstoffer

vil føre til bedre helse for mennesker med overfølsomhet og alle andre som utsettes for avgassing fra produktene – ikke minst rengjøringspersonalet.

10.1 REALISERING AV DUFTFRITT INNEMILJØ

For å redusere unødvendig eksponering for parfyme/sterke dufter i driftsfasen av bygg, bør man:

- Bruke parfymefrie hygieneprodukter på toaletter og i garderober
- Unngå bruk av "luktskjulere" på toaletter
- Bruke minst mulig rengjøringsmidler og parfymefrie rengjøringsprodukter
- Unngå duftelys og planter/blomster med sterk duft
- Oppfordre ansatte om å bruke duftsvake/ parfymefrie produkter (hudkremer, deodoranter, sjampo / balsam etc.)

I dag er det ikke vanskelig å få tak i parfymefrie hygieneprodukter og rengjøringsprodukter. Det som må til er vilje til og forståelse for at driftsrutinene bør endres.

Flere sykehus praktiserer at de ansatte skal bruke duftsvake/parfymefrie produkter for at pasienter ikke skal få forverret sine helseplager. Dette er viktig for å redusere symptomer fra øyne og luftveiene. Tiden er nå også moden for at skoler og offentlige bygg fokuserer på å redusere kilder til parfyme og sterke dufter, for at vi skal få et godt innemiljø for alle.

¹⁶ www.allergiviten.no/index.asp?G=2258&ID=10117

Målsetting: Sørge for at personer med matallergi eller annen matoverfølsomhet kan glede seg over matserveringen i bygget og ikke får unødige helseplager.

11

MATALLERGENER

Om lag 5 % av befolkningen ansees å ha allergi eller annen overfølsomhet for mat. Hele 20-30 % opplever imidlertid selv at de reagerer unormalt på mat, og vil derfor unngå å spise visse ingredienser og produkter. Mange flere er berørt i det daglige, da problemet har praktiske konsekvenser for familie og venner.

Vanligste matallergi hos barn er ovenfor melk og egg, selv om reaksjoner på fisk, gluten, soya, nøtter og peanøtter også er relativt hyppig. Blant voksne er allergi overfor nøtter, peanøtter, skaldyr, fisk og hvete vanligst. Laktoseintoleranse, det vil si at man ikke tåler melkesukker, opptrer hos 1 - 2 % av den etnisk norske befolkning. I andre befolkningsgrupper er forekomsten vesentlig høyere. På verdensbasis er forekomsten av laktoseintoleranse på hele 80 %.

Reaksjoner på mat kan gi alt fra lette plager til svært alvorlig allergiske reaksjoner.

11.1 ALLERGIVENNLIGE SERVERINGSSTEDER

Med allergivennlige spisesteder mener vi at personalet har kunnskap om og tilrettelegger for de vanligste matallergiene. Det betyr at spisestedet må kunne servere mat uten de vanligste allergiene. Disse er:

- Melk
- Egg
- Gluten
- Fisk
- Nøtter (som para-, cashew-, val- og pistasie nøtter)
- Peanøtter (belgfrukt)

Kokk og servitør må kunne gjøre rede for hva maten inneholder og under ingen omstendighet gjette, og anta at dette går bra for kunden.

Med enkle grep kan serveringssteder bli trygge for personer med matallergi, uten at det kreves altfor stor tilrettelegging:

- Kokker må ha kunnskap om matens innhold og lese varedeklarasjonen hver gang
- Kokk og servitør må kunne gjøre rede for hva maten inneholder og ikke gjette. Vær sikker på at det som oppgis av ingredienser er helt korrekt. Det kan være helsefarlig for personer med matallergi å få i seg noe de ikke tåler!
- Kjøkkenet må ha god allergihygiene. Det vil si at man skal unngå kontaminering av allergener mellom råvarer under innkjøp, oppbevaring/lagring, tilberedning og servering. Bruk egne redskaper til hver råvare.
- Sørg for at det gis rett mat til rett gjest.
- Buffet mat skal være merket med navn på ingredienser.
- Det må fremkomme av menyen om retter inneholder de vanligste allergiene (som nevnt ovenfor).

11.2 TILRETTELEGGING FOR BARN MED MATALLERGI

For institusjoner som skoler, barnehager og SFO er følgende tiltak også viktige:

- God dialog med foreldrene for å få felles forståelse for utfordringene og alvorlighetsgraden av allergien. Orienter foreldrene til de andre barna om nødvendig.
- Utarbeide liste i samarbeid med foreldrene over hva barnet ikke tåler og hva det kan få istedenfor.
- Ha en beredskapsplan for hva personalet gjør dersom barnet får i seg noe det ikke tåler.
- Sørg for god allergihygiene. Dvs. separate skjærebrett og redskaper til mat med og uten allergener.
- Fjern matrester fra bord, gulv, hender osv. etter hvert måltid.
- Pass på at barna ikke bytter mat.
- Les alltid varedeklarasjonen på maten som serveres. Vær sikker på at det ikke er allergener i maten.

- For optimal trygghet kan det i enkelte tilfeller være praktiske å forby bruk av peanøttsmør, nøtter, egg eller fisk i barnehagen.
- Tilstreb at alle kan få det samme. Lag kake uten melk og egg til alle selv om få er allergiske.

Se Allergitrygg bursdagsmeny: www.naaf.no/no/fakta/Mat/Allergitrygg-bursdagsmeny/

- Ha et reservelager av allergitrygg mat slik at alle kan få ved spesielle anledninger.

For mer informasjon, se www.matallergi.no

12.1 OM INNEKLIMA

Hus og helse, utgitt i samarbeid mellom Statens bygningstekniske etat, Husbanken og SINTEF Byggforsk, www.dibk.no/Documents/Innemiljø/Verktøy/091HusOgHelse2009.pdf

Håndboken "Å bygge en arbeidsplass", Gyldendal Norske Forlag 2007. ISBN/EAN: 9788205347526.

Miljø og helse – en forskningsbasert kunnskapsbase, 2009:2, Nasjonalt folkehelseinstitutt, www.fhi.no/eway/default.aspx?MainArea_5661=6034:0:15,4511:1:0:0:::0:0&pid=233&trg=MainArea_5661

Faktaark om tepper på NAAFs hjemmeside under inneklima, www.naaf.no/inneklima

Følgende nettløsninger inneholder mye nyttig informasjon:

- www.byggoghelse.no
- www.friskjobb.no
- www.fhi.no
- www.inneklima.com
- www.innemiljo.net

12.2 AKTUELLE FORSKRIFTER/LOVER

LOV 2011-06-24 nr 29: Lov om folkehelsearbeid (folkehelseloven)

www.lovdatab.no/all/hl-20110624-029.html

Arbeidsmiljøloven Kapittel 4. Krav til arbeidsmiljøet www.lovdatab.no/all/hl-20050617-062.html#map004

Klima og luftkvalitet på arbeidsplassen, Arbeidstilsynet www.arbeidstilsynet.no/veiledning.html?tid=78036

12.3 OM PLANTER

Brosjyren "Planter i barnemiljøer" utgitt av Helsedirektoratet 2011 kan bestilles eller lastes ned her: www.helsedirektoratet.no/publikasjoner/planter-i-barnemiljoer

Boken "Gode råd er grønne" utgitt av NAAF kan bestilles her: www.naaf.no/no/Globale_funksjoner/Bestill/Boker/

Brosjyren "Gode råd om planter i nærmiljøet", utgitt av Helsedirektoratet og Norsk Forum for Bedre innemiljø for barn: www.naaf.no/Documents/Brosjyrer/Plantebrosjyren%20endelig%20utgave%20januar2009.pdf

Boken "Vennlige og uvennlige planter i vårt nærmiljø" (revidert utgave 2000) er et leksikalsk oppslagsverk som tar for seg ca. 1000 arter av inne- og uteplanter og deres eventuelle helsemessige påvirkning. Boken utgis på eget forlag av Sør-Trøndelag fylkeslag av NAAF, og kan bestilles via deres nettsider: www.naafstrl.no

Brosjyreserien om Barn og forgiftninger, f.eks.: "Viltvoksende planter – er de farlige?", utgitt av Helsedirektoratet. Disse er utlagt på de fleste apotekene rundt om i landet.

KILDER

- *Veiledning om klima og luftkvalitet på arbeidsplassen*, Arbeidstilsynet, Veiledning, best.nr. 444
- *Inneklima – En veileder for kommunehelsetjenesten IK-2489*, Statens helsetilsyn
- *Inneklima – astma – luftveisallergi. Råd om tiltak*, Nasjonalt folkehelseinstitutt, 2005
- NAAFs faktaark om inneklima: www.naaf.no/inneklima

Fylkeseldrerådet i Hordaland,
v/Margot Bertheussen,
PB 7900
5020 BERGEN.

Fylkeseldrerådets engasjement

Styret i Pensjonistforbundet Hordaland er opptatt av at eldrerådene skal være engasjerte pådrivere i saker som hører hjemme innen deres ansvarsområde. Dessverre viser det seg at mange eldreråd sliter med å utføre den jobben de var tiltenkt. Det kan være flere grunner til dette. De fleste klager går på at de får tilsendt sakene for sent, eller at de ikke mottar sakene i det hele tatt. Slik når ikke rådets meninger frem i beslutningsprosessen. Noen ganger kan det også skyldes usikkerhet og sviktende kunnskaper om rådets oppgaver, da blir gjerne engasjementet deretter.

Pensjonistforbundet Hordaland mener at fylkeseldrerådet burde engasjere seg langt sterkere som pådriver, rådgiver og støttespiller for de kommunale eldrerådene. Vi synes ikke at fylkeseldrerådets innsats på dette området på noe vis har vært tilfredsstillende.

Fylkeseldrerådet burde tilby seg å være representert på møter i de lokale eldrerådene. På denne måten kunne kontakten blir mer fruktbar og forståelsen for felles utfordringer økes. Det er mye å ta fatt i, vi nevner som eksempel vårt felles ønske om eldreomsorg som gir en verdig alderdom. Rabatterte dobbeltrom på sykehjem har således lite med verdighet å gjøre.

Styret i Pensjonistforbundet Hordaland håper med dette at fylkeseldrerådet blir mer synlig og fremstår med mer kreativitet enn det som etter vår mening har vært tilfelle i den siste tiden.

Bergen 29.05.14.

Med hilsen

For styret i Pensjonistforbundet Hordaland

Inger Johanne Knudsen
Leder

Atle Lerøy (sign)
Nestleder

 HORDALAND FYLKESKOMMUNE	Sekretariat for RMNF, FYEL og UFU/UFT			
	Dokumenttype: Rutine	Godkjend av: Organisasjonsdirektøren/ fylkesrådmannen	Gjeld frå: 01.04.14	Tal sider: 2
	Utarbeidd av: Organisasjonsavdelinga, administrasjonsseksjonen	Godkjend dato:	Revidert dato:	Arkivsak:

Føremål

Rutinen er etablert for klargjering av sekretariatets rolle og mandat i rådsarbeidet. Sekretariatet er ein støttfunksjon, administrativ og fagleg, til rådet for menneske med nedsett funksjonsevne og fylkeseldrerådet.

Omfang

Rutinen gjeld for sekretariatet for Rådet for menneske med nedsett funksjonsevne, Fylkeseldrerådet og Ungdommens fylkesutval/ Ungdommens fylkesting. Seksjonsleiar for administrasjonsseksjonen er ansvarleg for at rutinen vert følgd.

Gjennomføring

Oppretting av sekretariat for RMNF, FYEL og UFU/ UTF er heimla i:

- Eldrerådlova § 8. (Andre føresegner for fylkeskommunale eldreråd)
Fylket skal skipe høveleg sekretariathjelp for rådet.
- Lov om råd for menneske med nedsett funksjonsevne § 7. Kommunane skal sørgje for at dei administrative funksjonane for råda blir tekne vare på.
- Mandat for Ungdommens fylkesting/ Ungdommens fylkesutval, vedteke i Hordaland fylkesting 10.12.13

Sekretariatet er fylkeskommunens viktigaste kontaktledd inn mot råda, og er den som saman med leiar sikrar framdrift i arbeidet til råda.

Administrativ støttfunksjon:

Sekretariatet skal ivareta dei daglege administrative støttfunksjonar for råda, i dette ligg:

- I samarbeid med råda legge møteplan for eit år om gongen, dette inkluderer møteplan for arbeidsutvala (AU) dersom dette er oppretta i perioden
- Løypande informasjon om publiserte møtedokument til følgjande politiske utval: SAMU, OPHE, KURE, FUV og fylkestinget
- Sekretær for arbeidsutvala i råda:
 - *Elektronisk møteinnkalling etter godkjent møteplan for utvalet*
 - *Møterom*
 - *Beverting*
 - *Møtereferat*
- Klargjering av saker og meldingar til rådsmøta:
 - *Eksisterande saksdokument frå sak- og arkivsystem*
 - *Saker som er førebudd av AU eller rådet sjølv*
 - *Årsmelding som er førebudd av AU*
- Utsending av møteinnkalling og saksdokument
 - *Frist: Sju dagar før møtet skal haldast*
 - *Sakliste og meldingar som blir fastsett av arbeidsutvalet*
- Avvikling av rådsmøte:
 - *Møterom*
 - *Beverting*
 - *Teknisk utstyr*
- Publisering av saksdokument på nett tilsvarande andre politiske utval

 HORDALAND FYLKESKOMMUNE	Sekretariat for RMNF, FYEL og UFU/UFT		
	Dokumenttype: Rutine	Godkjend av: Organisasjonsdirektøren/ fylkesrådmannen	Gjeld frå: 01.04.14
Utarbeidd av: Organisasjonsavdelinga, administrasjonsseksjonen	Godkjend dato:	Revidert dato:	Arkivsak:

- Produksjon av møtebok
 - *Klargjere førebels møtebok*
 - *Legge inn skriftlege framlegg til innstilling/avgjerd i møteboka*
 - *Klargjere endeleg møtebok*
 - *Sende endeleg møtebok til fylkesrådmannen, elektronisk og i papirformat*
- Reisebestillingar
 - *Billetter, overnatting,*
- Påmeldingar til eksterne kurs og konferansar

Fagleg støttefunksjon:

- I samarbeid med råda utarbeide handlingsplan for perioden
- I samarbeid med råda definere faglege fokusområde
- Oppdatere råda på aktuelle saker
- Fagleg rådgjeving i AU-møte og rådsmøte
- Fagleg oppfølging på aktuelle tema

Kurs og konferansar som råda sjølv arrangerer:

- Legge ut informasjon på Hordaland fylkeskommune sin nettstad
- Ta ut påmeldingslister (*her kan kurskalenderverktøyet nyttast*)
- Tinging av lokale (råda må sjølve bestemme kva lokale som skal tingast)
- Avtale med innleiarar
- Produksjon av møtedokumentasjon (lister over påmeldte, program, evt presentasjonar)

Rapportering

Sekretariatet rapporterer jamleg til seksjonsleiar for administrasjonsseksjonen. RMNF, FYEL og UFU/UFT rapporterer til fylkestinget årleg i sine årsrapportar.